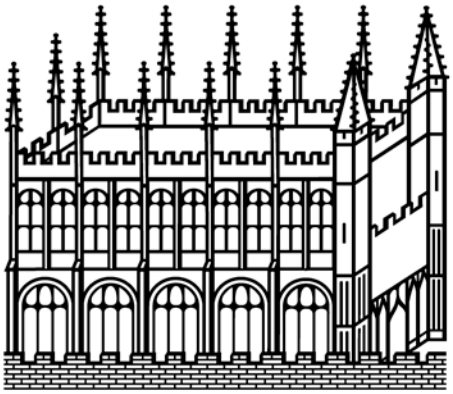

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

مجموعۂ کلیات مثنویات - مشتملہ دہ رسالہ ذیل از حضرت شیخ فرید الدین عطار -

۱ - رسالۂ جوہر الذات - ۲ - رسالۂ میلاج - ۳ - رسالۂ الٰہی نامہ - ۴ - رسالۂ مختار نامہ - ۵ - رسالۂ منطق الطیر - ۶ - رسالۂ بلبل نامہ - ۷ - رسالۂ نزہت الاحباب - ۸ - رسالۂ مفتاح الفتوح - ۹ - رسالۂ بے سر نامہ - ۱۰ - رسالۂ پند نامہ عطار -

مثنوی سلسبیل - در وعظ از حکیم منور حسین امروہوی -

مجالس العشاق - با تصویر از میر سلطان حسین نبیرہ شہنشاہ امیر تیمور -

منطق الطیر - نادر مثنوی مخاطبات طرف طیور کے اور جوابات اُنکے مصنفہ حضرت شیخ فرید الدین عطار

نظم اللآلی - شرح قصیدہ بدأ الامالی عربی زبان کا جسکی شرح نظم فارسی حافظ محمد بخش رفیقی نے فرمائی -

مثنوی بزم وصال - معرفت کے مذاق مین عمدہ مثنوی ہے -

مثنوی شیخ بہلول - حکایات اندرز آمیز -

حدیقۂ حکیم سنائی - درسی کتاب مذاق تصوف مین -

معدن الجواہر - محاسن اخلاق کا بیان مصنفہ ملا طرزی -

انوار الرحمن لتنویر الجنان - ملفوظات حضرت مولانا عبد الرحمن -

کتب اخلاق و تصوف اردو

جامع الاخلاق - ترجمہ اردو اخلاق جلالی مترجمہ مولوی امانت اللہ صاحب -

نکات احسانی - دو جلد مین ایک جلد مین نکات اردو کا بیان دوسری مین نکات فارسی کا مصنفہ مولوی حکیم احسان علی وکیل -

ذخیرۂ سعادت - یہ بمعانی بلاس پشتک کی دو فصل اول و آخر کا ترجمہ ہے تہذیب و اخلاق مین مترجمہ لالہ لال جی کاکوروی -

نور العین - ترجمہ مجمع البحرین کہ مصنفہ شاہزادہ دارا شکوہ تصوف مین ہے -

دستور المعاش - طریقہ آموزی معاش مولفہ و مترجمہ جان مارکوس لیڈی صاحبہ -

دائرۂ علم - حصہ اول انگریزی سے چند معلومات مرتبہ مولوی محمد کریم بخش میر منشی -

مفید الصبیان - نثر مجموعۂ سبق ہائے شعر معلومات متعلقہ علم تواریخ و جغرافیہ وغیرہ ہر قسم مفید مولفہ رائے درگا پرساد صاحب -

گلشن عبرت - حکایات دلچسپ و مرغوب مصنفہ سید غلام حیدر خان اکسٹرا اسسٹنٹ -

کیمیائے حکمت - حصۂ اول شرائف علم و آداب و راست گوئی کے فوائد حکمیہ و حکایات مصنفہ مولوی اوحد الدین احمد مدرس بحر الحقیقۃ - اندرز و نصائح واسطے اصلاح نفس کے مصنفہ حسن تخلص -

باغ ارم - خلاصہ شش دفتر مثنوی مولوی روم مولفہ مولوی شاہ ستعان -

چشمۂ فیض - ترجمہ پند نامہ عطار مترجمہ جناب مولوی عبد الغفور خان -

پندسود مند۔ لقمان حکیم مع چار رسائل جلی قلم
ت خوشخط۔

رسالہ السعادت نامہ۔ ۲۔ رسالہ خواجہ عبید اللہ
اری۔ ۳۔ رسالہ تحفۃ الملوک۔ ۴۔ رسالہ
ج العارفین۔

الب رشیدی۔ رموزات فقر و تصوف از
ہ تراب علی کاکوروی۔

ر العباد۔ شرح قصیدہ بانت سعاد مصنفہ مولوی
ی عبدالحی فقا محمد نذیر۔

نامہ عطار۔ نصائح رموزات تصوف مصنفہ
رت شیخ فریدالدین عطار۔

یائے سعادت۔ جو جامع شریعت و حقیقت ہی
نفہ امام محمد غزالی رحمہ اللہ۔

اق جلالی۔ مخشی مصنفہ ملا جلال الدین دوانی۔

اق محسنی۔ درسی متداول از ملا حسین واعظ کاشفی۔

ن اسرار۔ رموز تصوف کا بیان مصنفہ
وی انور علی۔

ا باید شنید۔ لب لباب اندرز و نصائح حکیمانہ
نفہ مولوی رفعت علی رفعت۔

نیہ عرفان۔ بعنوان مذاق اہل تصوف مصنفہ
رت شیخ فریدالدین عطار و غیرہ عرفا۔

الہ نحویہ۔ یسمی بہ نشاط العشق از ارشادات حضرت
ت اعظم رحمہ اللہ۔

ان مخشی۔ جلی قلم مانند اوسط قلم قطعہ کمال خوشخط
نفہ حضرت شیخ سعدی رح۔

بوستان۔ دو مصرعہ جلی قلم خوشخط۔

ایضاً۔ قلم اوسط۔

ایضاً۔ سہ مصرعہ متن و حاشیہ مین۔

ایضاً۔ مترجم تبرجمہ نظم اردو ہموزن شعر بشعر۔ ترجمہ از
نتیجہ مطبع منشی گوبند پرساد نفا تخلص۔

مکتوبات امام ربانی۔ تین جلدین مع رسالہ رد روافض
و رسالہ مصطلحات حضرات صوفیہ اسمین مکاتیب و ارشادات
حضرت مجدد الف ثانی ہین۔

۱ جلد مین ایکسو تیرہ مکتوب ہین جمع کردہ شاہ یار محمد
بموجب ارشاد حضرت۔

۲ جلد۔ تالیف شاہ عبدالحق۔

۳ جلد۔ تالیف شاہ محمد نعمان۔

۴ جلد۔ رسالہ رد روافض۔

۵ جلد۔ رسالہ مصطلحات صوفیہ۔

انفاس الاکابر و انوار الضمائر۔ دو رسالہ معرفت
و عرفان ہین مصنفہ مولوی محمد نعیم اللہ۔

مثنوی شاہ بو علی قلندر۔ عارفانہ مضمون از شاہ
بو علی قلندر۔

مثنوی مولوی روم۔ نہایت خوشخط چار مصرعہ ہر شش
دفتر مشہور از نتیجہ طبع عرفانی حضرت مولانا جلال الدین
رومی بالحاق دفتر ہفتم۔

شرح مثنوی روم۔ حاکل اللن ببسط شرح ہی نادر از تصنیف
مولانا عبدالعلی ملقب بہ بحر العلوم تین جلدین۔

ایضاً۔ یسمی بہ لطائف معنوی تصنیف مولوی عبداللطیف۔

ایضاً۔ یسمی بہ مکاشفات معنوی مصنفہ مولوی محمد رضا۔

شمارہ	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۵۵	۵۳	۱	نگروت	نگروت
۵۶	۵۴	۱۰	ارزق	ازرق
۵۷	〃	۷	بست	بستہ
۵۸	〃	۱۳	سود	سودہ
۵۹	〃	۱۷	ہیئات	ہیئت
۶۰	۵۵	۱	چسا (ای چھا ۱۲)	چرا
۶۱	〃	۳	بری (ای پاک شوی ۱۲)	بری (ای پاک ۱۲)
۶۲	〃	۱۷	طائر من	طائر جان
۶۳	۵۶	۱۳	با	یا
۶۴	〃	۱۶	ازسرش	ازشرش
۶۵	۵۷	۲	یلی	نیلی
۶۶	〃	۱۲	ضالی (۱۲) نوم واز	ضالی کن (۱۲) نوم واز
۶۷	۵۷	۱۵	دکری وے	ذکروی
۶۸	۵۸	۸	بیهوده	بیهده
۶۹	〃	۱۴	بنیند	بینند
۷۰	۵۹	۸	دہد (کند ۱۲)	زند (۱۲)
۷۱	〃	۹	وزندانیان	زندانیان
۷۱	۶۳	۶	نسینی	نشینی
۷۲	۶۴	۴	بازشکن وامن شب تنگ او	برشکن دامن شب تنگ او
۷۳	۶۵	۱۲	یہ	بہ
۷۴	〃	〃	راہ نما	راہنما
۷۵	۶۷	۱۶	روسوی	روسوِ
۷۶	۷۲	۵	مرخان	مرغان
۷۷	۷۳	۱۵	بربطو ناہید	بربط ناہید
۷۸	۷۳	۱۶	ار	آر
۷۹	۷۴	۵	شب چو	شب چہ
۸۰	〃	۱۴	رہ	راہ
۸۱	۷۷	۴	مدعے	مدعیی
۸۲	〃	〃	متقی	متقیی
۸۳	۷۸	۳	دار	وار
۸۴	〃	۷	سفا	سفاے
۸۵	۷۹	۱	بگردار ورق	بگردان ورق
۸۶	۸۲	۹	بلغزت	بلغزد
۸۷	۸۳	۱	پشۂ	پشتۂ
۸۸	۸۷	۹	بہ	ہر
۸۹	۸۸	۱۲	آن	آہ
۹۰	۹۰	۱۶	ہای	حالی
۹۱	۹۱	۱۰	الے	آلے
۹۲	۹۲	۳	گم شود از جانفزای	گم شود از جان فزاے
۹۳	〃	۵	تاشدہ	ناشدہ
۹۴	۹۳	۸	آئینۂ	آئنۂ
۹۵	۹۷	۱۶	صلح جنگ	صلح وجنگ
۹۶	۹۸	۱۲	کہ نہ	نہ کہ
۹۷	۹۹	۱۰	زیرکی	زیرکیی
۹۸	۱۰۱	۷	سخن	سخن
۹۹	۱۰۲	۱۳	غور	عور

غلطنامۂ تحفۃ الاحرار جامی رحمۃ اللہ علیہ

نمبر شمار	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱	۵	۱۳	یاوسین	باوسین
۲	″	۱۵	کردۂ	کردہ
۳	۶	۵	هست	نیست
۴	″	۱۰	رحمیت	رحیمیت
۵	۱۱	۱۱	گلشن	گلش
۶	۱۲	۵	منک المبدا والیک	منک المبدا والیک
۷	۱۶	۲	نغز	نغز
۸	۲۱	۳	خرامان	خرابان
۹	″	۹	وی	وی
۱۰	″	۱۰	صلے اللہ	صلے اللہ
۱۱	۲۲	۳	منقسم	مقسم
۱۲	″	۶	کرد	کرد
۱۳	۲۴	۱۷	باع	باغ
۱۴	۲۵	۵	گرشبہ	گرشبۂ
۱۵	۲۸	۸	تاقعریاب	ناقعریاب
۱۶	۳۱	۳	شاید	شاہد
۱۷	″	۱۵	آوازۂ	آوازۂ
۱۸	″	۱۷	ذالای	والای
۱۹	۳۲	۵	مطرہم	مطرہم
۲۰	۳۵	۱۴	حقہ	حقۂ
۲۱	۳۷	۸	وہم	وہم و
۲۲	″	۹	زپاے	بپاے
۲۳	″	۱۰	بیاسودمش	بپاسودمش
۲۴	″	″	بپاسودمش	بیاسودمش
۲۵	۳۸	۱۰	دیدہ	دید
۲۶	″	۱۵	سولبو	سولبوی
۲۷	۳۹	۳	کرد	کردہ
۲۸	۳۹	۵	آئین	آیین
۲۹	″	۸	سراگندہ زائع ۱۲	سراگندہ ستذائع ۱۲
۳۰	۴۰	۴	بهر	بحر
۳۱	″	۶	که جواب	کہ چوآب
۳۲	″	۱۶	خرید	ندید
۳۳	۴۱	۴	دل جان	دل وجان
۳۴	″	۷	گاه	کاه
۳۵	″	۸	گریبان	گریزان
۳۶	۴۲	۴	ودانش	ودانش
۳۷	″	۵	ما	پا
۳۸	″	۸	شدن	شدم
۳۹	۴۳	۵	از	ار
۴۰	″	۱۰	آئینه	آئینۂ
۴۱	۴۵	۱۳	صدای	صدائی
۴۲	۴۶	۱۲	صفاتم	صفانم
۴۳	۴۷	۸	عصا	عصی
۴۴	″	۱۴	آئینۂ	آئنہ
۴۵	″	″	خداوندبس	خداویدوبس
۴۶	۴۸	۵	دل بسوی	دل بسوے
۴۷	″	۷	ترا	ترآ
۴۸	″	۸	آفش	آتشی
۴۹	″	۱۲	زره	زدِ
۵۰	۴۹	۱۷	باشدزو	بلشدازو
۵۱	۵۰	۱۰	برار	برآر
۵۲	۵۲	۷	ازآتش	ازانش
۵۳	″	۸	دران	ازان
۵۴	″	۱۴	رساننده	رسانیده

خاتمۂ طبع بار سوم

بفضلہ تعالی وقت است کہ بادہ پرستان خمخانۂ شوق علم را بشارت تازہ نیوشانند کہ بازمی پرکمال کلام جامی بہ کشش طبع بار سوم خم در خم در جوش آمد و مرۃً بعد اخری دور این جام در بزم میکشان سرخوش سزاوار نوشانوش آمد نوبت طبع مکرر مثنوی تحفۃ الاحرار رسید ؎ کاین بادۂ عشرت زایاغ جامی است +
وین پرتو احسان زچراغ جامی است + بیتابی دل بلبل صد رنگ ثناست +
این غنچۂ نورستہ زباغ جامی است + در ۱۸۸۳ء در لکھنؤ از مصطبۂ مطبع جناب منشی نولکشور صاحب برآمد دماغ اہل شوق را تازہ دوبالا بخشید +

خاتمۃ الطبع طبع چارمین

میکشان خمخانۂ سخن را مژدۂ تازہ کہ مئی سالخوردۂ این خمستان نشاط افزاتر برآمد تا سالے دیگر سرآمد و بہار بنیزان این خمستان دلرباتر درآمد تا بجلوہ گاہ سال دیگر آید آفرین بر ہمت آن بہار پیرای گلشن سخن و نوانجش سخن سنجان نوو کہن یعنی جناب معلی القاب منشی نولکشور صاحب کہ فیض عام بخشش از عطای مرۃً بعد اولی و کرۃً بعد اخری ہم درگذشتہ بہ چارمین دورہ ایاغ دل مشتاقان را لبالب این کہن بادۂ فرسودہ تا در مطبع اودھ اخبار واقع لکھنؤ بماہ مارچ ۱۸۸۴ء بیکران این مایۂ نشاط و سرور بہ طبع نو رونمود

خاتمۃ الطبع طبع اولین

از گهر ریزی خامۂ نیسان بار مولوی عوض علی صاحب برای یادگار

آغاز سخن خدارا یاد میکنیم ✣ و خاطر را بذکر رسولش شاد ✣ شاعر نبوده ایم که بفلک دستاره ستیزیم ✣ نه منجم که بثوابت وسیاره درآویزیم ✣ دماغ شاهی نداریم که بار جهانی بگردن خویش گیریم ✣ نی آن گدائی که راه کوی لیلیان پیش گیریم ✣ ناصح نیستیم که دل عاشقان برنجانیم ✣ نه واعظ که افسانۂ بهشت و دوزخ خوانیم ✣ خاطر آزاده داریم کوس بلند نامی میزنیم ✣ سر باده داریم دست بجام جامی میزنیم ✣ لوحش الله چه جامی که سینه اش مخزن اسرار است ✣ بارک الله چه جام که نامش تحفۃ الاحرار است ✣ نه جامی که میکدۂ عشق را پیر مغان ✣ نه جام که خمکدۂ عرفان ✣ آن لبسر خوشی بلند تر از صاحب گلشن راز ✣ و این لبسر جوشی تند تر از بادۂ شیراز ✣ صلای عام است جهانی را درین محفل مهمان میکنیم ✣ باده مینوشیم و یاد میکشان میکنیم ✣ آن رند مدهوش مولوی عوض علی آرایش حاشیۂ این بساط عالی پرداخته ✣ و آن جمشید مشرب منشی نولکشور این خمکده را خوان یغما ساخته ✣ الٰهی این محفل مدام از قلقل مینا در جوش باد ✣ و این باده ما و شما را نوش باد فقط

ظلمت کلک وی ازین حرف نور — وار چو نگشت بداندیش دور
کلک وی از چوب عوان برتر است — وزن کش و قافیه ویران گر است
چون تبر افشد ز سر خامه نیش — سازد ازان نیش دل نامه ریش
تیغ کند خامه سر تیز را — رشته برد نظم دلاویز را
هر خط وی از خط دانش برون — گشته بسر حد خطا رهنمون
چون خط تقطیع نه بر اصطلاح — کز حک و اصلاح نگیرد صلاح
دیده حرفی که بود دیده باز — گردد ازو وقت کتابت فراز
حرف نگارد چو بکلک از هوس — نقطه نه برجای نهد چون مگس
گاه زند بر رخ عم خال غم — گاه شود سیم ز دستش ستم
بسکه مرید از قلمش مرتد است — ضد وی آنجا که نویسد صد است
چند بلب باج حکایت دهم — شکر تبار اج شکایت دهم

شب که این نامه بپایان رسید — بخیه این خرقه بدامان رسید

مهر نه خامه این کتاب — شد رقم خاتم تم الکتاب

تمت

خاتمة الطبع طبع اولین

سرزیری خامۂ نیسان بار مولوی عوض علی صاحب برای یادگار

سخن خدارا یاد میکنیم + وخاطر را بذکر رسولش شاد + شاعر نبوده ایم که بفلک
نمیزنیم + نه منجم که به ثوابت وسیاره درآویزیم + دماغ شاهی نداریم که بار جهانی را
گیریم + نی از گدائی که راه کوی لئیمان پیش گیریم + ناصح نیستیم که
پندی نیم + نه واعظ که افسانۂ بهشت ودوزخ خوانیم + خاطر آزاده داریم
سر باده داریم دست بجام جامی میزنیم + لوحش الله چه جامی
+ بارک الله چه جام که نامش تحفة الاحرار است +
+ نه جام که خمکدۂ عرفان + آن لبریز خوشی بلندتر
شی تندتر از بادۂ شیراز + صلای عام است
نوشیم ویاد میکشان میکنیم + آن رند مدهوش
عالی پرداخته + وآن جمشید مشرب
+ الٰهی این محفل مدام از قلقل
شمار انوش باد فقط

در خاتمه و خطاب تحفة الاحرار

گوید

در ختم کتاب و خا

خامه چو بر موجب جف القلم
بهر دعا از لب ام الکتاب
رفع امین دست بآمین کشاد
گوهر ازان سبحه بپایش فگند
گفت جزاک الله ازین تحفه پاک
نقش شفاخانه عیسی ست این
غنچه از گلشن ناز آمده
حرف کش دفتر فرزانگی است

قفل کشای در کان صفاست — عطر فزای گل شاخ وفاست
صبح طرب مطلع انوار اوست — جیب ادب مخزن اسرار اوست
نظم کلامش نه بغایت بلند — تا بشود هر کس ازان بهره مند
سر معانیش نه ز انسان دقیق — کش بتوان یافت بفکر عمیق
لفظ خوش و معنی ظاهر در و — آب زلالیست جواهر در و
از خس و خاشاک چو صافست آب — می نشود بر در گو هر حجاب
شاهد اسرار وی از صوت و حرف — کرده لباسی ببر خود شگرف
بسته حروفش تتق مشک فام — حور مقصورات فی الخیام
ماشطهٔ خامه چو آراستش — از قبل من سبقنی خواستش
تحفهٔ احرار لقب دادمش — تحفه باحرار فرستادمش
هر که بدل از خردش رو زرست — در نظرش هر ورقی گلشن است
راست چمنهاست و در آنجا طور — پر گل شادی و نهال سرور
جوی زر از جدول شان آنچنان — سبزه تر گردوی از لاجورد
کرد مجلد سو جلدش چو میل — داد ادیم از سر مهرش سهیل
زهره شد از چنگ خوش آوازه اش — تار بر بشیم ده شیرازه اش
هیکل آیات گرامی ست این — حرز حمایت گر جامی ست این
باش خدایا به کمال کرم — حافظ او ز آفت هر کج قلم

در خاتمه
و خطاب تحفة الاحرار گوید

دیباچه گوهر کلام است مثل آب زلال است و آب زلال آب صافست و آب از دریا دریا را آب لازم است بشرط آنکه آب آگرد در دریا باشد نه دریا ظرف محض خود ابود

ظاهر الامر بسیار روشن و گفتنی او

قفل کشای نام کتاب است ۱۲

نظم کلامش نام کتاب ۱۲

سر معانیش نه ز انسان دقیق

لفظ خوش و معنی ظاهر در و

شاهد اسرار وی از صوت و حرف

بسته حروفش تتق مشک فام

ماشطهٔ خامه چو آراستش

تحفهٔ احرار لقب دادمش

هر که بدل از خردش رو زرست

راست چمنهاست و در آنجا طور

جوی زر از جدول شان آنچنان

کرد مجلد سو جلدش چو میل

زهره شد از چنگ خوش آوازه اش

هیکل آیات گرامی ست این

باش خدایا به کمال کرم

پیر خرد شید که ای بوالهوس — در دو جهان هست یکی چیز بس
کان نه سزاوار فراموشی است — قبلهٔ گویائی و خاموشی است
گر همه آفاق در آغوش تو — باشد و آن چیز فراموش تو
غایت آگاهی تو غافلی ست — حاصل اوقات تو بیحاصلی است
ور بود آن چیز فرا یاد تو — شاد کن خاطر ناشاد تو
گو دو جهان گشته فراموش باش — لب ز سخن شان شده خاموش باش
جامی ازین مشغله خاموش کن — هر چه نه آن چیز فراموش کن
زانکه سرانجام تو خاموشی است — واخر کار تو فراموشی است

در ختم کتاب و خاتمه و خطاب تحفة الاحرار گوید

خامه چو بر موجب حف القلم — خشک بنفتاد ازین خوش رقم
بهر دعا از لب ام الکتاب — حرف سقاک اللهش آمد جواب
رفع امین دست بآمین کشاد — چرخ برین سبجهٔ پروین کشاد
گوهر ازان سبجه بپالیش فگند — در قدم غالیه سایش فگند
گفت جزاک الله ازین تحفه پاک — از تو بسجاده نشینان خاک
نقش شفاخانه عیسی ست این — یار قلم خامهٔ مانی است این
غنچه راز گلشن ناز آمده — یا گلی از گلبن راز آمده
حرف کش دفتر فرزانگی است — تازه کن مایهٔ دیوانگی است

هر نفس آید گهر ارجمند — قیمت آن بیشتر از چون وچند
وان گهر از دست مده رایگان — خاصه که در مدح فرو رایگان

محنت این کار نجو دور مده — رنج کشی در طلب علم به
تاج سر جمله هنرهاست علم — قفل کشای همه درهاست علم
در طلب علم کمر چست کن — دست ز اشغال دگر شست کن
تا تو من از علم چه گویم سخن — علم چو آید به تو گوید که کن
علم کثیر آمده عمرت قصیر — انچه ضروریست بآن شغل گیر
هر چه ضروریست چو حاصل کنی — به که عمارت گری دل کنی
آنست عمارت گری دل که دل — باز کش از کشمکش آب وگل
پای بدامن کشی و سر بجیب — تن بشهادت دهی و جان بغیب
یاد خدا بندگی هش کنی — هر چه بجز اوست فراموش کنی

حکایت پیر هوشیار با فراموشکار

ساده مریدی بجهان نشست دست — آمد و در صحبت پیری نشست
گرم نه کرده ز برین جا هنوز — خاست ازان انجمن جان فروز
پیر بر آشفت که تعجیل چیست — نفرت دیو از دم جبریل چیست
گفت قضا پرده کش هوش گشت — نادره چیزیم فراموش گشت
میروم این لحظه بهر راه و کوی — تا کنم آن گم شده را جست وجوی

۱ دل مکن از فکر پریشان و دو نیم — تنگ دهان باش ز گفتن چو میم

۲ گوش مکن بهیده و قیل و قال — تا نه کشی در دسر گوشمال

۳ دار ادب درس معلم نگاه — تا نه شوی طبلک تعلیم گاه

۴ سیلی اوگرچه فضیلت ده است — گر تو به سیلی نرسانی به است

۵ پی چو بسر منزل قرآن بری — روزی هر روزه ازانجا خوری

۶ چند گره زن بمیان رحل وار — شاهد مصحف بنشان در کنار

باش ز رخسار نکو فال او — محو تماشای خط و خال او

هر چه کنی زان گهر سلک خویش — سازد به تکرار زبان ملک خویش

چون تو حق حفظ وی آری بجای — حفظ حق از جانت شود غم زدای

دست طلب ده بقدم گاه گاه — شو لب و خط خط رد براه

باز نشان از زره کسب کمال — از نم آن ناثره گرد ملال

حرف نوشته بدل طفل خرد — کز لک نسیان نتواند سترد

گوش به تحسین خط از هر نمط — لیک نه چندانکه شوی جمله خط

صفر مکن بهر دو گشته دلیش — از گهر پر هنر مشت خویش

شعر اگرچه هنر دیگر است — شمه از عیب بشعر اندر است

شعر که عیبش ز میان بر زند — همت پاکانش قلم در زند

ور نه قدرت گهی اندیشه اش — گوش که چون من نکنی پیشه اش

مقالہ بستم در پند دادن

برای فرزند دلبند من

آوازه ای فرزند دلبند من
گفتگوی بیهوده را سماعت نکنی بگوش هوش نیرا

ای شب امید مرا ما و تو — دیدهٔ انجم بحمالت گرو
از پس سی روز برآید هلال — روی نمودی تو پس از چند سال
سال تو چارست بوقت شمار — چار تو چل باد چلت باد چار
هر چل تو یک چله گز علم و حال — سیر کنی در درجات کمال
نام تو شد یوسف مصر وفا — باد لقب دولت دین را ضیا
میکنم از خامهٔ حکمت نگار — بهر تو این نامهٔ حکمت نگار
گرچه ترا نیست کنون فهم پند — چون بجد فهم رسی کار بند
تا نه شود برقع روی تو موی — پا منه از خانه به بازار و کوی
سلسله بند قدم خویش باش — حبس نشین حرم خویش باش
هیچگه از صحبت بیگانگان — رخت مکش بر در بیگانگان
طلعت بیگانه نه میمون بود — خاصه که سالش ز تو افزون بود
گرد بدستان سر و کارت دهند — لوح الف بی بکنارت دهند
پهلو هر سفله مشو جانشین — از همه یکتا شو و تنها نشین
گرچه نجود نیست کج اندام الف — بین که چسان کج شده در لام الف
لوح خود آندم که نهی در کنار — دال وش از شرم فگن سر به پیش
خنده زنان گاه بآن گه باین — رشته دندان سمنا همچو سیمین

مقالهٔ
بستم در پند دادن فرزند

Mehmet Ali Ayni

تو بحضور ش بسر ور آمده | او ز حضور تو نفور آمده
منتظر وقت مشته که چون | با تو دهد نفرت خاطر برون

حکایت مدح گفتن لاغری شاعر خواجه را که بروی لباس آسودگی از فربهی آمده بود

فربهی از خوان سخن پروری | شاعریش کرده لقب لاغری
گفت به نظم خوش و شعر فصیح | بهر یکی خواجهٔ فربه مدیح
خواجهٔ مسکین چو مدیحش شنید | بوی توقع بمشامش رسید
کرد ازان نامه مصور رنگ و ریو | خاطر او رم چو ز لاحول دیو
خاست ازان انجمن برگزند | کرد توجه سوی قصر بلند
چون نفس از فربهیش گشته تنگ | در رهش افتاد زمانی ز رنگ
گفته بد و لاغری مدح سنج | فربهیت میدهد ای خواجه رنج
خواجه ازان نکته چو گل بر شگفت | با دل صد پاره بخندید و گفت
رنج همه گرچه ز تن پروری ست | رنج من اکنون همه از لاغری ست
لاغری از فربهیم دستبرد | در کف صد محنت و رنجم سپرد
جان تو جامی بدرون لاغرست | حرص تو از جان تو فربه ترست
عمر گرانمایه بسی سیری | خالی ازین فربهی و لاغری

مقالهٔ بستم در پند دادن فرزند ارجمند که در بوستان طفولیت به نبات حسن پرورده باد و در میدان بلاغت بنهایت کمال آبی آورده

کهنه دواتی چو دولت تار و تنگ — کاغذی از تیره رخت برده رنگ

خامه چو نظم سخت سخت و سست — املا ناراست و خط نادرست

گشته دو تا میل سواد ش کنی — واسطه نیل مراد ش کنی

در سر دستار زنی صبحگاه — قطره زنان تا در اصحاب جاه

خواجه بیروی که ببیند کس — منتظر او منشیند کس

چون بدر آید پس صد انتظار — بر زبر بهتر از خود سوار

پیش روی بوسه بپایش دهی — لابه کنان داد ثنایش دهی

رقعه شعر آوری از سر زبان — صد رقم از حرص و طمع در دو ان

آرد ش آن رقعه که صد پاره باد — نامه عصیان قیامت بباد

برخورد ش زخم سفاهت ز تو — رقعه ستاند به کراهت ز تو

او ز زبان طلبت در گریز — حرص تو و ندان طمع کرده تیز

بهیده گفتار تو در مدح کس — نقش بر آبست گره بر نفس

مرد بران بهیده بیهوده است — خاصه از ان کس که نفر موده است

طرفه که کاری به تبرع کنی — باز بران مرد توقع کنی

سوخت جهان از طمع خام تو — خلق بجان آمده ز ابرام تو

ترک بلاج و کم ابرام گیر — یکدم ازین دغدغه آرام گیر

خواجه ز فضل تو بصد دل ملول — تو ز ندیمش زبان پر فضول

مقالهٔ نوزدهم

چند نهی نام سلیمان کریم — چند کنی وصف سلیمان حکیم
آنکه بصد نقش یکی قطره خون — ناید از امساک روانش برون
نام کفش قلزم احسان کنی — وصف به بحر گهرافشان کنی
وانکه به تعلیم گه ماه و سال — شکل الف را نشناسد ز دال
عارف آغاز ازل خوانیش — واقف انجام ابد دانیش
وانکه چو از گربه برآید خروش — روبهد از بیم بسوراخ موش
شیر ژیان پیل دمان خوانیش — بلکه ولاور تر ازان دانیش
این همه اندیشهٔ نارساست — این همه آئین کم و کاست
انیمه از حرص و طمع زاده است — خود که ز حرص و طمع آزاده است
دور بود حرص و طمع از سبع — گرسنه چشمند حروف طمع
شب که طمع بر تو کمین آورد — پشت قناعت بزمین آورد
رخت به پیغولهٔ ماتم کنی — بیهده چندش فراهم کنی
پوست کنی مغز استادرا — غور کنی طرفه بعندادرا
برکشی از شاهد اطلس لباس — اطلس سازیش لباس از پلاس
قافیه معیوب وردی ناروا — علت وزلش الم بی دوا
صدر و عجز بی مزه و خام او — حشو خبر داده خود از نام او
از تعب طبع کج اندیش خویش — چون شوی آسوده نهی پیش خویش

مقالهٔ نوزدهم

چون زیکے رو بہ و آوردہ — رسم نوست این کہ تو آوردہ
چند کشیدن زدو بنیان گزند — دیدۂ دل جامی ازینان بہ بند
چشم ترا گرنہ غبار شکیست — چون زدو عالم نہ رخت در یکیست

مقالۂ نوزدہم در حسب حال خام طبعان کہ از شعر بر شعر دامی برساختہ اند و در دست و پای ہر سخنچہ و خامے افتادہ

بحر ازل موج کرم بر گرفت — دامن ساحل ہمہ گوہر گرفت
جوہری طبع سخن پروران — کردنگاہے بہ فراست دران
ہر چہ سزا بود بسفتن بسفت — وانچہ نہ در پردۂ نسیان نہفت
زان گہر سفتہ ہزاران ہزار — گوش جہانرا شدہ بین گوشوار
حیف کہ این قوم گہر ناشناس — مہرہ کش سلک امید و ہراس
ہر کہ بران نام گہر بستہ اند — مہرہ صفت بر دم خر بستہ اند
گوہر کردہ ز شرف مہر گے — زان شرف افتاد بخر مہر گے
ایکہ رسد از دل وانشورت — مرسلہ بر مرسلہ زان گوہرت
پردہ کشامی ہنر خویش باش — نسخ فزامی گہر خویش باش
باش بدکانچہ دوران سبوش — خس گران را مشو ارزان فروش
داشت فلک چون تو ارزانیش — تو مدہ ارزان ز گران جانیش
چند ز تار طمع و پود ولاف — بر قد ہر سفلہ شوی حلہ باف

حکایت عاشق در حضور معشوق

بوالهوسی بر سر راهی رسید	جلوه کنان چارده ماهی بدید
هاله شده گرد قمر معجرش	خیمه زده بر مه و خور چادرش
نغمه سرا جنبش خلخال او	نافه کشا زلف زد و نبال او
نعره برآورد که ای خودپرست	پای مکن تیز که رفتم ز دست
از تو بفریاد شدم همنفس	راه کرم گیر بفریاد رس
تازه صنم چون شغب او بدید	وان همه شور و شغب او شنید
چون گل خندان زدم او شگفت	غنچه نوشین شگفانید و گفت
خواهر من میرسد اینک ز پی	به ز چو من صد سر یک موی وی
نیست ز خوبان ننحن آنجا که اوست	من کیم و صد چو من آنجا که اوست
با شرف حسن خداداد من	رفت بشاگردیش استاد من
ساده دل آن وسوسه چون گوش کرد	قاعدهٔ کار فراموش کرد
در غلط افتاد ز گفتار او	چشم وفا تافت ز دیدار او
کرد بسی در ره و بیره نگاه	دید ره و در کسی نه براه
بار دگر لب به سخن باز کرد	لابه گری پیش وی آغاز کرد
بانگ زد آن ماه که ای هرزه گوی	به که بگردانی ازین هرزه روی
قبلهٔ مقصود یکی بیش نیست	قاصد آن قبله دو اندیش نیست
شرط طلب ترک دوئی کردن است	روی ارادت بیک آوردن است

هر که شد از سرو قدان سرفراز — ساخت سرت پست بخاک نیاز

هر که بر خ نقطهٔ سودا نهاد — داغ غمش بر دل شیدا نهاد

هر که بلب آبحیات آمدست — رخ ز خطش در ظلمات آمدست

گه دمم از اندیشهٔ ماهی زنی — مه بفلک بینی و آهی زنی

گه ز گلی خرم و خندان شوی — نغمه سرا بلبل بستان شوی

گه بغزالی دل شیدا دهی — روی چو دیوانه بصحرا نهی

یار هم آغوش بهم باده نوش — تو پس زانوی غم اندر خروش

یار هم آواز بهم پرده ساز — تو ز تپ فرقت او در گداز

یار هم آهنگ بهر سینه تنگ — تو ز غمش کوفته بر سینه سنگ

زیر کی ور ز چنان گیر یار — کش بود اندر دل و جانت قرار

محرم خلوتگه رازت شود — مونس شبهای درازت شود

بند نه جلوه بهر کاخ چند — مرغ نه نغمه بهر شاخ چند

جلوه گر کنگر یک کاخ شو — نغمه زن طارم یک شاخ شو

رو به یکی آر که فرخندگیست — ترک دوئی کن که پراگندگیست

میوهٔ مقصود کی آرد درخت — تا نه کند پای به یکجای سخت

حکایت عاشقی که در حضور معشوق بقصد دیگری دیده کشاد و بدان کج بصری از نظر معشوق افتاد

مقالهٔ هیژدهم در اشارت به عشق که شور او نمک خوان جگرخواران است و جراحت آن راحت جان دل افگاران است

رونق ایام جوانی است عشق — مایهٔ کام دو جهانی است عشق
میل تحرک به فلک عشق داد — ذوق تجرد به ملک عشق داد
چون دل و جان بوی تعشق گرفت — با گل و تن رنگ تعلق گرفت
رابطهٔ جان و تن ما از دوست — مردن ما زیستن ما از دوست
علوی و سفلی همه بند و نیند — پست شو قدر بلند و نیند
مه که بشب نور دهی یافته — پرتوی از مهر بر و تافته
خاک زگردون نبود تابناک — تا اثر مهر نیفتد بخاک
چون به تن آزادهٔ مهرت دل — سنگ سیاه است دران تیره گل
هر که نه در آتش عشق است غرق — از دل او تا به صنوبر چه فرق
کار صنوبر چه بود غافلی — از غم عشقی که نه صاحبدلی
زندگی دل به غم عاشقی ست — تارک جان بر قدم عاشقی ست
تا نشود عشق به دل بردگی — گرمی دل نیست جز افسردگی
ای شده کار تو بد از نیکوان — جفت صد اندوه ز طاق بروان
حال تو از خال سیاهان تباه — روز تو از مشک عذاران سیاه
رهبرن خوابت شد و چشمان مست — توبه تو یافته زایشان شکست

از نظر انداخته خوارش کنند		تیره رخ از گرد و غبارش کنند

حکایت زنگی روی خود را در آئینه نیرنگ دید و آئینه از عکس رو بسنجود نپسندید

دیو نژادی چو یکی تیره ابر		لب چو خم نیل کبود و سطبر
رنگ چو انگشت نیفروخته		چهره چو چوبین طبق سوخته
مانده دهن چون دهن حقه باز		ناشده همچون در محنت فراز
یافت بره آئینه گرد ناک		ساخت بدامن رخش از گرد پاک
دیده چو بر روی وی آرمید		شکل بدانسان که شنیدی بدید
آب دهان بر رخ پاکش فگند		وز کف خود خوار نجاکش فگند
گفت که تا قدر تو بشناختند		بر رهت اینگونه براندا ختند
پیش کسان پستی مقدار تو		نیست خبر از زشتی دیدار تو
طینت اگر پاک چو من بودیت		کی بگل و خاک وطن بودیت
هر بد و نیکی که پی اندر پی است		بهرهٔ هر چیز بقدر روی است
چون برخ خویش نظر برگشاد		عیب بر آئینه نه بر خود نهاد
بود همه نور صفا آئینه		شد ز رخش عیب نما آئینه
طلعت او بود بدانسان سیاه		آئینه را چیست ندانم گناه
جامی ازین گنبد آئینه رنگ		هر چه نماید بگه صلح جنگ
کان سبب راحت و آزار تست		چون نگری صورت دیدار تست

اشارت بحسن خوبان

از ستم بازوِ تو کرده ببیم — زان زده بر ساعد تو پنجه سیم

با تو اگر دولت هم زانوی — هست نصیبی کسی آنهم توئی

بهر تماشاگریِ روی خویش — آینه کن لیک ز زانوی خویش

نیست تبو همقدمی حد کس — سایهٔ تو همقدم تست بس

صد ره اگر از قدم فکر و رای — از سرت آییم فرو تا بپای

یک بیک اعشای تو موزون بود — هر یک ازان دیگری افزون بود

جلوهٔ حسن تو در افزونی است — آینه چونی و بیچونی است

صورت چونی شده در وی عیان — معنی بیچون شده در وی نهان

قبلهٔ هر دیده درین آینه است — منظر اهل نظر این آینه است

جلوهٔ این آینهٔ نوربار — از نظر بی بصران دور دار

کور چه داند که در آئینه چیست — عکس خود افگنده در آئینه کیست

چهره نهان دار که آلودگان — جز ره بیهوده نپیمودگان

چون بجمال تو نظر وا کنند — آرزوِ خویشیِ تمنا کنند

دیدهٔ شهوت نتواند بست — از غرض خاطر شهوت پرست

با تو بجز راه وفا نسپرند — جز بغرض روی ترا ننگرند

روی غرض چون نبود سودمند — زود ازین آینه دل برکنند

سیر شود چشم خرد بین شان — رنج و ملامت شود آئین شان

ایکه بشکل خوشت آراستند — فتنهٔ ارباب نظر ساختند
قد تو سرویست بهشتی چمن — روی تو شمعیست بهر انجمن
صورت موزون تو نظم جمال — مطلع آن جبههٔ فرخنده فال
جبههٔ از نور چو مطلع نوشت — ابروت از مشک دو مصرع نوشت
سطرے از ابروی تو خوشتر نبود — لیک کج آمد چو به مسطر نبود
تا بدل از ان مطلع مهر ارتفاع — بر مه رخسار تو هر دم شعاع
هست دو چشمش ز شعاعش دو عین — بینی سیمین الفے بین بین
چشمهٔ نوشت که عجب جانفزاست — از لب تو تالب آب بقاست
خضر خطت خرقه کبود آمده — بر لب آن چشمه فرود آمده
گوے ز نخدان تو باگوی سیم — هست چو سیبی ز لطافت دو نیم
آب لطافت چکد از غبغبت — نیست بسی راه ازان تا لبت
بلکه خوی طلعت رخشان تست — گرد شده زیر ز نخدان تست
خال ز نخدانت بدل تنگیے — ماند ه بگرداب بلا ز نگیے
بر لبت آن دانهٔ مشکین که هست — تخم غم هر دل غمگین که هست
مشک بر خسار چو گلنار تو — نقطه زده بر خط رخسار تو
ورد طرب ی لرزه کنان بر تنت — کبک دری طوق کش گردنت
سینهٔ تو چون دل عشاق صاف — جیب کسان چاک از و تا بناف

اشارت بحسن خوبان

بیمن شکل الف فاضل دوبین است
چشم تو خوشت آه ای محبوب مهوش
یعنی لعل لب تو شیرین بخش است پس شرق و بیان

زاغ چو دید آن رهِ رفتار او
وان روش جنبش هموار او

تا ولے از دور گرفتار او
رفت بشاگردی رفتار او

باز کشید از روش خویش پای
در پے او کرد به تقلید جای

بر قدمے او قدمے میکشید
واز قلم پا رقمے می کشید

در پیش القصه دران مرغزار
رفت بران قاعده روزی سه چار

عاقبت از خامی خود سوخته
رهروی کبک نیاموخته

کرده فراموش ره رفتار خویش
مانده عزامت زده در کار خویش

هر کس ازین دایرهٔ تیز رو
هست درین دیر بواری گرو

جامی واز وار همه سادگی
تا جور مسند آزادگی

مقالهٔ هفدهم در اشارت بحسن

مقالهٔ هفدهم در اشارت بحسن خوبان و جمال محبوبان که دلفریب ترین گل این بهارستان اند و ناشکیب ترین نقش این نگارستان

نقش سراپردهٔ شاهی ست حسن
لمعهٔ خورشید الٰهی ست حسن

حسن که در پردهٔ آب و گل ست
تازه کن عهد قدیم دل ست

آنکه شد این سلسله بنیاد زو
لایحهٔ حسن دهد یاد زو

ما که چنین کشتهٔ هر مهوشیم
سوختهٔ خرمن ازان آتشیم

در دل هر سوخته جوشی که هست
وز لب هر خسته خروشی که هست

یک شرر از گرمی آن آتش است
وقت کسی خوش که با آتش خوش ست

خاک رهش را بمژه روب پاک | تا شودت دیدهٔ جان سرمناک
غاشیهٔ دولت او کش بدوش | تا شودت ستر کرم عیب پوش
تا نشوی پیر چو پیران کار | دست خود از دامن خدمت مدار
پایهٔ پیری بجوانی مجوی | راه ارادت به امانی مپوی
ترسمت آن پایه نگردد دلباز | مانی از آداب جوانیت باز

حکایت زاغی که رفتار کبک می آموخت و رفتار خود فراموش کرد

زاغی از انجا که فراغی گزید | زحمت خود از دماغ براغی کشید
زنگ زدود آئینهٔ باغ را | خال سیه گشت رخ راغ را
دید یکی عرصه بدامان کوه | عرصه ده مخزن پنهان کوه
سبزه و لاله چو شب مهوشان | داده ز فیروزه و لعلش نشان
نادره کبکی بجمال تمام | شاهد آن روضهٔ فیروزه فام
یافته گون صدره ببر کرده تنگ | دوخته بر صدره بجاف و نگ
تیهو و دراج بر و عشق ساز | برهمه از گردن و سر سرفراز
پا بچپا برزده تا ساق پای | کرده ز چستی بسر تیغ جای
بر سر هر سنگ زده قهقهه | پی سپرش همره و هم بی راه
تیز رو و تیز دو و تیز گام | خوش پرش و خوش روش و خوشخرام
هم حرکاتش متناسب بهم | هم خطواتش متقارب بهم

پیش که ساز و فلک عشوه ده
پشت ترا همچو کمان تن چوزه

باش کمان در پی طاعت دران
گوشه گزین ازره تحسین گران

بر تن خود راه ریاضت کشای
از تن خود گم شو واز جانفزای

سالک ره خشک بدن به بود
تنگ نزند اسپ که فربه بود

تا شده پشت تو زپیری دوتاه
راه همیرو پی پیران راه

بر صف دنبند چو پیران امیر
باش بفترا ک امیران امیر

تا ندهد از تیشان با سیری رسی
کی بود امکان که به پیری رسی

بر در هر پیر کمر بندیت
به که بسر تاج خداوندیت

پایه آن تاج بود بس بلند
کنگر آنرا کمر آمد کمند

کوه که صد کان گهر یافت است
تاج بلندی زکمر یافت است

سرکشی کاف برون کن زسر
میم صفت بندگی در کمر

در قدم پیر سبک پایه شو
وز گهرش گنج گرا مایه شو

چون تو بخدمت مددش میکنی
آن مدد از بهر خودش میکنی

آب چو ریزی بکفش در وضو
چهرهٔ اقبال دهی شست و شو

سنگ زراهش چو نهی برکران
پایهٔ طاعات کنی زان گران

کفش نهی چون نهیش زیر پای
بر سر افلاک شوی کفش سای

رکوه که در هم رهی او بری
آب زسر چشمهٔ حیوان خوری

در شرح نور سیدگان جوانی

موی خود آور ز معجر برون — چون شبه شبرنگ چو شب قیر گون
پیر نبالید که اے در فروغ — مه ز تو کم بهر چه بود این دروغ
گفت پی آنکه کنم آگهت — کانچه زند از طلب ماهت
زان سبب افتاده ز راهیم ما — هر چه نخواهی تو نخواهیم ما
پیر شدی جامی و عمرت شصت — رشته پیوند بهفتاد بست
یاد جوانی و جوانان مکن — قبلهٔ جان جز در جانان مکن

مقالهٔ شانزدهم در شرح حال نورسیدگان عرصه به عهد جوانی که عرصهٔ ماه عیش و کامرانی است

ای شده با موی سیه از غرور — از نفر موی سپیدان نفور
رخ ز سفیدی بسیاهی مه — نور الهی بسلاهی مده
طفلی و چون شیر شده موی پیر — هست عجب نفرت طفلان ز شیر
زاغ سیاهی تو درین بوم و بیم — کی هلد این باز سفیدت سلیم
تکیه بر اسباب جوانی مکن — هر چه توان تا بتوانی مکن
بازو تو گر بمثل آهن است — پوست اگر بر تن تو جوشن است
دست اجل موم کند آهنت — تیغ قضا چاک کند جوشنت
خم نه کنی بهر خدا پشت خویش — سخت کمانی مکن ای سست کیش
قوت بسیار تو چون کم شود — گر همه تیر است قدت خم شود

حکایت سر دشدن پیر

موئے سفیدی بقدح خم زده — سینه اش آتشکدهٔ غم شده
پای می نشست از تته دامان کشید — رخت تماشا بگلستان کشید
از رهِ فکرت قدمے می نهاد — واز سر عبرت نظری می کشاد
دید که باگیسوِ چون پرزاغ — کبک خرامان شده طاؤس باغ
معجر کافوری او مشک پوش — گوهر و زر زامدنش در خروش
رنگ حنا راز کفش خون جگر — هر سر انگشت چو عناب تر
پنجهٔ مرجان زده انگشت او — گوهر خود یافته در مشت او
گشته ز هر ناخن او در خضاب — بدر و هلالی ز شفق رنگ یاب
پیر چو آن دید دل از دست داد — گشت دو تا روی بپائین نهاد
گفت باین صورتِ زیبا که — آدمے و یا پری و یا چه
ناز جوانی ز سرِ خود بنه — داد دل پی سپر خود بده
نیمدمی همدم این بنده باش — جمع کن پیر پراگنده باش
غنچهٔ نوشین به تبسم گشود — گفت که دیر آمده خیز زود
روی بره کن ببر از من امید — زانکه سرم هست چو معجر سفید
بلکه تو گوئے ببر این معجرم — شعر سفیدست زموی سرم
پیر چو از موے شنید این خبر — خاست چو مو هالی و پیچید سر
تازه گل از پیر چو آن شیوه دید — پردهٔ کافور ز سنبل کشید

سنگ زر دانت شدی سخت بخت — موم کنون پیش تو چون سنگ سخت

با همه رخنه که بدندان تست — نامده یک حرف برون زان درست

نایدت از دست که چیزی ز جای — تا نشود دست مددگار پای

لرزش دست تو به هنگام کار — برده ز دست تو برون اختیار

چون گره سیم شده مشت تو — رفته چو سیماب ز انگشت تو

قوت امساک نماندت بدست — گرچه که امساک ترا دست پست

قاعدهٔ حرص خز امساک نیست — چارهٔ امساک بجز خاک نیست

پیش که در خاک روی خاک شو — پیش که ناپاک روی پاک شو

پیر شدی شیوهٔ پیرانه گیر — شیوهٔ پیرانه خوش آید ز پیر

دست ز فتراک جوانان بدار — عشق و جوانی بجوانان گذار

چون تو ازین پیریی خویشی ملول — کی کندت طبع جوانان قبول

پیر شدی رو بکنار از میان — خوش نبود صحبت پیر و جوان

حکایت سر و شدن پیر سفید موے

حکایت سر و شدن پیر سفید موی از نفس آن خورشید

گرم خوی که با زلف شبرنگ دم — از صبح سفید موے زد

فصل خزان کز دم باد دزان — کار گه رنگ رزان شد رزان

باغ جوان صورت پیری گرفت — سبزهٔ تر رنگ زریری گرفت

برگ درختان ز سر شاخسار — مختلف الوان چو گل اندر بهار

مقالهٔ پانزدهم در تنبیه آنانکه صبح شیب از شب شباب شان دمیدهٔ است و دران صبحگاه نسیم آگاهی بمشام ایشان نرسیده

اے تنت از شمع گداز نده تر	شعله زنان آتش شیبت زسر
وائے ده سرسبز تو آتش فشان	از شجر اخضر و نارش نشان
چرخ که بر فرق تو کافور ریخت	بر تو هم از شعر تو کافور ریخت
تا که کند سردی کافور سرد	بر دل گرمت هوس خواب و خورد
گرد شب موی تو تصویر صبح	روز اجل راست تباشیر صبح
گردش دولابی چرخ برین	بر سر و آرام گرفته زمین
کالبد جوجو آزادگان	در ته سنگ ستم افتادگان
آرد کنان بس که بفرسود و کاست	موی تو پر کرده ازان آسیاست
پشت تو مانند کمان گشت کوز	خشک شده پوست بران همچو تو
رشتهٔ اشک تو بران بسته زه	ناوک آن تو بران تیر نه
جز پی آن نیست که کاری کنی	در رهِ مقصود شکاری کنی
قد تو لام و الف آمد عصا	هر دو پی نفی وجود تو لا
یعنی از آئینه لوح وجود	نفی شود صورت بود تو زود
یک نفاسی زرد و قتِ شمار	تا نه کند شیشه دو چشم تو چار
پا بدم مار زنا دیدنت	خلق به فریاد زنشنیدنت

بیش مکن دست تطاول برون — کز تو قلم در چو قلم شد نگون

شه ز تو بدنام رعیت خراب — ملک ز غوغای تو در اضطراب

کن نظر تجربه در همسران — تا نشوی تجربه دیگران

تجربه چوب به پهلوت سخت — به که بعبرت نگری بر درخت

لیک سر تجربه گیریت نیست — تجربه جز حرص وزیریت نیست

حکایت در از دستی که دست وی بریدند و از قلم وزارت کوتاه نشد

بود یکی شاه که در ملک و مال — عهد وزیری چو رسیدی بسال

دست قلم سانش جدا ساختی — چون قلم از بند برانداختی

به که گرفتی ز هوا دست او — پایهٔ اقبال شدی پست او

دست وزارت بوی آراستی — جان حسود از حسدش کاستی

روزی ازین قاعدهٔ ناپسند — ساخت جدا دست وزیری نبند

دست بریده به هوا در فگند — تا شش بگیرند صلا در فگند

چشم خرد کرد فراز آن وزیر — دست دگر کرده دراز آن زیر

دست خود از بخیردی خود گرفت — بهر وزارت ره مسند گرفت

تجربه نگرفت ز دست نخست — دست خود از دست دگر تیز جست

جامی ازین پیش که دست اجل — دست تو کوتاه کند از امل

دست امل از همه کوتاه کن — در صدف کوته املان راه کن

سوختهٔ آتش بیداد تست — دانه کاهش همه بر باد تست

دانه کنی نقل بانبار شاه — کاه بری بهر ستور سپاه

حصهٔ دهقان که شوی غوررس — دانهٔ اشک که ردی ست بس

مایهٔ تاجر که ز آوارگی — جمع نشد جز بجگرخوارگی

شد ز برائت همه صرف زکات — در کف قبض ست هنوز آن برات

کاسب بیچاره که در شهر و کوی — ز آبلهٔ دست کند آب روی

در کف از آئین ستمگاریش — هیچ بجز آبله نگذاریش

خارکش پیر که چون خار پشت — خم بود دوش پشت بار درشت

چون شود از خار تهی پشت او — قیمت آن از کشد از مشت او

گاو ک شیرآور هر پیر زال — خرج شد از بهر خراجات سال

گرسنه و تشنه شده گوشه گیر — خون جگر مینخورد اکنون چو شیر

مال یتیمان برهت پائمال — حاصل سائل ز تو ذل سوال

زیور طفلانت ز طبع لئیم — هست ز رسائل در تسیم

نقل شب عیش تو نقل سخن — نوبه نوا ز تیره دلان کهن

مطرب تو آنکه ببانگ بلند — مال فلان گوید چونست و چند

حیله بصد گونه نمودن توان — وز کفش آن مال ربودن توان

کار تو شد بار دل صد هزار — شرم نداری تو ازین کار و بار

ای چو قلم صورت خود کرده راست — میل رقمهای کجی از تو خواست

تا قلم آسا بسر خود روی — گرچه همه نیک روی بد روی

هر که بیک حرف قلم کج نهاد — حرف وی از لوح بقا محو باد

چند به دفتر رقم ناصواب — یا وکن از دفتر یوم الحساب

تو بسه انگشت شده خامه زن — خلق ده انگشت ز تو در دهن

آنکه تو خوانیش صریر قلم — از رقمت هست نفیر قلم

خط که ورق ترکند از دست تو — خاک بسر برکند از دست تو

جنبش کلک تو ز نار استی — برده ز بالای الف راستی

در قلمت قاف جهان تا بقاف — پر شکن و تاب شده همچو کاف

نوک قلم از سر کلک مخار — تیز مکن بهیده دندان مار

عاقبت آن مار ز راه ستیز — بر تو زند ز خم ز دندان تیز

بلکه زده ز خم تو ز افسردگی — نیستی آگاه ز آزردگی

سوکه زند بر سر کلکت گره — از ره معنی ست ترا پند ده

کای ز نجرد گشته سمر تا بچند — بهر بکاری که بهیئت بند

چند مددگاری ظالم کنی — وز مددش کسب مظالم کنی

تا ببری از دل ظالم غبار — گردن مظلوم کنی زیر بار

خرمن دهقان که بخون جگر — کشته دوی آمده در ده ببر

مقالهٔ چهاردهم
در اشارت بحال وزیران

چون ثمر دوحهٔ عبد العزیز — دولت دین شد شرف ملک نیز
قاعدهٔ عدل عمر تازه کرد — ملک و خلافت بیک انداز کرد
گوشه نشینان که ز ظلم سپاه — خسته بودند ز سر تا بپای راه
پویه کنان بر سر راه آمدند — بهر خبر پرسی شاه آمدند
کان شه پیشینه ستمگر چه شد — حال وی از گردش اختر چه شد
وین شه عادل دل و فیروزه روز — کیست که شد نیز عالم فروز
ره سپری گفت چه سان یافتید — این خبر خیر که بشتافتید
مژده رسانند که بودی دلیر — بر رمه زین پیش بسی گرگ و شیر
بر رمه از گرگ دلیری نماند — شیر بجز نخوت شیری نماند
بره و گرگ اند بهم در خرام — آهو و شیر اند بهم گشته رام
اینهمه از دولت این خسروست — کز قدمش رسم عدالت نوست
آن ز خساست صفت گرگ داشت — بر سر ما گرگ دگر میگماشت
وین ز کرم چون ببزرگی رسید — گرگ ز شهر کسوت گرگی کشید
هست درین مرحله خرد و بزرگ — با دهن یوسف و دندان گرگ
گرچه بود خوش لب خندان شان — جامی و صد زخم ز دندان شان

مقالهٔ چهاردهم در اشارت بحال وزیران و دبیران که رقم عدل و ظلم بر صفحات ایام از رشحات اقلام ایشان است

مطلب بیست همیه ز خوی درشت — میکشد از پشه هر کو زه پشت
باز ترا میر شکاران بفن — طعمه دهد از چوزهٔ هر پیره زن
بارگی خاص ترا هر سپین — کاه چو از تو برهٔ خوشه چین
گوش کنیزان ترا داده بهر — از زر در و یزه گدایان شهر
چند کنی ظلم بهر بوم و مرز — چند کنی ظلم و ستم عدل ورز
بین که ازین هر دو کدام است به — هر چه نه به بر رخ او دست به
ظلم نهد دام سراب غرور — عدل دهد جام شراب سرور
هان که جگر سوخته و دل کباب — باز نمانی بسراب از شراب
شهر و ده آباد بعدل ست و بس — طبع جهان شاد بعدل ست و بس
تو چو شبانی و رعیت همه — در کنف رحمت تو چون رمه
وای شبانی که کند کارگرگ — همچو سگ زرد شود یار گرگ
بره کند باز ز پستان میش — تا در دش گرگ بدندان خویش
عدل تو گر فیض رسانی کند — بر رمها گرگ شبانی کند
پنجه کند شانه بدشت و دره — شانه زند گردن میش و بره
آهو با گرگ شود در خرام — هم سگ و صیاد برو باه رام

حکایت عمر عبد العزیز

حکایت عمر عبد العزیز که در همه عمر عزیز از افسر عین
عدالت سر بلند و از حلقه میم مروت کمر بند بود

مقالهٔ سیزدهم
در مخاطبهٔ سلاطین

گفت که حاشا که ازین چاه پست — در زنم امروز بدست تو دست
من که بتعلیم میان بسته ام — از غرض سود و زیان رسته ام
کوشش ما از راه خداوندیست — خاص پی فضل خداوندیست
کی بجز ای دگر آلایش — وز غرض آلودگی افزایش
در تگ این چاه نشینم اسیر — تا شودم بی غرضی دستگیر
پایه علم چو بلند او فتاد — هر چه جز آنم نه پسند او فتاد
همت جامی که بلندی گرفت — از شرف علم پسندی گرفت
علم پسندید ز طبع بلند — هر چه پسندید همانش بسند

مقالهٔ سیزدهم در مخاطبهٔ سلاطین

که اگر بر دیگران تابند آسمان عدل را
چشمهٔ آفتاب اند و اگر همه بر گردخود میگردند طوفان ظلم را گرداب اند

ای بسرت افسر فرماندهی — افسرت از گوهر احسان تهی
زیور هر افسر ازان گوهرست — خالی ازین مایه دردسرست
گرد میان تو مرصع کمر — مهره و مار آمده با یک دگر
لیک نه آن مهره که روز شمار — نفع رساند بتو ز اسیب مار
تخت زرت آتش گوهر درو — هست درخشنده چو اخگر درو
شعله بجان در زده آن آتش است — لیک ز بس نیکوئی آنت خوش است
چون نکوئی ز شراب غرور — آورد آن سو نخشی بر تو زور

هر چه نه قال الله و قال الرسول — هست بر اهل فضیلت فضول
فضل خدا بین و فضولی مکن — جهل ز حد رفت جهولی مکن
علم چو دادت ز عمل سر مپیچ — دانش بیکار نیرزد به هیچ
چون به بساط علمت سود پائے — بیعملان را به عمل رہنمائے
بایدت اول ادب اندوختن — پس دگران را ادب آموختن
چون دگران را شوی آموزگار — کم طلب آنرا عوض از روزگار
علم بود جوهر و باقی سفال — آن چو حقیقت دگران چون خیال
بیع جواهر بسفالے که چه — بذل حقائق بخیالے که چه

حکایت عالمے

که در چاه افتاده بود و دست بشاگرد خود نداد تا جزاے آخرت از دست بدید

عالمی از چاه جهالت برون — در رهی افتاد بجاهے درون
هیچ بدو دست نداد ش براه — ماند دران راه چو یوسف بچاه
سایه صفت در تگ چاه آرمید — سایه شخصے بسر چاه دید
نعره برآورد که ای ره نورد — از ره احسان و مروت مگرد
پاے مروت بسر چاه نه — دست بافتاده ازراه ده
راه رو آمد بسر چاه و گفت — دست بده ای بغم و آه جفت
گفت منم از کرم عام خویش — گو خبرے از لقب و نام خویش
گفت که شاگرد کمین توام — در ره دین خاک نشین توام

تا بری از همه فرو اسبق + ز ان کتب امروز بگردار ورق

علم که خواندی بره ناصواب باشد از ان علم سیه رو کتاب

نور دل از سینهٔ سینا مجو روشنی از چشم نه بینا مجو

جانب کفر ست اشارات او باعث خوف ست بشارات او

فکر شفایش همه بیماری است میل نجاتش ز گرفتاری است

قاعدهٔ لب که به قانون نهاد پای می نه از قاعده بیرون نهاد

لیک نهان ساخت بر اهل طلب روی مسبب بحجاب سبب

خاصیت علم سبب سوزی است شیوهٔ جاهل سبب آموزی است

طب زنبی جوی که طب النبی سازدت از جملهٔ علل اجنبی

از مرض جهل شفا نبخشدت وز کدر نفس شفا نبخشدت

تا ندهد از اسباب و علل روی تو واکند از هر چه نه حق خوی تو

عمر تو شد صرف اصول و فروع هیچ نیفتاد با صلت رجوع

هیچ وقوفت ز مقاصد چو نیست از طلب او بمواقف مایست

بر تو چو نگشاد ز مفتاح راه دولت فتح از در فتاح خواه

نور هدایت ز هدایه مجوی راه نهایت نه نهایه پوی

گرد موانع دل تو صاف نیست کشف موانع حد کشاف نیست

ترک نفاق و کرم تلبیس گیر علم ز سر چشمهٔ تقدیس گیر

مقالهٔ دوازدهم
در حال علما

در دل من جز بلا هی نماند
جنبش من جز بلا هی نماند

ز آتش اغیار در دم بجوش
خرقهٔ اصحاب چه دارم بدوش

خوش نبود تبکده دل از ان نگار
خلعت اسلام ببر کعبه دار

تا بحقیقت نکشید آن مجاز
باز نیامد بسر خرقه باز

جامی ازین قاعده دل مپند
تا بتوانی سبق عشق گیر

زانکه درین مزرع مرد آزمای
هیچ نیرزد جو گندم نمای

مقالهٔ دوازدهم در شرح حال علمای از علم و رو سفها بجهل و جدل مغرور

ای علم علم برافراخته
چون علم از علم سر افراخته

خویشتن از علم علم ساختی
چون عمل آمد علم انداختی

لاف درستی ست علم سازیت
حجت سستی علم اندازیت

دعوی دانش کنی از جاهلی
حاصل تحصیل تو بی حاصلی

خواجه زند بانگ که صنعت ورم
مس شود از جودت صنعت زرم

لیکن اگر دست بجیبش نهی
چون کف مفلس بود از زر تهی

کیسه چو خالی بود از زر و سیم
دعوی اکسیر چه سود از حکیم

جمع کتب از سره و ناسره
کرده چو خشت ست بگرد تو خیره

آن خره کن زعنه که از چار حد
بست میان تو و مقصود سد

هر ورقی زان کتب آمد حجاب
زان حجب تو بتوی رخ بتاب

بر سر سجاده چو پا سایدت — پای ز رعونت بزمین ناید

رخ بزمین سای بوقت نماز — زانکه مصلاست حجاب نیاز

از کجی و کجروی اندیشه کن — پیروی راست روان پیشه کن

مدعی خرقه تقوی مپوش — متقی جام تمنا بنوش

زهد مے آلوده نیرزد بهیچ — مس زر اندوده نیرزد بهیچ

صورت و مغنیت بهم راست دار — تات شوند اهل صفا خواستگار

یا ز سر خرقه تقوا بکش — یا قدم از راه تمنا بکش

حکایت صوفی که در سماع غنای مغنیه خرقه فقر از سر کشید و از رنج تجرید بحقیقت وصال مجاز افتاد

کعبه روے از سر وجد عظیم — در صف پیران حرم شد مقیم

مرغ دل او چو زدی پر و بال — رستی ازین دامگه پر و بال

وجد الهیش رهاندی ز خویش — جذب حقش باز ستاندی ز خویش

آمدی از هستی خود گشته صاف — رقص کنان گرد حرم در طواف

روزے از آنجا که قضا ره زدش — زخم ولا در دل آگه زدش

مطربه رونق کارش ببرد — وز دل و جان صبر و قرارش ببرد

ذوق می عشوه و نازش چشید — دل ز حقیقت بمجازش کشید

رد همان حالت وجدش بجاے — لیک ازین شاهد دستانسراے

رقه به پیران حرم داد و گفت — سر خود از خلق چه دارم نهفت

قالب تو رومی و دل زنگی است — رو که نه این شیوهٔ یکرنگی است

باتن رومی دل زنگی که چه — رنگ یکی گیر و دو رنگی که چه

رنگ دو رنگی بدر و رنگان گزار — رنگ یکی گیر که آید بکار

به که شفا جوز مسیحا شوی — بو که ازین عیب مبرا شوی

خشک زر و زه شکمت طبلسان — گشته علم بر کتف طیلسان

سر زده از دولت انصاف فقر — چند بدین طبل و علم لاف فقر

خرقهٔ صد پاره که داری بدوش — بر سر صد عیب بود پرده پوش

دلق ورع را چو بود تار و پست — کی شود از خرقهٔ پاره درست

رشتهٔ تسبیح تو دام ریاست — مهرهٔ آن دانهٔ مرغ هواست

دانه و دام از پی آن گستری — تا غذی از سینهٔ مرغی خوری

هست ز مسواک چو سوهان تو — تیز نجون همه دندان تو

تیزی دندانت بسوهان مساے — از سر هر سفره مشو لقمه خاے

شرح محاسن چو دهد شانه ات — سر بقبائح کشد افسانه ات

نیست بروی تو یکے مو سیاه — چند کنی نامه سیاه از گناه

شکل کمان راست قدت شرح دو — بهر کمان تو عصا گشته زه

تا کمبانت فلک این چله بست — تیر جوانیت برون شد ز شست

نوبت پیریست جوانے مکن — میل سوے نیل امانے مکن

مقالهٔ یازدهم
در نشان و اوان صوفیان

ای مخاطب اگر مریض هوا و هوسی — مستی و پیش ما مگو هوشیار

تو درین راه را بایه کرا برای — کدامی بیچاره تو صاحب کار

ما ذوق تو نباشد و تو را — تو درست کرد و رنگ از دل کو بیشتر

دل کو بیشتر که رنگ از — دل تو آصاف گردد از بن

مبرا شوی ۱۲

هر که کند دعوی سودای او ق خواب کنان از رخ زیبای او
دعویش از صدق بود بی فروغ چون نفس صبح نخستین دروغ
جامی اگر دیدهٔ تو روشنست در دولت از دیدهٔ جان روشنست
سخت قدم باش درین ره نه سست چشم بران دار که چشمش به تست

مقالهٔ یازدهم در نشان دادن از حال صوفیان که نشان ایشان بی نشانی ست و زندگانی ایشان در جانفشانی

ای ز صفت تیره دلان خم زده وز صفت اهل دلان دم زده
دل نشده صاف ز نام آوری نام برآورده به صوفی گری
شیوهٔ صوفی چه بود نیستی چند تو بر هستی خود ایستی
کم شو ازین هستی پر اشتلم بلکه شو از کم شدگی نیز کم
باشده از خویش تهی همچو نے دم زدنت ز انچه نیم تا بکے
گر تو نئی این همه آوازه چیست هر نفس این زمزمهٔ تازه چیست
نے چه بود آنکه بدستان خویش دم نزند جز ز نیستان خویش
بادیهٔ هستی خود بسپرد پی به نیستان عدم آورد
چون ز نیستان شکر افشان شود بهر حریفان شکرستان شود
از شکرستان چو برآرد نفس طوطی جانها شود آنجا مگس
بر لبت این لاف که چون نی نیم در دولت اندیشه که چون کی کنیم

روز که صد گونه گنه کرده
نامهٔ اعمال سیه کرده

شب شد زمژه بهر سفیدی روی
از رخ آن نامه سیاهی بشوی

چند کنی خواب ز خود کامگی
با دل فارغ ز سیه نامگی

کردهٔ تو خواب و رای حجاب
ناظر حال تو منزه ز خواب

شب چو کنی روز به بیجا صلی
کو تبو خوش ناظر و تو غافلی

حکایت عارف دل بیدار شب زنده دار و آن جاهل مغرور و غفلت پیشهٔ بیدار

عارفی از ظلمت شب نور یاب
دیده فرو بسته به کلی ز خواب

شب که ز خور شید نظر دوختی
شمع نظر تا سحر افروختی

هر مژه از دیدهٔ خونابه ده
بود برابر وش همانا گره

روزی از و کرد فضولی سوال
کای نزده راه تو خواب و خیال

چون دل بیدار تو از خواب رست
دیده چرا بایدت از خواب بست

رنج نخفتن چو گران دارودت
یکدم راحت چه زیان دارودت

گفت نشاید که خدای جهان
هر شب آید به نخست آسمان

بانگ زند کز صف دوران رهٔ
کیست که آید بدرم عذر خواه

تا کرم خویش سفیرش کنم
رحمت خود عذر پذیرش کنم

من بچنین حال نهم سر بخواب
گوش نخوابانم ازین خوش خطاب

او نظر لطف بمن کرده باز
دیدهٔ اقبال من از وی فراز

شمع سحر لمعهٔ نور از که یافت — جبههٔ مه داغ قصور از که یافت

هست درین دائرهٔ قال و قیل — این همه بر صنعت صانع دلیل

نقش نگر جانب نقاش رو — حسن بنا بین و به بنا گرو

بیش درین مرحله غافل مخسپ — پای برآر از گل و در گل مخسپ

خلعت عمر تو عجب کوته است — خون بدل از کوتهیش ته ته است

بیش مینداز می بمقراض خواب — کوتهی آنکه نیفتد صواب

خواب چو مرگ از نبود ضد زیست — نکتهٔ النوم اخ الموت چیست

چهرهٔ این اُخ به تف آلوده باد — خود به تف این اُخ چه مناسب فتاد

هست یکی نیمهٔ عمر تو روز — نیمهٔ دیگر شب انجم فروز

روز و شب عمر تو با صد شتاب — میگذرد آن بخور و این بخواب

روز پی خور سگ دیوانه — خفته بشب مردهٔ کاشانه

روز چنان میگذرد و شب چنین — کی شود آمادهٔ روز پسین

شب چو رود شمع شب افروز باش — همنفس گریهٔ جانسوز باش

اشک همی ریز بصد درد و سوز — عذر همینجاه ز تقصیر روز

هر چه بروز از دل جانی کنی — وای اگر شب نه تلافی کنی

روز تو شد شام بعصیان گری — شام بروز آر بعذر آوری

روز و شبت گر همه یکسان شود — بر تو شب و روز تو تاوان بود

مقالهٔ دهم در سحر

زورق کب خود و بود کشادن همان | ز اوج هوا ز یز فتادن همان
ز آن دوم بیهوده که ناگاه زد | بر خود و بر دولت خود راه زد
جامی ازین گفتن بیهوده چند | زیر کیی ورز دلب خود به بند
تا نکشی سر ز دل خود بخاک | از سر افلاک نیفتی بخاک

مقالهٔ دهم در اشارت بسحر که نشانهٔ هوشیاری و علامت بخت بیدار است

ای ز بشکر خواب سحر داده هوش | خیز که بر خاست ز مرغان خروش
مرغ سحر زنده دلو مرده ئی | او ز تو اگرم تو افسرده ئی
ترک هوا گوی و نوای بزن | چنگ بدامان وفائی بزن
هر شب ازین پرده ز نگار گون | این همه لعبت که سر آرد برون
هست پی آنکه شود آشکار | بر نظرت قدرت لعبت نگار
شرم تو باد اگه کنی تا بروز | راه نظر را بشمرهٔ مینج دوز
ننگر این دیر بقا پرده را | وین همه اوضاع نو آورده را
بر نکنی سر که درین پرده چیست | نقش نگارنده درین پرده کیست
سبحهٔ انجم به ثریا که داد | طارم چارم بمسیحا که داد
تار که بر بربط و ناهید بست | رنگ که بر محمل خورشید بست
نیل بر این صفحهٔ خضرا که ریخت | مهره درین حقهٔ مینا که ریخت
خرقهٔ هر شب غالیه گون از که شد | دامنش آلوده بخون از که شد

حکایت کشفی

بست بصد مهر بر اطراف شط — عقد محبت کشفی با دو بط

شد به فراغت ز غم روزگار — قاعدهٔ صحبت شان استوار

روزی از انجا که فلک سیرت است — گشت ز بیمهری شان کینه جوی

طمع بطان از لب دریا گرفت — رای سفر در دل شان جا گرفت

کرد کشف ناله که ای مهربان — وز الم فرقت من بیگمان

خو به کرمهای شما کرده ام — قوت ز غمهای شما خورده ام

گرچه مرا پشت چو سنگ است سخت — دارم ازین بار دل لخت لخت

هیچ کسم نیست بجای شما — پشت بکوبم ز وفای شما

نی بشما قوت هم پائیم — نی ز شما طاقت تنهائیم

نیک فرو مانده بکار خودم — پشت دوتا کرده ز بار خودم

بوی ز بیشه بلب آبگیر — چوبکی افتاده چو یک چوبه تیر

یک بط ازان چوب یکی سر گرفت — وان بط دیگر سر دیگر گرفت

برد کشف نیز بانجا دهان — نخت بدندان بگرفتش میان

میل سفر کرد و بمیل بطان — مرغ هوا گشت طفیل بطان

چون سوی خشکی سفر افتاد شان — بر سر جمعی گذر افتاد شان

بانگ برآمد ز همه کاهی شگفت — یک کشف اینک بدو بط گشته جفت

بانگ چو بشنید کشف لب گشاد — گفت که حاسد بجهان کور باد

---

۱ بست بصد مهر بر اطراف شط — عقد محبت کشفی با دو بط

۲ شد به فراغت ز غم روزگار — قاعدهٔ صحبت شان استوار

۳ روزی از انجا که فلک سیرت است — گشت ز بیمهری شان کینه جوی

۴ طمع بطان از لب دریا گرفت — رای سفر در دل شان جا گرفت

۵ کرد کشف ناله که ای مهربان — وز الم فرقت من بیگمان

۶ خو به کرمهای شما کرده ام — قوت ز غمهای شما خورده ام

۷ گرچه مرا پشت چو سنگ است سخت — دارم ازین بار دل لخت لخت

۸ هیچ کسم نیست بجای شما — پشت بکوبم ز وفای شما

۹ نی بشما قوت هم پائیم — نی ز شما طاقت تنهائیم

۱۰ نیک فرو مانده بکار خودم — پشت دوتا کرده ز بار خودم

۱۱ بوی ز بیشه بلب آبگیر — چوبکی افتاده چو یک چوبه تیر

۱۲ یک بط ازان چوب یکی سر گرفت — وان بط دیگر سر دیگر گرفت

۱۳ برد کشف نیز بانجا دهان — نخت بدندان بگرفتش میان

۱۴ میل سفر کرد و بمیل بطان — مرغ هوا گشت طفیل بطان

۱۵ چون سوی خشکی سفر افتاد شان — بر سر جمعی گذر افتاد شان

۱۶ بانگ برآمد ز همه کاهی شگفت — یک کشف اینک بدو بط گشته جفت

۱۷ بانگ چو بشنید کشف لب گشاد — گفت که حاسد بجهان کور باد

چرخ بدین گردش دائم خموش
چرخهٔ حلاج نهاران خروش

رشتهٔ دندانت صفی بسته خوش
پیش صفت آمد لبِ تو پرده کش

کرده زبان تیغ پی یک سخن
چند شوی پرده در وصف شکن

گرچه سخن خاصیت زندگی ست
موجب صد گونه پراگندگیست

زندگی افزای دل زنده را
ورد کن قول پراگنده را

چشم برآمد شد انفاس دار
این دو دسه نو آمده را پاس دار

هر نفس از تو که هیولی دمیست
قابل هر نقش خوش و ناخوش است

گر ز کرم نقش جمالش دهی
منقبت فضل و کمالش دهی

بر ورق عمر تو عنوان شود
فاتحهٔ نامهٔ احسان شود

ور ز سفه داغ قصورش کشی
در درکات شر و شورش کشی

خامه کش صفحهٔ دین گردودت
میل زن چشم یقین گردودت

لب چو کشائی گرو هوش باش
ورنه زبان در کش و خاموش باش

هوش چه باشد ز خدا آگهی
آگهی از آفت غفلت تهی

دل چو شود ز آگهیت بهره مند
پایهٔ اقبال تو گردد بلند

بر سخن بیهده کم شو دلیر
تا که ازین پایه نیفتی بزیر

حکایت کشفی

حکایت کشفی که ببال بطان پریدن آغاز نهاد و بیک سخن
که ناجایگاه گفت از اوج هوا بحضیض خاک افتاد

جامی ازین مرده دلان گوشه گیر — گوش نجود دار ز خود توشه گیر
هرچه ازین دایره بیرون تست — گام سعایت زده در خون تست

مقالهٔ نهم در اشارت بصمت که سرمایهٔ نجاتست و پیرایهٔ رفع درجات

ای ز بیان نکته گزار آمده — وی بسخن نادره کار آمده
نقطه نطق است ترا بر زبان — گشته ازان نقطه زبانت زیان
گر کنی آن نقطه ازین حرف حک — بر خط حکم تو نهد سر فلک
هر که درین گنبد نیلوفری — افگند آواز نیکو فری
نیکوی فرد وی از خامشی ست — خامشیش تیغ جهالت کشی است
گفتن بسیار نه از نغزی ست — ولولهٔ طبل ز بمغزی ست
خم پر از باده تهی از صدا ست — چونکه تهی شد ز صدا پر نواست
در ولت از غیب گلی چون کشاد — از دم ناخوش مده آنرا بباد
تا نه لبت بسته ز دعوی بود — کی دل تو محرم معنی بود
غنچه که نه بود بدهانش زبان — لعل و زرش بین گره اندر میان
سوسن رعنا که زبان آورست — کیسه تهی گشته ز سیم و زرست
منطق طوطی خطر جان اوست — قفل نه کلبهٔ احزان اوست
زاغ که از گفتنش آمد فراغ — جلوه گر آمد به تماشای باغ
خست طبع است درین کهنه کاخ — حوصلهٔ تنگ و حدیث فراخ

پرشده شان بین زغبار استخوان — کحل بصیرت کن ازان سرمه دان
منزل شان بین تبه سنگ تنگ — کوب سر افعی غفلت بسنگ
با نفس تنگ برآر از درون — زمزمهٔ نحن بکم لا تحزنون
بوکه دولت یابد ازان زندگی — روز حساب تو فروزندگی

حکایت زنده دلی که با مردگان انس گرفته بود و از زندگان فرو مانده بود

زنده دلی از صف افسردگان — رفت به همسایگی مردگان
پشت ملالت به عمارات کرد — روی ارادت بمزارات کرد
حرف فنا خواند ز هر لوح خاک — روح بقا جست ز هر روح پاک
گشتی ازین سگ منشان تیز تنگ — همچو تگ آهوِ وحشی ز سگ
کار شناسی پی تفتیش حال — کرد ازو بر سر راهی سوال
کانیمه از زنده رمیدن چراست — رخت سوی مرده کشیدن چراست
گفت بلندان بمغاک اندرند — پاک نهادان ته خاک اندرند
مرده دلانند بروی زمین — بهر چه با مرده شوم همنشین
همدمیِ مرده دهد مردگی — صحبت افسرده دل افسردگی
زیر گل آنانکه پراگنده اند — گرچه به تن مرده بجان زنده اند
مرده دلی بود مرا پیش ازین — بسته بهر چون و چرا پیش ازین
زنده شدم از نظر پاک شان — آبحیات ست مرا خاک شان

آئینه را در نظر خود منه — تا نشود عکس ترا جلوه ده

اول فطرت که پدید آمدی — از همه کس فرد و حید آمدی

عاقبت کار ز اینجا شوی — از همه شک نیست که تنها روی

اینهمه اکنون گره و بند چیست — اینهمه آمیزش و پیوند چیست

بگسل ازینان که زیان تو اند — خصم دل و دشمن جان تو اند

قدر تو کاهند که افزون شوند — عیب تو سنجند که موزون شوند

گر تو شوی پینه همه آتش اند — ور تو نهی سر همه گردن کش اند

چون دولت از غصه پریشان شود — مایهٔ جمعیت ایشان شود

در شود اسباب حضور تو جمع — شعله زند برق حسد شان چو شمع

چند درین شش در هٔ بی کشاد — عمر دهی از دم اینان بباد

باد خزانست دم سرد شان — سردی جانست ره آورد شان

ترسم ازان روز که سردت کنند — دل سپر ناوک وردت کنند

هر که نه مشغولی دینش ره است — غول ره تست خدا آگه است

پای وفا در پی غولان مدار — روی به بیغولهٔ تنهائی آر

ورنه بود از دل سودائیت — طاقت بیغولهٔ تنهائیت

خیز قدم نه بره رفتگان — رو سوی آرامگه خفتگان

یاد کن از عهد فراموش شان — نکته شنو از لب خاموش شان

مقالهٔ هشتم
در عزلت

مقالهٔ هشتم
در غزلیات

علم زلت و بی زری زهد علت است

ای چو گلت جیب بچنگ خسان	دامن صحبت بکش از ناکسان
گرچه ز آغاز کشادت دهند	عاقبة الامر ببادت دهند
غنچه وش از هم نفسان لب ببند	خیره چو گل بر رخ هر کس مخند
جلوه مده همچو خور انوار خویش	باش چو سایه پس دیوار خویش
بر کس و ناکس بجدیم حمول	قفل کن ابواب خروج و دخول
دیر نشین باش چو عیسی و مان	خانه بپرداز ز نامحرمان
گر بود اندر بن غاریت جای	حلقهٔ مارت شده زنجیر پای
به که بهر حلقه نهی پای خویش	محفل هر سفله کنی جای خویش
ور شودت در کمر کوه و سنگ	گرد میان منطقه دم پلنگ
به که دو رنگان منافق سیر	پیش تو بندند نجد مت کمر
گر کشدت شانه بسر پنجه شیر	کشمکش او کند از جانت سیر
به که حریفان کف راحت نهند	مرهم لطفت بجراحت نهند
گر کندت بحر پر آشوب غرق	یا گذرد موج هلاکت ز فرق
به که بکوشی ز حریفان خاص	رخت خود آری بامید خلاص
در کنف پر تو خور کم نشین	تا نه شود سایه ترا هم نشین
راه ز گلگشت لب جوی تاب	تا نزند صورت تو سر ز آب

پور موفق که به توفیق حق — برده ز هر پیر موفق سبق
بادیهٔ کعبه بسے مے برید — محنت آن راه بسی میکشید
روزی ازانجا که دلی داشت تنگ — زد بدر کعبه سر خود بسنگ
گفت خدایا پس هر مخلتے — سوی من افگن نظر رحمتے
راه حج و عمره بسے رفته ام — بهر تو نی بهر کسے رفته ام
دل بوفاهی تو گرو بوده ام — بے سر و پا در تگ و دو بوده ام
زین سفرم نیست بکف حاصلی — نے سر وقتی نه بسامان دلے
هیچ ندانم که مرا حال چیست — بخت مرا پایهٔ اقبال چیست
شب چو درین فکر فرو شد بخواب — آمدش از حضرت عزت خطاب
کامی برهم پاے ز سر ساخته — بر همه زین پایه سر افراخته
گر نه ترا خواستمی کے چنین — داد میت راه صواب این زمین
هر که نه مائل به سوادی شوم — سوی خود ش راه نمائی شوم
حاصلت این بس که ترا خواستم — باطنت از شوق خود آراستم
ره به سوی خانهٔ خود داد مت — بر در هر کس نفرستاد مت
یارب ازانجا که کرم آن تست — چشم همه بر در احسان تست
جامی اگر چند نه صاحبدل است — از تو بامید چنین حاصل است

مقالهٔ هشتم در اشارت بغزلت که مشتمل بر عزت و بعین

قبلهٔ خوبان عرب روی او — سجدهٔ شوخان عجم سوی او
با دو چو در دامنش آویخته — غالیه در جیب جهان ریخته
تا شکنی شیشهٔ ناموس و ننگ — کرده نهان در ته دامان سنگ
باز شکن دامن شبرنگ او — دیدهٔ جان سرمه کش از رنگ او
سنگ سیاهش که از آن کوته است — دست تمنات یمین الله است
چون تو از آن سنگ شوی بوسه چین — بوسه زن دست که باشی چنین
بر سر گردون زنی از فخر کوس — گر رسدت دولت این دست بوس
از لب زمزم شنو این زمزمه — کز نم ما زنده دل اند این همه
سوی قدمگاه خلیل الله آی — پا چو نیابی بر هش دیده سای
پای مروت بسوی مروه نه — چهرهٔ صفوت بصفا جلوه ده
تا نشود در عرفات وقوف — کی شود از راه نجاتت وقوف
کبش منی را بمنی ریز خون — نفس دنی را بفنا کن زبون
سنگ بدست آر ز رمی جمار — دیو هوا را کن از آن سنگسار
چون دل از آن شغل بپرداختی — کار حج و عمره بهم ساختی
شکر خدا گوی که توفیق داد — ره بسوی خانهٔ خویشت گشاد
ور نه که آرد که بآن ره برد — گرچه شود مرغ بدان ره پرد

حکایت علی بن موفق قدس الله سره و مناجات وی بحضرت حق جل و علا

مقالهٔ هفتم

پاشنه از خنده دهان کرده باز | ز آبله ها ریخته اشک نیاز
واله و حیرت زده و مستهام | خنده کنان گریه کنان میخرام
پشت امید تو نخورشید گرم | بستر آسایشت از ریگ نرم
سایهٔ فرقت که مغیلان کنند | به که سرا پردهٔ سلطان کنند
باد مخالف زده در دیده ریگ | پای فرو رفته به تفسیده ریگ
به که نشینی بهمت شمال | پای فرو رفته به آب زلال
بانگ حدی بشنو و صوت درای | شو چو شتر گرم رو و تیز پای
راه وفا می سپرد میگذر | بر خسک خشک چو ریحان تر
بار بمیعاد تعبد رسان | رخت بمیقات تجرد رسان
رشتهٔ تدبیر ز سوزن بکش | خلعت سوزن زده از تن بکش
هر چه بدان انجبیه زردی ماه سئول | آی برون از همه سوزن مثال
باز کن از انجبیه زرده جامهٔ خوی | بو که ترا انجبیه نیفتد زردی
گر نه ز مرگ است فراموشیت | به که بود کار کفن پوشیت
لب بکشا یافتن کام را | نعرهٔ لبیک زن احرام را
موی پژولیده و رخ گرد ناک | سینه خراشیده و دل درد ناک
رو بحرم کن که دران خوش حریم | هست سیه پوش نگار مقیم
صحن حرم روضهٔ خلد برین | او بخیان صحن مربع نشین

مقالهٔ هفتم

تا چو برزد صد ذقت زیر خاک | بهره در آید ز تو آن دُرِ پاک
گفت که دارم سفر دور پیش | آنچه بدست ست کنم زاد خویش
چون بسر وطن من زین قفس | بهرهٔ فرزند خداوند بس
دل چو قوی گشت بروزی دهم | از پی فرزند چه روزی نهم
جامی ازین به غم فرزند خور | زر دمکن روی دی از مهر زر
زآفت این رهزنش آگاه کن | قبلهٔ اش الرزق علی الله کن

مقالهٔ هفتم در اشارت بزیارت بیت الله که بوادی تگ و پویش در هر فرسنگی سر هنگی سر نهاده و در وادی جستجویش در بن هر غاری گرفتاری از پا در افتاده

ای ز گلت نازده سر جیب دل | مانده ز حب وطنت پا به گل
بهر خیر که شد پرده کش و پرده ساز | مطرب عشاق براه حجاز
یکدم ازین پرده سماعی بکن | هرچه نه زین پرده وداعی بکن
وین ترا تا شود ارکان تمام | روی نه از خانه برون کن مقام
ناقه اگر نیست ترا زیر ران | بر قدم ناقه روان شو روان
گر نبود در احلهٔ باد پای | راحله از پا کن و در ره درآی
ور بادیمت نه بود دسترس | جلد قدم پای فراز تو بس
تا بتهش بسته نگردد غبار | کرده تهش خار به منج استوار

داغ دور رویه بتنت لاله دار — بسکه بسوزند شوی لاله زار
جای دگر داغ کند هر دمم — همچو تو نه نهند ببالای هم
قدر درم گر بود افزون بفرض — طول دهندت بهمان قدر عرض
تفرقه کن جمع درمهای خویش — سینه تهی کن ز المهای خویش
داغ جدائیش که اینجا کشی — بهتر از ان داغ که فردا کشی
حیف بود کز پی فرزند و زن — داغ نهی این همه بر خویشتن
ضامن رزق همه شد کردگار — کار خدا را بخدا واسپار

حکایت آن صاحب کرم که بر همیان درم از رشتهٔ تدبیر پندگویان نبنهاد

دیده وری خواند بعقل سلیم — حرف فنا از ورق زر و سیم
خواست درین دایرهٔ تیز رو — سازدش از نقد بقا سکه نو
عقده ز همیان درم برگرفت — جلوه بمیدان کرم برگرفت
بیدرمان را درم اندوز ساخت — بی کرمان را کرم اندوز ساخت
هر زر و سیمی که بدرویش داد — زانچه طلب کرد بسی بیش داد
گفت فضولی ز کرم دست تنگ — کای شده پیش تو یکی سیم و سنگ
هر چه دهی از سر انصاف ده — قفل عدم بر سر اسراف نه
بعد شکستن صدف خویش را — خوار مگردان خلف خویش را
بهر وکه دیدی ز خداوند خویش — ساز ذخیره پی فرزند خویش

حکایت صاحب کرم

آورده اند که یکی از اکابر دنیا را وداع کرد و عزم سفر آخرت نمود و در همیان خود درمی چند داشت و در آن اندیشه بود که این درمها را چه کند و بکدام کس دهد که ناگاه یکی از فضولان که در آن حوالی بود بر او گذر کرد و گفت ای صاحب کرم این درمها را بمن ده تا بمصرف خیر رسانم و ثواب آن بتو رسد و ترا ذخیره باشد در آخرت. صاحب کرم همیان را بدو داد و گفت ای فضولی آه از دست تو که یک فضول مرا از دست بخیل نجات داد.

این کتاب در مطبع کریمی در دارالخلافه طهران بطبع رسید

مقالهٔ ششم زکوة

۱ در بمثل جمع شود صرف کن	گوش نیوشنده بدین حرف کن
۲ هشت مثقال که ترا سیبویه	گرچه به نحوست مشار الیه
۳ هر چه بگوید نبر آخفش شوی	ریش بجنبانی و دل خوش شوی
۴ پیشه کنی از سر جهل شگرف	منع دنانیر و دراهم ز صرف
۵ صرف همه گرچه نیاید ز تو	منع همه نیز نشاید ز تو
۶ رو بده از سیم و زرت آنقدر	کار دت از عهدهٔ واجب بدر
۷ حق چو ترا داد زر و دینار بیست	بخل بیک نیمه دینار چیست
۸ رنجیت زر درهم یکبارت دویست	پنج چو خواهد بکنارت مایست
۹ زین زر و سیم است بباغ نعیم	قصر ترا خشت زر و خشت سیم
۱۰ خشت زر انجته ده و سیم خام	تا که بود قصر تو فردا تمام
۱۱ پاره بکن زر که شود پاره مار	گردنت از مار شود طوق دار
۱۲ چون بگلوی کس ازان پاره هیچ	ندهی ازان بین بگلو مارهٔ هیچ
۱۳ هر درم سیم ز حق فقیر	زیر زمین میکنیش جای گیر
۱۴ بهر جزای تو بروز شمار	سرخ چو دینار کندش زنار
۱۵ گاه ببرخ داغ نهندت که هان	بهر چه رخ داشتی از دی نهان
۱۶ گاه بپشتت که ز روی در شت	بهر چه کردی سوی بیچاره پشت
۱۷ گاه به پهلو که ز بس بیهی	پهلو ازان بهر چه کردی تهی

۱ در بمثل جمع شود صرف کن ... ای صرف کردن ۱۲
۲ هشت مثقال ... نام عالم ۱۲
۳ هر چه بگوید نبر آخفش شوی ... ۴ پیشه کنی از سر جهل شگرف ... ۵ صرف همه گرچه نیاید ز تو ... ۶ رو بده از سیم و زرت آنقدر ... برود بده ۱۲
۷ حق چو ترا داد زر و دینار بیست ... ۸ رنجیت زر درهم یکبارت دویست ... دو صد ۱۲
۹ زین زر و سیم است بباغ نعیم ... ای بهشت ۱۲
۱۰ خشت زر انجته ده و سیم خام ... خالص ۱۲ ... مهمل ۱۲
۱۱ پاره بکن زر که شود پاره مار ... دست بر بجن ۱۲
۱۲ چون بگلوی کس ازان پاره هیچ ... ۱۳ هر درم سیم ز حق فقیر ... ۱۴ بهر جزای تو بروز شمار ... ۱۵ گاه ببرخ داغ نهندت که هان ... ۱۶ گاه بپشتت که ز روی در شت ... ۱۷ گاه به پهلو که ز بس بیهی ...

شمارهٔ زکوة در صورت خود را ... ۱۲ ... ۱۳ ... ۱۴ ... ۱۵ ... ۱۶ ... ۱۷ ... ۱۸ ... ۱۹ ... ۲۰ ... ۲۱ ... ۲۲ ... ۲۳ ... ۲۴ ... ۲۵ ... ۲۶ ... ۲۷ ... ۲۸ ... ۲۹ ... ۳۰ ... ۳۱ ... ۳۲ ... ۳۳ ... ۳۴ ... ۳۵ ... ۳۶ ... ۳۷ ... ۳۸ ... ۳۹ ... ۴۰ ... ۴۱ ... ۴۲ ... ۴۳ ... ۴۴ ... ۴۵ ... ۴۶ ... ۴۷ ... ۴۸ ... ۴۹ ... ۵۰ ... ۵۱ ... ۵۲ ... ۵۳ ... ۵۴ ... ۵۵ ... ۵۶ ... ۵۷ ... ۵۸ ... ۵۹ ... ۶۰ ... ۶۱ ... ۶۲ ... ۶۳ ... ۶۴ ... ۶۵ ... ۶۶ ... ۶۷ ... ۶۸ ... ۶۹ ... ۷۰ ... ۷۱ ... ۷۲ ... ۷۳ ... ۷۴ ... ۷۵ ... ۷۶ ... ۷۷ ... ۷۸ ... ۷۹ ... ۸۰ ... ۸۱ ... ۸۲ ... ۸۳ ... ۸۴ ... ۸۵ ... ۸۶ ... ۸۷ ... ۸۸ ... ۸۹ ... ۹۰ ... ۹۱ ... ۹۲ ... ۹۳ ... ۹۴ ... ۹۵ ... ۹۶ ... ۹۷ ... ۹۸ ... ۹۹ ... ۱۰۰ ...

بسنگی چشم ز او صاف تو — بر تو کشاده دست در لاف تو
جامی اگر نقد کمالیت هست — در حجب غیب جمالیت هست
بر بصر اهل نظر جلوه ده — ور نظر بی بصرانش منه
ور نه ز همت در انصاف زن — خط خطا بر ورق لاف زن

مقالهٔ ششم در اشارت بزکوة مال که سرمایهٔ بالش مال و مالش انفس بخیل بدسگال است

ای شده ز ندان درم مست تو — بند بر آنجا ز هر انگشت تو
پیش که ایام کند رنجه ات — گردش او تاب دهد پنجه ات
عیش ترا حال دگرگون کند — نقد خود از دست تو بیرون کند

خوش بکشاد دست چو احسانیان — از پی آزادی و زندانیان
مرد درم زن که درم گرد ساخت — ساختنش گرد چرا درد ساخت
گردش ازان ساخت که گردان بود — کف بکف از راه نوردان بود
نی که بدستت ز خلاف کرم — ناخنی از سیم شود هر درم
ناش جدا کم کنی از مشت خویش — بر صفت ناخن زانگشت خویش
ناخن سیمت که بکف حاصل است — ناخنهٔ دیدهٔ جان و دل است
ناخنه از دیدهٔ دل بر تراش — از در چشم ور نه بناخن دل خود میخراش
جمع کمن درهم و دینار را — سنخره مشو شحنهٔ او بار را

مقالهٔ ششم در زکوة

Mehrangarh Museum Collection

حسبتش آن دایه زبیگانگیست — پایهٔ اقبال تو بے دیگیست

نفس و هوا گر شرفے داشتی — اهل دلش کے تبو بگذاشتی

در دل و جان تخم دگر کاشتند — لاجرم آنرا تبو بگذاشتند

حکایت آن زن زشت رو کہ خریدار کو ریافتہ بود و وجہ ناسزائی خود را پیش وی سے ستود

خواست یکی کور زنے زشت رو — کینہ ور و طعنہ زن و زشت خو

از شبہ اش چہرہ سیہ رنگ تر — وز سپرش جبہہ پر آژنگ تر

گوش کر و پشت کر و چشم کاژ — خامشیش بیہودہ گفتار ژاژ

یک شب از ناز بآن کور گفت — حیف کہ ماند از تو جہانم نہفت

طلعت من خواستہ از مہ خراج — حرف خجالت زدہ بر لوح عاج

نرگس من چشم و چراغ چمن — لالۂ من داغ نہ نسترن

از صفت قامت من کوتہی — یافتہ آوازہ سرو سہی

کور چو افسانۂ او گوش کرد — خون دل از سینہ او جوش کرد

گفت اگر حال چنین بودیت — دولت و اقبال قرین بودیت

وا من تو دیدہ وری داشتی — تخم ہوایت دگری کاشتی

اینہمہ بنبند ز نزدیک و دور — کس نہ نہد آئنہ در پیش کور

چشم من ار کور نبودے چنین — تو سر دعوی نکشودی چنین

باش زین نکته چه باشی در شست
تو بشکم میکشی واو به پشت

ماه نو روزه به بین از افق
کابرو حور است زیلی پرتیق

میکند اشاره که لب از بهر ما
مهر کن ای مهر لبت مهر ما

لب چو به بندی ز طعام و شراب
در حرم مات شود در فتح باب

طرفه کلیدی که درین تنگنای
ها و یه بند آمد و جنت گشای

عجائب صد و شصت ست تراز روزگار
بیش ز کم خواری یک سی منال

گر ز تو یابد یک ازین سی شکست
حلق ز کفارت افتد به شصت

گر ز ه قضا وین ترا غارت است
کت زادار دی بکفارت است

گر سنگی طعمه خوان رضاست
تشنه لبی شربت جام صفاست

روزه خاصان نه همین ست بس
بلکه بر بدین لبود از هر نفس

هر چه نباید که بجوئی مجوی
هر چه نشاید که بگوئی مگوی

چشم مکن باز بنا دیدنی
گوش بپرداز ز نشنیدنی

دست میالای بشغل دغل
پای مفرسای براه اهل

علم و عمل را ز ریا پاک کن
بلکه دل از غیر خدا پاک کن

نیست ترا قبله وین جز خدای
هیچ مدان هیچ مبین جز خدای

هر چه نه ذکری ست وی از ان لب ببند
وانچه پسندش نبود کم پسند

وای نفس ست جزا و هر چه هست
وای تو گر زان نکشی باز دست

مقالهٔ پنجم بروزهٔ رمضان

در رافت تو و ادراک عقل
تو نیابد او را مجوی که او تو را

ترا فیست ۱۲ چشم مکن
آوای چشم تو را ز دیدن

محرمات باز دار ۱۲
نیست ترا آوای ز نشنیدنی

دین جز خدا نیست ۱۲
هر چه نه ذکر آوای هر که ذکر

خدا بغور در ۱۲ کرد ۱۲
دایهٔ نفس ست آوای دایهٔ نفس

عبارت از نفس ماده ۱۲ ست
کی صفت ست از صفات

ذوالجلال موصوف کرامت
دایهٔ نفس یعنی خوراش پرش نفس

کرامات نفس تعلق پیدا کرد
پس صفت اما رسمی صفت

متعلق نفس ست و آنچه خوراش
نفس ست اورا بطرف ماده

رجوع میکند و هر طرح اماده
گرباشد از الوان مختلفه ناشد

بطرف هر دون نعمت از الوان
نعمت رغیب میدهد و بچه ذات

خدا و رسول او را ترغیب
میدهد که تو آن همه را اکیلی

خدا ست و رسول او ست

جامی از آلایش تن پاک شو | در قدم پاک روان خاک شو

مقالهٔ پنجم در اشارت بروزهٔ ماه رمضان که نوریست کثیر الفیضان هم روح را شمع انجمن افروزیست و هم نفس را برق خرمن سوز

ای زپی طبل شکم همچو نای | جمله گلو گشته ز سر تا بپای

کار تو از هر چه تصور کنی | نیست بجز آنکه شکم پر کنی

حرص تو لقمه نه بانصاف زد | دایه ترا بهر شکم ناف زد

چند کشی رنج شکم از گزاف | گر نزدت دایه برین شیوه ناف

ساز چو نافه شکم خویش خشک | بو که دمد از نفست بوی مشک

نکهت روزه ز لب روزه دار | به بود از نافهٔ مشک تتار

معده معد کرده پی نان و آب | کی شوی از قوت روان بهرهیاب

باطنت از نفس هوا ممتلی | چون رسدت لذت الصوم لی

هر چه بدان شرع بشارت دهد | از همه حرف انا اخبری به است

شعلهٔ دوزخ چو شود تیغ زن | باشررش ناوک خذلان فگن

روزه گر آمده در دوزخ آت | چون سپر نور کشد در برت

حرص دهنره دوزخ پر آتش است | مهر زدن بر در دوزخ خوشست

روزه بود مهر زدن بر درش | مهر زبان تا برهی از سرش

چون خر کناس بصد ناخوشی | خوی گرفتی به نجاشت کشی

ورنه بود میل سجود دلش چرا	سر بزمین مے برد اندر چرا
خیز تو هم برگ تعبد بساز	جمع کن این چند عمل در نماز
تا ز پریشانی ظاهر بری	راه بجمعیت باطن بری
جمع نشینی بمقام حضور	از خود و از هستی خود گشته دور

حکایت کشیدن پیکان از تیر راست رو کیش ولایت علی کرم الله وجهه در وقتیکه از کشاکش مجاهده بر نشان مشاهده افتاده بود

شیر خدا شاه ولایت علی	صیقلی شرک خفی و جلی
روز احد چون صف هیجا گرفت	تیر مخالف به تنش جا گرفت
غنچه پیکان بگل او نهفت	صد گل محنت ز گل او شگفت
روی عبادت سوی محراب کرد	پشت بدرد سر اصحاب کرد
خنجر الماس چو بید آختند	چاک بتن چون گلش انداختند
غرقه بخون غنچه رنگارگون	آمد ازان گلبن احسان برون
گل گل خونش بمصلا چکید	گفت چو فارغ ز نماز آن بدید
کاین همه گل چیست ته پای من	ساخته گلزار مصلای من
صورت حالش چو نمودند باز	گفت که سوگند بدانای راز
گر الم تیغ ندارم خبر	گرچه ز من نیست خبردار تر
تا سر من سدره نشین شد چه باک	گر شود تن چو قفس چاک چاک

تحفة الاحرار جامی

مقالهٔ چهارم
در اقامت نمازها

تا تو طاعت شوی و آسان ترا — زان نشود طبع هر اسان ترا
لیک تواز کاهلی و جاهلی — همچو خران مانده در آب و گلی
پای دلی اهل از گل طینیت برآر — چشم خرد باز زروزنیت برآر
زینت تو بس کمر بندگی — تاج تو در سجده سر افگندگی
رفته عمر تو رهین فناست — دولت آینده که داند تراست
شاهد وقت تو همین ساعت است — خوبترین زیور آن طاعت است
شرم تو باد اگه بما لا و پست — سجدهٔ طاعت برش هر چه هست
تو کنی از طاعت او سر کشی — به که ازین شیوه قدم در کشی
ساق ادب برزده عرش برین — بر در طاعت شده کرسی نشین
چرخ فلک خرقه ارزق ببر — بست چو جوزا پی خدمت کمر
دوخته شب تا بسحر در رکوع — دیدهٔ انجم بزمین خضوع
سجده پروین زکف آویخته — اشک ستاره بسحر ریخته
ماه زده بر در او کوس مهر — مهر بخاک ره او سود چهر
جنبش ارکان بسوی تحت و فوق — از کشش اوست بر انجیر شوق
کار جماد است پی حی پاک — قعدهٔ طاعت بمصلای خاک
وصف نبا لست نمودن قیام — بر در قیوم خهان بر دوام
هیئات حیوان برکوع در است — دائم ازانست که پستش در تاست

پنبه غفلت چو ترا بست گوش — سود نگردت ز موذن خروش

نعره او خواب ترا کم نه کرد — قامت او قد ترا خم نکرد

میل نمازت بجوانی نه بود — پشت دوتا کرده به پیری چه سود

پشت چو محراب خمیده ترا — روی بقبله نرسیده ترا

پنج نماز است به از پنج گنج — به که بدین پنج شوی گنج سنج

بهر تو پنجاه به پنج آمده — طبع تو زین پنج برنج آمده

پنجهٔ خود ساز بدین پنج نخست — پنجهٔ ابلیس بدر لخت لخت

گر نکنی پنجه بدین رنجه اش — کی بود طاقت سر پنجه اش

شیر دلی پنجه ازین پنج کن — شاخ هوا را بکن از بیخ و بن

شاخ هوا را نشود پنج شست — تا ندهی نم ز طهارت نخست

دست بشو بهر تمسک نخیر — روی بپیچند ار تو جبر بغیر

از کف مسباح بسر تاج نه — پای چو شد شسته بمعراج نه

تا چو بمعراج ترا ره شود — دست شیاطین ز تو کوته شود

وقت سیاست پی ادبار شان — پایهٔ معراج تو بس دار شان

دین ترا نیست ستون خیز نماز — بهر قیامش چو ستون سرفراز

پشت تو آنگه که ز طاعت دوتاست — از پی این خیمه ستونی ست راست

مسجد تو شد همه جا سنگ و خاک — خاک شد از بهر تو چون آب پاک

مقالهٔ چهارم
در اقامت نماز و ما یتعلق بها

تحفة الاحرار جامی

حکایت حسن بصری رضی اللہ عنہ کہ نکتۂ حکمت از حجاج بن یوسف در ظلمات ظلم او مشاہدہ نمود

از حسن بصری ناقد بصیرت — نکتہ آرند عجب مختصر
کز دل غفلت زدہ گردم فشاند — آن نفس پاک کہ حجاج راند
گفت فضولی کہ نہ در بندگی — کش پی آن داد خدا زندگی
ساعتے از عمر بپایان برد — گرچہ در ان ملک سلیمان خورد
شاید اگر داغ بجانش نہند — مالش محرومی از آتش دہند
پیش ازین کآید الم جان گداز — سوز در ان حسرت دور و دراز
ہمچو حسن ہر کہ بود ہوشمند — گوش کند از لب حجاج پند
حکمت نو یافتہ ہر جا بود — گم شدۂ خاطر دانا بود
گرچہ بپاید بر ہش بے طلب — گیردش از خاک بدست ادب
گوہر گنجینۂ جان سازدش — در صدف سینہ نہان سازدش
جامی اگر خلق تو آمد حسن — از لب ہر ظالم حجاج فن
نکتۂ حکمت چو رسد گوش کن — ظلم رسانندہ فراموش کن

مقالہ چہارم در اقامت نمازہای پنجگانہ کہ پنجۂ طاقت قوی پنجگانہ را تاب مشقت داده است و جبین عزت گردن بلند از انجا کہ ذلت نہاده

امی شده و ز حنه صف طاعت تو — مانده تهی سلک جماعت ز تو

پنبه غفلت چو ترا بست گوش — سود نگردت ز موذن خروش

نعره او خواب ترا کم نکرد — قامت او قد ترا خم نکرد

میل نمازت بجوانی نه بود — پشت دوتا کرده به پیری چه سود

پشت چو محراب خمیده ترا — روی بقبله نرسیده ترا

پنج نماز است به از پنج گنج — به که بدین پنج شوی گنج سنج

بهر تو پنجگاه به پنج آمده — طبع تو زین پنج برنج آمده

پنجهٔ خود ساز بدین پنج سخت — پنجهٔ ابلیس بدر لخت لخت

گر نکنی پنجه بدین رنجه اش — کی بود طاقت سر پنجه اش

شیر دلی پنجه ازین پنج کن — شاخ هوا را بکن از بیخ و بن

شاخ هوا را نشود پنج شست — تا ندهی نم ز طهارت نخست

دست بشو بهر تمسک بنخست — روی بپندار تو جبر بغیر

از کف مسحاج بسر تاج نه — پای چو شد شسته بمعراج نه

تا چو بمعراج ترا ره شود — دست شیاطین ز تو کوته شود

وقت سیاست پی او بار شان — پایهٔ معراج تو بس دار شان

دین ترا نیست ستون خبز ناز — بهر قیامش چو ستون سرفراز

پشت تو آنگه که ز طاعت دوتاست — از پی این خیمه ستونی ست راست

مسجد تو شد همه جا سنگ و خاک — خاک شد از بهر تو چون آب پاک

مقالهٔ چهارم
در اقامت نماز پنجگانه

حکایت حسن بصری رضی اللہ عنہ کہ نکتۂ حکمت از حجاج بن یوسف در ظلمات ظلم او مشاہدہ نمود

از حسن بصری ناقد بصر تجربہ
نکتہ آرند عجب مختصر

کز دل غفلت زدہ گردم فشاند
آن نفس پاک کہ حجاج راند

گفت فضولی کہ نہ در بندگی
کش پئی آن داد خدا زندگی

ساعتے از عمر بپایان برد
گرچہ دران ملک سلیمان خورد

شاید اگر داغ بجانش نہند
مالش محرومی از آتش دہند

پیش تو ہر می آید الم جان گداز
سوز دران حسرت و دور و دراز

ہمچو حسن ہر کہ بود ہوشمند
گوش کند از لب حجاج پند

حکمت نو یافتہ ہر جا بود
گم شدۂ خاطر دانا بود

گرچہ بپاید بر ہش بے طلب
گیرد ش از خاک بدست ادب

گوہر گنجینۂ جان سازدش
در صدف سینہ نہان سازدش

جامی اگر خلق تو آمد حسن
از لب ہر ظالم حجاج فن

نکتۂ حکمت چو رسد گوش کن
ظلم رسانندہ فراموش کن

مقالۂ چہارم در اقامت نمازہای پنجگانہ کہ پنجۂ طاقت قوی پنجگانہ را تاب مشقت داده است و جبین عزت گردن بلند از انجا کہ ذلت نہاده

الٰہی شدہ زخنہ صف طاعت تو
ماندہ تہی سلک جماعت ز تو

چرخ که آمد تبو مقراض ده — اطلس او در دم مقراض نه
تا برد از همت والای تو — خلعت توحید بالای تو
شاهد هر جا که بود دلفریب — یافته زین خلعت زیبا نصیب
بیشهٔ توحید درین دام گاه — شیر دلان را بود آرامگاه
شیر دلی روی درین بیشه کن — همدمی شیر دلان پیشه کن
با همه هم بیشه و هم پیشه باش — یکدل و یکرو و یک اندیشه باش
روی دران کن که ترا روی داد — صید درامید برویت کشاد
چشم بران نه که ز روز نخست — روشنی چشم جهان بین تست
دست بران زن که ازو شد بپای — قامت قدرت بفلک فرق سای
صانع بیچون که ترا آفرید — با تو بگویم که چرا آفرید
تا بشناسیش به نعت یکے — نی که یکے از یکی واندکے
بلکه یکی زاندک و بسیار بیش — صد قدم از اندک و بسیار پیش
چون بشناسائی او پے بری — پیش نهی پای پرستش گری
روی بمحراب عبادت کنی — کسب سببهای سعادت کنی
هر چه کند بنده برون زین دو کار — آخر ازان کار شود شرمسار
رخت بسر حد ندامت برد — داغ ندامت بقیامت برد
شعلهٔ مذاز دل محنت قرین — آتش آتش ابدالآبدین

مقالهٔ سوم

مقالهٔ سوم

بود در آن غمکده یکدوستش — پر شده از مغز وفا پوستش
کنعان ۱۲
ره بسوی مصر جمالش سپرد — آئنهٔ بهر ره آورد برد
یوسف از و کرد نهانی سوال — کای شده محرم بحریم وصال
در طلبم رنج سفر برده — زین سفرم تحفه چه آورده
گفت بهر سو نظر انداختم — هیچ متاعی چو تو نشناختم
آئنهٔ بهر تو کردم بدست — پاک ز هر نوع غباری که هست
تا چو بآن دیدهٔ خود وا کنی — طلعت زیبات تماشا کنی
ای بینی ۱۲ صورت ۱۲ خود ۱۲
تحفه افزون ز لقای تو چیست — گر روی از جای بجای تو کیست
نیست جهان از بصفای تو کس — غافل ازین تیره دلان بیش باش
صیقلی آئنهٔ خویش باش
جامی ازین تیره دلان بیش باش — یوسف غیبت شودت رونما
تا تو بتابی رخ ازین تیره جای

مقالهٔ سوم

مقالهٔ سوم در بیان آنکه آدمیت آدمی بصورت ما و طین است بلکه بسعادت اسلام و دین و اول ارکان این سعادت اقرار است بکلمه

ایکه در دولت دین کم زنی — چند دم از نسبت آدم زنی
آدمی آنست که دینی دروست — محو گمان کرده یقینی دروست
گر بود این پیکر گل آدمی — زو در و دیوار ندارد کمی
از و ۱۲
کلمه فزون باشد زو در نمود — مهرهٔ دیوار بسلک وجود

حیف بود صورت آدم ترا — معنی شیطان شده همدم ترا
سهل بود جلد کتاب کریم — بسته بر افسانه دیو رجیم
دلق صفا در بر و زر زیر بغل — کرده نهان دفتر زرق و دغل
گرگ دلی صورت یوسف که چه — صورت اگر نیست تاسف که چه
اصل که معنی است چو بگذاشتی — دل بسوی فرع چرا داشتی
قدر شناس گهر خویش باش — صیرفی سیم و زر خویش باش
گر زر خالص شدهٔ خوش ترا — ورنه چه چاره بود آتش ترا
آتش از سوز طلب برفروز — هر غل و غش را که بیابی بسوز
دامن جان در کش از آلودگی — نیست در آلودگی آسودگی
جوهر دل را ز غرض پاک کن — چشم خرد را ز غرض پاک کن
بند دل بگسل و آزاده شو — نقش ریا دور کن و ساده شو
زاد مریدان ره آزادگیست — شیوهٔ آیینه دلان سادگیست
ساده دلی باش پسندیدهٔ ذات — پاک ز رنگ صور کائنات
تا چو ازین مرحله بیرون شوی — همنفس شاهد موزون شوی
پیش نگاری شوی آیینه نه — کش نه بود هیچ ز آیینه به

حکایت مسافر کنعانی

که بر بام ارمغانی آیینهٔ نورانی پیش روی حضرت یوسف نهاد

یوسف کنعان چو بمصر آرمید — طلعت وی از مصر بکنعان رسید

هر چه عیان داشت برون خرج کرد — هر چه نهان داشت درون درج کرد

شد ز ره صورت و معنی بهم — مجمع بحرین حدوث و قدم

علم اسما مرقم دفترش — خم طینت صدف گوهرش

گونه گندم بادمیش سپرد — نامش از ان روی خبر آدم نبرد

سایه بر اوج فلک انداختش — سجده گه فوج ملک ساختش

خبر سر فرقت زدگان هر که بود — چهره بخاک ره آن پاک سود

بزم کرامت ز رخش برفروخت — هر که ز خش دید بر آن چشم دوخت

چون بزخش چشم همه تیز دید — نیل عصا آدم بروی کشید

بازنجانش پی دفع گزند — تابش از تاب علیه او فگند

تیرگی معصیتش دور شد — ظلمت نورش علم نور شد

سیر وجودش بلطافت کشید — دور کمالش بخلافت کشید

کشور اسماے الٰهی گرفت — مملکت نامتناهی گرفت

پرتو او بر زن و بر مرد تافت — هر که از و هر چه طلب کرد یافت

آینه شد که بروی چشم کس — چون نظر انداخت خداوند بس

بلکه نبود از دل ظلمت زدای — شاهد و مشهود و در و خبر خدای

ای برده دور در شت آمده — وز کمرش پشت بپشت آمده

پشت وفا بر کمر او مکن — دست جفا در کمر او مکن

مقالهٔ سوم در بیان آفرینش آدم

آدم بود انداخته و آنچه آنحضرت از نفس خویش ارفداد و نیز خویش طلب فرمود یافت یعنی وجود حضرت حوا را از جنس خویش حضرت آدم علیه السلام بخواب غفلت خداوند عالم از غایت رحمت و رأفت خویش و حضرت حوا را از پهلوی چپ آدم بی تمنا بی غرضی خویش پریشان نباشد و غیر غرض راحضرت آدم موجود گردانید

ای وقف تو از ظلمت ما دل روشن — وی ذات تو از صفات ما حق را مظهر

ای ذات تو از ظلمت ما دل روشن — وی صفات تو از صفات ما حق را مظهر

ای ذات تو از ظلمت ما دل روشن — وی صفات تو از صفات ما حق را مظهر

شیخ چو آن زمزمه را گوش کرد — سر محبت ز دلش جوش کرد
بانگ برآورد که ای گنده پیر — از دلت این هیچ هوس کند گیر
حسن نه آنست که ماند نهان — گرچه بود پرده جهان در جهان
حسن که در پرده مستوری است — زخم هوس خورده منظوری است
آن در و چادر مستوریش — جان شود منظر منظوریش
جلوه که هر لحظه تقاضا کند — بهر دلی دان که تماشا کند
تا ز غم عشق چو شیدا شود — کوکبهٔ حسن هویدا شود
جامی اگر زنده و بیننده — در صف عشاق نشیننده
سر مه ز خاک قدم عشق گیر — زنده بزیر علم عشق میر

مقالهٔ دوم در بیان آفرینش آدم علیه السلام

مقالهٔ دوم در بیان آفرینش آدم علیه السلام که آئینهٔ ذات و مظهر جمیع اسما و صفات آفریننده است سبحانه و تعالی

پیش که از ابر صفا تم نبود — رستهٔ گل صفوت آدم نبود
بود جهان یک بیک آئینها — بلکه سراسر همه گنجینها
بر شمر هر گنج طلسمی دگر — منقد در و گوهر اسمی دگر
لیک نشانی ز مسمی نداشت — مظهر جمعیت اسمائی نداشت
شاه ازل خواست چنان مظهری — چید ز دریای قدم گوهری
ساخت دلش مخزن اسرار خویش — کرد رخش مطلع انوار خویش

حسن زهر جا که زد القصه سر | عشق شد از جای دگر جلوه گر
حسن زهر چهره که رخ بر فروخت | عشق ازان شعله دلی را بسوخت
حسن بهر طره که آرام یافت | عشق دلی آمده در دام یافت
حسن زهر لب که شکر خنده کرد | عشق دلی را بلبش بنده کرد
حسن چو از عشق بگیرد غرای | عشق هم ازوی نگریزد بپای
قالب و جانند بهم حسن و عشق | گوهر و کانند بهم حسن و عشق
از ازل این هر دو بهم بوده اند | خز بهم این راه نه پیموده اند
هستی ما هست ز پیوند شان | نیست کشاد همه جز بند شان
حسن کش از عشق گرفتار نے | جنس نفیس ست خریدار نے

حکایت شیخ روزبهان قدس سره و بیوه زنی که میوهٔ دل خود را شیوهٔ مستوری می آموخت و آتش حسد او میدان عشق می سوخت

روزبهان فارس میدان عشق | فارسیان راشه ایوان عشق
پیش در پرده سرائے رسید | از پس آن پرده صدائی شنید
کز سر مهر و شفقت مادرے | گفت بنجور رشید لقا دخترے
کای بجمال از همه خوبان فزون | پای منه هر دم از ایوان برون
ترسم از افزونے دیدار تو | کم شود انبوه خریدار تو
نرخ متاعے که فراوان بود | گر بمثل جان بود ارزان بود

تحفة الاحرار جامی
بالا آنی تا با یقین مسلم
سیر نشد کسی جا پیم نشست
آخر خریدار این شد و بازار
کس نیست و بایان صورت
و حیثیت معلوم ست
آنجان هست الا آن
کسی او را از چون نیست
در عرصه شهود نیتوان
آورد با وجود این
گران بهائی در پیش قیمتی
گوید بقول بلاروی
معنوی مستوری و مستوری
تن زبان جهان زن

مقالهٔ
اول در آفرینش عالم

بود و درین مهد فرو بسته دم — طفل مواليد نخواب عدم
دیده آن شاهد نابود بین — معنی معدوم چو موجود بین
گرچه همی دید در اجمال ذات — حسن تفاصیل شئون و صفات
خواست که در آئنه های دگر — بر نظر خویش شود جلوه گر
در خور هر یک ز صفات قدم — روی دگر جلوه و هد لاجرم
روضهٔ جان نخش جهان آفرید — باغچهٔ کون و مکان آفرید
کرد ز هر شاخ گل و برگ و خار — جلوه او حسن دگر آشکار
سرو نشان از قد رعنا ش داد — گل خبر از طلعت زیبا ش داد
غنچه سخن از شکرش کرده ساز — قفل زدرج گهرش کرده باز
سبزه به گل غالیه تر سرشت — پیش گل اوصاف خط او نوشت
شد هوس طرهٔ او بادرا — بست گره طرهٔ شمشاد را
نرگس چاش بان چشم مست — ز زره مستان صبوحی پرست
فاخته با طوق تمنای سرو — ز دنفس شوق ز بالای سرو
بلبل نالنده بدیدار گل — پرده کشا گشت ز اسرار گل
کبک دری پا بحیا باز زده — زد و لبر سبزه قدم سز زده
قمری نهاده بشمشاد دل — سوخت بداغ غم او شاد دل
مرغ سحر ساخت بناز و عتاب — در نظر نرگس بسیار خواب

چون نبی گوهر سوی دریا شتافت | هیچ گهر خبر گهر خود نیافت
چون تماشا سوی خود بنگریست | هیچ ندانست که خبر بحر چیست
جامی اگر رانکه زدی دست و پا | تا که بدین بحر شوی آشنا
غرقه بحر آمده غواص شو | طالب دُرّ و گهر خاص شو
ور دولت از شعلهٔ حالیت هست | لائق آن حسن مقالیت هست
سوخته شعلهٔ حالات باش | ساخته شرح مقالات باش

مقالهٔ اول در آفرینش عالم که آئینهٔ جمال نمای اسما وصفات آفریننده است سبحانه وتعالے

شاهد خلوتگه غیب از نخست | بود بپیرایهٔ جلوه کمر کرده چست
آئینهٔ غیب نمایش دراشت | جلوه نمائی همه با خویش داشت
ناظر و منظور هم او بود و بس | غیر وی این عرصه نپیمود کس
جمله یکی بود دو دوئے هیچ نه | دعوی مائی و توئے هیچ نه
بود قلم رسته ز زخم تراش | لوح هم آسوده ز رنج فراش
عرش قدم بر سر کرسی نداشت | عقل سر نامه پرسی نداشت
دائرهٔ چرخ بصد دخل و خرج | بود بمطبورهٔ یک نقطه درج
سلک فلک ناظم انجم نبود | پشت زمین حامل مردم نبود
نطفهٔ آبا به مضیق جهات | بود مصون از رحم امهات

صحبت سوم

هر گز از آسیب شکار افگنان — آهو و گورش نشد و تنگ زنان
بهر رهائی ز سگ تیز تک — تازد زیر ۱۲ رو بهش از حیله گری رسته باز
آنچه در و خواب بروز اضطراب — دیده خرگوش ندیده بخواب
کرده دو دانش همه دندان آز — از جگر خویش شده طعمه ساز
بود عجب بادیه دلکشاے — شوق در و قوت ما آزماے
در هوس پیر دمی میزدم — در طلب وی قدمے میزدم
سیر من آخر بمقامی رسید — کز طرفے مژده کامی رسید
در پی آن کام شدن گاه زن — نائره در خرمن آرام زن
تا بفلک رنگ یکی سبزه زار — کرد چو خور شید یکی چشمه سار
بر لب آن چشمه وضو کرده پیر — نور فشان چهره چو بدر منیر
گوش کرامت بخطابم نهاد — در ج حقیقت بجوابم کشاد
لطف جوابش چو نسیم بهار — بند کشاد از دل من غنچه وار
کرد چو این بند کشائی مرا — داد ز هر بند رهائی مرا
رشته من از گره قید رست — قطره ناچیز بجر آرمید
در صور بجر چو موج بهار — یافت همه جلوه خویش آشکار
سبق نمودم بدعا و سلام — پیش گرفتم سبق احترام

۱۲ سیر من آخر بمقامی رسید — آه ای گلگشت من آخر الام
۱۲ آنچه در و خواب بروز اضطراب — ای تو ترا مصدر ابواب آن
۱۲ دیده خرگوش ندیده بخواب — چشم تو من دوخته گوش آن
۱۲ کرده دو دانش همه دندان آز — دل شکر است ای تو دلش کرده باز
۱۲ از جگر خویش شده طعمه ساز — کرم تو بخطاب من و اشده باز
۱۲ بادیه دلکشاے — لطف تو بادیه دلش آه ای
۱۲ شوق در و قوت ما آزماے — کرد چو آه ای گرد و م ابتدا
۱۲ در طلب وی قدمے میزدم — ای رشته مجات از گره قید
۱۲ کز طرفے مژده کامی رسید — رسانید ۱۲ در صور آه
۱۲ نائره در خرمن آرام زن — رسانید پس در آن وقت ابتدا
۱۲ شعله کرد چو خور شید یکی چشمه سار — من در راه بصفت از خرد ان
۱۲ نور فشان چهره چو بدر منیر — حرمت آمد ش معرفت پیش گی
۱۲ گوش کرامت بخطابم نهاد — بصفت از مید ان حقیقت رو
۱۲ در ج حقیقت بجوابم کشاد — سبق حرم مقبولات و کلمات
۱۲ لطف جوابش چو نسیم بهار — و صنوعات صفات ذرات
۱۲ بند کشاد از دل من غنچه وار — مع الوصف کز اصفات فاضله
۱۲ کرد چو این بند کشائی مرا — انذ کیر خوشتری ای اخیر ۱۲
۱۲ داد ز هر بند رهائی مرا
۱۲ رشته من از گره قید رست — آزاد شد ۱۲
۱۲ قطره ناچیز بجر آرمید
۱۲ در صور بجر چو موج بهار
۱۲ سبق نمودم بدعا و سلام

۱۲ ای ورحیم بهار آمد
۱۲ شمل رجیع بهار آمد
۱۲ سبق نمودم بفیض سبقت
۱۲ نمود ۱۲ حصول گرد آمد
۱۲ از در دیای عظم و قرب ۱۲ فشاند
۱۲ سبقت نمود و قرب بدست
۱۲ حقیقت رسید بر ۱۲ آمد
۱۲ اجابت کرد بر ۱۲ ای اجابت
۱۲ حقیقت رسید بر ۱۲ ای ایمان
۱۲ دعای حصول کمال ایمان
۱۲ عبارت از اسلام است
۱۲ دعا کنید و ۱۲ طلب
۱۲ دعا کنید رجوع کنند ۱۲ آورد
۱۲ دعای اسلامی آورد
۱۲ زیارت حقیقت بسبقت
۱۲ بجا آورد و طالب کمال
۱۲ حقیقت حاصل کمال
۱۲ طلب دارند رجوع کنند
۱۲ حقیقت کرد گوش کرد
۱۲ اسلام شمل آورد
۱۲ حقیقت از دیای عظم
۱۲ حقیقت بسبقت

مدح تو نے حوصلهٔ چون منست ‌ ‌ ‌ منقبت جان نه حد هر تنست

گفت که جامی تو کجائی هنوز ‌ ‌ ‌ باش که تا صبح تو آید هنوز

راه سلوک تو بپایان رسد ‌ ‌ ‌ دانش و دید تو بوجدان رسد

فارغ ازین جسم و دل جان شوی ‌ ‌ ‌ هر چه بدیدی به یقین آن شوی

صحبت سوم در بیان حقیقت عین و یافتن مرید گوهر مقصود از خزانهٔ حق الیقین

چاشت که خورشید علم بر فراشت ‌ ‌ ‌ ظلمت سایه ز برین کم گذاشت

هر علم از سایه فزاید پناه ‌ ‌ ‌ جز علم خور که بود سایه گاه

خنجر زرین چو کشید از شکوه ‌ ‌ ‌ سایه شد از دشت گریبان بکوه

چهره چو افروخت ز نیلی تتق ‌ ‌ ‌ زیب و گرفت افق از ذا افق

سایهٔ ظلمت ز میان دور شد ‌ ‌ ‌ ظلمت سایه همگی نور شد

من بچنین روز زاقبال خویش ‌ ‌ ‌ مانده چو سایه پس و پیوند خویش

تنگ شده بر دل من شهر و کوی ‌ ‌ ‌ طوف کنان تا فتم از شهر روی

پای نهادم به تماشا و گشت ‌ ‌ ‌ رخت کشیدم سوی صحرا و دشت

عاقبتم گشت بدشتی کشید ‌ ‌ ‌ کش نه کران بود نه پایان پدید

باد بیابان چو صحن اجل ‌ ‌ ‌ دور چو از دیدهٔ غافل اجل

بسکه سر افراخته زو گرد و باد ‌ ‌ ‌ خیمهٔ گردون شده ذات العماد

صدمهٔ گورش ز مین و یسار ‌ ‌ ‌ صدر زمه آهوش بهر مرغزار

۱ روی نمود آدمیم با جمال — هست نه نیست نه همچون خیال

۲ چشم گشادم به تامل که کیست — آمدش سوی چمن بهر چیست

۳ در دلم افتاد که پیر منست — صیقل مرآت ضمیر منست

۴ پرده دوری چو شد از پیش دور — دیدمش آن موج فشان بحر نور

۵ پیش دویدم که سلامم علیک — روحی و جسمی و فؤادی لدیک

۶ گفت جوابی که جواب حیات — داده ز اندیشه مرگم نجات

۷ از لمعات رخ و نور جبین — چشم مرا ساخت چو دل تیز بین

۸ شد مدد نور نظر نور دل — گشت بصیرت به بصر متصل

۹ آنچه دل از پیش ندانسته بود — پیش نظر جمله هویدا نمود

۱۰ دید که عالم ز سمک تا سما — نیست بجز واجب و ممکن هبا

۱۱ هستی واجب یکی آمد بذات — هست تعدد ز شئون صفات

۱۲ کثرت صورت ز صفات است و بس — اصل همه وحدت ذات است و بس

۱۳ بحر یکی موج هزاران هزار — روی یکی آئینه ها بیشمار

۱۴ دیده چو شد بهره ور از نسان پیر — گفتمش ای خواجه رو شن ضمیر

۱۵ دیده ز من نظرت یافتم — وز همه بالین ترت یافتم

۱۶ آنچه مرا ز ابر نوالت رسید — سبزه ز باران بهاری وزید

۱۷ وانچه ز مهرت بدل دیده تافت — ذره ز خورشید درخشان نیافت

بدل البعض پس بدل البعض بعضی و بنجا صورت بدا از الفاظ است و هرگز نمانی و بهزاد صورت گرچنین صورت نبست ۱۲ + +

سبزه مصلا ز گیا ساخته — گرد بگرد چمن انداخته
سبز لباسان به خشوع تمام — کرده ببالای مصلا قیام
مرغ چمن ز مزمه ساز همه — کرد او اورد و نماز همه
جسته چنار از شرف اوقات را — دست برآورده مناجات را
او بمناجات چو تلقین شده — نسترن و یاسمن آمین شده
گل که به تجرید بود در نهمون — نقد خود آورده ز خرقه برون
غنچه به تعلیم طریق ادب — از سخن و خنده فرو بسته لب
کرده بنفشه چو مراقب نشست — با قد خم داده سر افگنده پست
نرگس اکمه که همه دیده بود — گفت چو دیدش نه پسندیده بود
دیده جهان بین نشود جز بدوست — کور بود هر که نه بینا باوست
کعبهٔ لاله شده سرمه سای — میل زمرد بدرون داده جای
یاسمنش الفی کرده راه — گشته پی نفی سوی لا آله
قمری و بلبل زده راه سماع — مستمعان کرده بوجد اجتماع
برگ گل برگ جلاجل شده — شاخ ز رقت متمایل شده
من بچنین وقت پر از یاد پیر — جان و دلم شاد بیاد پیر
آتش شوقم ز درون شعله کش — برده ز من صبر و سکون شعله وش
گرد چمن طوف کنان میشدم — جامه دران نعره زنان میشدم

صحبت دوم با پیر

صحبت من دولت دیدار تست
شربت من لذت گفتار تست

روی تو شد محبت ایمان من
نور یقین زد علم از جان من

آنچه رسید از تو بجان سقیم
باشد ازان محبت و برهان عقیم

وانچه شدم از تو بآن ره شناس
نتیجه آن نیست دلیل و قیاس

بر من ازین پس غم باری نماند
برزخ مقصود غباری نماند

لیک ازین بیم زپا اوفتم
کز تو مبادا که جدا اوفتم

اختر بر جسم متواری شود
صبح یقینم شب تاری شود

گفت که جامی مشو اندیشه ناک
چون شدت آئینه زاندیشه پاک

باش همیشه زره دل بمن
آئینه ات دار مقابل بمن

تا ز فروغی که ز من بر تو تافت
دانش تو دیده شود و دید یافت

یافت ترا از تو رهاند تمام
جمله یکی یابی و بس والسلام

صحبت دوم با پیر صاحب تمکین و روشن شدن چشم مرید بنور عین الیقین

صبح که بر حاشیه این چمن
مرد علم نور فشان نسترن

رنجیت ازین گلشن فیروزه فام
شاخ شکوفه ورق سیم خام

باد سحر خیز گل افشان رسید
زحمت سلو کم بگلستان کشید

جلوه گهی یافتم آراسته
سو بسو جلوه گران خاسته

بلکه یکی صنوبعه بسته صف
اهل صفا گرد وی از هر طرف

لب ز دعا سیر نہ گشتہ ہنوز — وقت تضرع نگذشتہ ہنوز

ناگہم از دور چراغے نمود — در دل من نور فراغے نمود

پیشتر آمد علم نور گشت — زنگ زدای شب دیجور گشت

چون علم نور گریبان شگافت — طلعت خضرش ز گریبان بتافت

خضر چہ گویم کہ چو خضرش ہزار — بود ز سر چشمۂ او جرعہ خوار

چشمۂ خضر آتش سوداش داشت — زندگی از با مسیحاش داشت

چشم من القصہ چو بر وی فتاد — شعلہ درین خشک شدہ نی فتاد

نور یقینم ز درون بر فروخت — خار و خس وہم گمان را بسوخت

رو دو بجستم چو مصلے ز جای — ہمچو مصلاش فتادم ز پای

روی چو نعلین بپایش بسود — پای ز لب بوسہ بپایش سود

دست کرم کرد بہ فرقم دراز — کای سر تو خاک براہ نیاز

روی بمن کن کہ حبیب توام — نبض بمن دہ کہ طبیب توام

شہ کہ درین مرحلہ امداد او اند — خاص برای تو فرستادہ اند

باز نما علت بیماریت — شرح دہ اسباب گرفتاریت

نفست اے خضر مسیحا نفس — خضر و مسیحا توئی امروز بس

ز قدمت سبزہ عیشم دمید — وز نفست ذوق حیاتم رسید

من شفا شد ز تو بیماریم — بہ ز صد اطلاق گرفتاریم

صحبت اول با پیر و شنضمیر در تاریکی شب ظن تخمین و رسیدن مرید بواسطهٔ وی بدولت علم الیقین

دوش که چون نور یقین در گمان — روز شد اندر تتق شب نهان
پردهٔ شب روی زمین را نهفت — ظلمت شک نور یقین را نهفت
برق هدایت ز سحاب کرم — شعله برافراخت علم بر علم
چشم کشادند بهم روشنان — ظلمتیانرا همه چشمک زنان
کامشب از انجا که طلبگار یست — نے شب خفتن شب بیدار یست
چشم من از چشمک شان باز شد — دولت بیداریم آغاز شد
روشنیی در دل تنگم فتاد — تیرگی غفلتم آمد بباد
آه تلهف ز دلم تاب زد — اشک تاسف بگلم آب زد
سر ز گریبان وفا برزدم — دست بدامان دعا برزدم
بهر دعا از گره مشت من — بند کشا گشت هر انگشت من
دست طلب بر فلک افراختم — تیر دعا بر هدف انداختم
گفتمش اے قبلهٔ آزادگان — راه نمای زره افتادگان
صنع تو اکسیر بهر جا مسے — فضل تو سرمایهٔ هر مفلسے
همت دون رونق دنیم ببرد — ظلمت شک نور یقینم ببرد
پیش رهم رهبر دینی فرست — بهر شبم نور یقینی فرست

پیر و شنضمیر = روشن ضمیر
تتق = پرده
سحاب = ابر
روشنان = ستارگان
تلهف = افسوس
تاسف = افسوس
بگلم = بر گلم
بند کشا = گره گشا
قبلهٔ آزادگان = قبلهٔ آزادگان
زره = راه
همت دون = همت پست
رونق دنیم = رونق دنیا
پیش رهم = پیش راهم
بهر شبم = بهر شبم

هر که درین مهره چو خرد نهاد — دُر گرانمایه بنجر مهره داد

تا نکنی روی بدریا دلی — نبودت از گوهر دل حاصلی

تا ننزنی خیمه به پهلوی پیر — همچو دی از دل نشوی بهره گیر

هست ولت ببقیه مزغ نکو — نی اثر جنبش و پرش درو

تا که به جنبش رسد انگه پرش — زیر پر پیر دهش پرورش

پیر که باشد شه کون و مکان — خواجه داود و ستد کن فکان

تخت نشینی ز سر افگندگی — تاج درش خاک در بندگی

تن شده چون موی ز بیم و امید — مو شده از ظلمت هستی سپید

چون مه نو لیک بجهد تمام — پشت دو تا کرده بخدمت قیام

جیب دلش مشرق انوار غیب — نور بکف کرده چو موسی ز جیب

زندگی دل چو مسیح از دمش — سبزی جان چون خضر از مقدمش

طلعت او نور سعادت نما — خلعت او دامن دولت کشا

علم یقین برده بحر خش علم — کشت وی از عین یقین دیدنم

سینهٔ پاکیزه اش از کبر و کین — حقه پر گوهر حق الیقین

صحبتش اکسیر مس هر وجود — همتش ایثار کن بحر جود

جامی اگر نقد یقین بایدت — جدی و جهدی به ازین بایدت

پا بکش از هر چه بود ناگزیر — دامن اقبال چنین پیر گیر

نمودن است اندر این کار بهبود دست بوالعجبان را سفر اولی است وحمقای روزگار را زیاست اگر دگرگیری قصد اصلی این امر نماید خود را در ورطهٔ هلاکت اندازد و دیگران

۴۴

خال جمالش به تباهی کشد — روی سفیدش بسیاهی کشد

این همه گفتیم ولی زین شمار — چاشنی عشق بود واصل کار

عشق که رقص فلک از نور اوست — خوان سخن را نمک از شور اوست

جامی اگر در سرت این شور نیست — خوان سخن گر نه نهی دور نیست

مرد کرم پیش کجا خوان نهد — تا نه ز آغاز نمک وان نهد

در کشف پردهٔ حقیقت دل در بیان آنکه دل در پهلوی اهل دل شود

گلبن جان را که به گل کاشتند — آرزو غنچهٔ دل داشتند

چون ز گل آن گلبن سر برکشید — غنچهٔ نورستهٔ دل در دمید

درج دران غنچه چو اوراق گل — هر چه در آفاق چه خرد و چه کل

حسن تبان آیت تفصیل او — کون و مکان دفتر تحصیل او

چرخ فلک وانچه بود در خمش — وانچه خرد نام نهد عالمش

وسعت دائرهٔ دل گم است — آن همه چون قطرهٔ دل قلزم است

آنکه خدائی همه گنجد درو — این همه پیداست چه سنجد درو

اینکه پس پردهٔ تن پردگیست — دست خوش زندگی و مردگیست

مظهر اسرار دل آمد نه گل — مطرح انوار دل آمد نه گل

دل اگر این مهره بود گر گل است — فرق درین مهره ز خرمشکل است

لاف خردمندی ازین مهره چند — خر هم ازین مهره بود ارجمند

جانکنی و کان کنی آئین شان — صیرفی جنس گهرچین شان
ایکه درین کار جگرخون نخورد — گوهر رنگین بکف آورده کی
گوهر این کان همه یکرنگ نیست — لؤلؤ اعمان همه همسنگ نیست
گوهر و لعل از دل کان طلب — هرچه بیابی به ازان می طلب
هر که نجس کرد قناعت خسی است — به طلبی کن که به از به بسی است
ناشده از خوی بدت دل تهی — کی رسد از نظم تو بوی بهی
هرچه بدل هست زپاک و پلید — در سخن آید اثر آن پدید
جیفه چو بندد دهن جوی تنگ — آب روان گیرد ازو بوی و رنگ
چون گره نافه کشاید نسیم — غالیه بوگردد و عنبر شمیم
نظم که نسبت بگهر باشدش — به زگهر باشد اگر باشدش
لفظ جهان گشته و معنی غریب — لیک نه بیگانه زفهم لبیب
قافیه کمیاب چو دیبای چین — وزن سبک سنگ چو مار معین
نی رقم کلک تکلف برد — نی کلف داغ تصلف درد
یافته از صنعت توقیت جمال — لیک نه بیرون زحد اعتدال
شاهد پرورده بصد غرو ناز — بیش بمشاطه ندارد نیاز
برزخش از غالیه مشک سای — خوب بود خال ولی یکدو جای
خال که از قاعده افزون فتد — برزخ معشوق نه موزون فتد

در تنبیه سخنوران

که نهایت بدرجه وبیزینت است
که بسبب آن صورت معشوق
نازیبا و در نظر ناپسند یعنی از قاعده
زیبائی و حسن آرائی خارج معلوم
مناسب افتد و خیم عاقبت
رجع بست بطرف خال که مرجع
ضمیر افتد بست و افتد در بیچ یعنی
و وقوع بطرز نازیبائی انداز الفظا
قدما شاعر در شعر آورده یعنی چنانکه
از نظرش باین افتاده و یعنی
از طاق رتبه بلندی بر خاک پستی
رتبه افتاده و یعنی آن نهایت
بعقد رو در تربیت کرده

۱ بازگشتم پای زدامان فرش — سر بدر آرم ز گریبان عرش
۲ جامهٔ جسم از تن جان برکشم — خامهٔ نسیان بجهان درکشم
۳ بلکه ز جان نیز مجرد شوم — جرعه کش بادهٔ سرمد شوم
۴ بادهٔ جام جبروتم دهند — نقل ز خان ملکوتم دهند
۵ ساقی سلسال دهم سلسبیل — مطرم آواز پر جبرئیل
۶ ساقی و مطرب بهم آمیخته — نقل معانی همه جا ریخته
۷ بهره چو برگیرم ازان بزم گاه — از پی رجعت کنم آهنگ راه
۸ هرچه دهد دستم ازان خوان پاک — زله کنم بهر حریفان خاک
۹ بر طبق نظم بدست ادب — بر نمط دلکش و طرز عجب
۱۰ پردهٔ تشبیه و مجازش کنم — تحفه بهر محفل رازش کنم
۱۱ جامی اگر اهل دلی گوش کن — سامعه را بدرقهٔ هوش کن
۱۲ هوش برین تحفهٔ غیبی سپار — تا خرد نام نهد هوش دار

در تنبیه سخنوران

در تنبیه سخنوران و هنرپروران بدانچه در بایست در شعر است تا مقبول طبع و مطبوع سماع افتد

۱۳ قافیه سنجان چو در دل زنند — در برخ تیره دلان گل زنند
روی چو در قافیه سنجی کنند — پشت برین دیر سنجی کنند
تن بگذارند و همه جان شوند — کوه ببرند و سوکان شوند

در فضیلت کلام موزون که هر نوع ازان بحریست مشحون به لآلی مکنون و جواهر گوناگون

اے پُر از آوازہ کوس سخن — شاہد جانہاست عروس سخن

طرفہ عروسی کہ ز زیور تہی — آید ازو دلبرے و دلدہی

چونکہ نہ زیور شود آراستہ — طعنہ زند بر مہ نا کاستہ

چون گہر نظم حمائل کند — غارت صد قافلۂ دل کند

چون کند از قافیہ خلخال پا — پای خرد مند بلغزد ز جا

چون زند و مصراع کند ابروان — زخنہ فتد در دل پیر و جوان

معنی رنگین چو کند غازہ اش — باغ شود دل ز گل تازہ اش

منکہ ز ہر شاہد دمی زاہدم — عمر تلف کردۂ این شاہدم

عقد حمائل کہ ببر جلوہ داد — عقدۂ صبر از رگ جانم کشاد

دل کہ گرانمایہ ز اقبال اوست — طوق کش حلقۂ خلخال اوست

ابروے او گرچہ نہ پیوستہ است — راہ خلاصی بر خم بستہ است

تا بشبستہ کار ارایش آغاز کرد — غازہ ز خون جگرم ساز کرد

روز و شب آوازہ گوی ویم — شام و سحر در تگ و پوی ویم

شب کہ مرا دل سوے او رہبر است — کرسیم از زانو و پا از سر است

از مدد و ہمت والای خویش — بر سر کرسی چو نہم پای خویش

در فضیلت کلام موزون

فکر بالای خود حاصل کردہ

پیش سخندان سخن است انیمه
جان سخن را چو تن است انیمه

لاجرم آنانکه ز کار آگهند
گفت جهانرا کلمات الله اند

زانکه باین منهی غیب از درون
میدهد اسرار نهانی برون

مطرب خوش لهجه باین در نواست
گنبد فیروزه باین پر صداست

خیز بگلزار درون آ یکے
نرگس بینا بکشاندکے

از پی گوشے که کند فهم را
بین و بهن گل چو لب غنچه باز

سوسن آزاد زبان در زبان
مرغ سحر خیز فغان در فغان

کاشف اسرار معانی همه
عرضه ده گنج نهانی همه

انیمه خود هست ولی زادمی
کشف حقایق ز بیان ولیست

چنگ سخن گرچه بسے ساز یافت
از دم او نغمه اعجاز یافت

زر سخن را چو نمودم عیار
از سخن زر چه کشم بار عار

چون فلک از آنکه ترا زو نهی
زر سه و مهر بیک سو نهی

پله دیگر صدف در کنے
وز سخن همچو دُرش پر کنی

زر سبک پایه شود چرخ سای
دُر گران مایه نه جنبد ز جای

جامی اگر هست ترا گوهری
پای شد آمد بکش از هر دری

بر در هر سفله منه چشم آز
همچو صدف با گهر خود بساز

ای انیمه ۱۲

ای اسرار ۱۲

سخنهاے خدا ۱۲

راز پوشیده ۱۲

خبر دهنده ۱۲

آواز ۱۲

سبز ۱۲

آوازه ۱۲

اے چشم خوش ۱۲

بلبل ۱۲

ظاهر کننده ۱۲

ای انچه بیان کردم ۱۲

حقیقت ۱۲

کشاده کردن باریکیها ۱۲

آواز ۱۲

ای طرف دیگر میزان ۱۲

در فضیلت سخن

۱ پیش سخندان سخن است انیمه — آنچه ای معنی پیش سخندان است انیمه

۲ لاجرم آنانکه ز کار آگهند — از اینجا تا آخر بیت بطریق تعلیل است

۳ زانکه باین منهی غیب از درون — یعنی چون سخن اسرار غیب را بیان میکند

۴ مطرب خوش لهجه باین در نواست — یعنی مطرب خوش آواز در این سخن

۵ خیز بگلزار درون آ یکے — یعنی بیا تا بگلزار سخن درآییم

۶ سوسن آزاد زبان در زبان — یعنی سوسن آزادی که در زبان سخن است

۷ کاشف اسرار معانی همه — یعنی سخن کاشف اسرار معانی است

۸ انیمه خود هست ولی زادمی — یعنی انچه سخن بیان میکند

۹ چنگ سخن گرچه بسے ساز یافت — یعنی چنگ سخن گرچه ساز بسیار یافته است

۱۰ زر سخن را چو نمودم عیار — یعنی چون سخن را بمحک امتحان عیار کردم

۱۱ چون فلک از آنکه ترا زو نهی — یعنی چون فلک ترازو نهی

۱۲ پله دیگر صدف در کنے — یعنی در طرف دیگر میزان

تا ابد این سلسله ناگسسته باد | گردون ایام بدو بسته باد

در فضیلت مطلق سخن که در فضیلت وی مطلقاً سخن نیست

پیشترین نفحه باغ سخن | هست نسیم چمن آرای کن
منجدم آن نفحه که برخاست است | خشک و تر این چمن آراست است
زان نفس اول که قلم سر زده | سر ز نیستان عدم بر زده
گرچه قلم داد سخن داده است | بی سخن او هم ز سخن زاده است
چون ز سخن زاد سخن برگرفت | پرده ازین راز کهن برگرفت
هست سخن پرده کش رازها | زنده کن مرده آوازها
نغمه خضا گردستان سرای | مرده بود جز سخن جانفزای
چون بسخن یار شود ساز او | جان بحریفان دهد آواز او
هر که نفس را کند اثبات جان | جز سخن خوش نبود جان آن
هست نفس قالب و جانش سخن | این سخن از زنده دلان گوش کن
گرچه سخن هست گرهها بباد | در گرهش بین گهر صد گشاد
هر گره از روی گهر ملک به | بسته دران گوهر دیگر گره
نرد نوی اگر زیر شود یا زبر | نیست گره پیش خرد جز گهر
نیست سخن بسته این حلیت و حرف | مرغ سخن راست نوای شگرف
هر چه فتد سر ازان در دلت | معنی نو گردد ازان حاصلت

در فضیلت مطلق سخن

خزینة الاحرار جامی

ورد و دعای و لتخواهی

ورد و دعای و لتخواهی جناب ارشاد پناهی خواجه ناصر الدین عبید الله ادام الله تعالی ظل ظلال ارشاده علی مفارق الطالبین الی یوم الدین

رو بجهان دولت شاهنشهی	کوکبهٔ فقر عبید اللهی
آنکه ز حریت فقر آگهی است	خواجهٔ احرار عبید الله است
روی زمین کش نه سر فرمنی بن است	وز نظرش چون رویک ناخن است
یک رو ناخن که بدست آیدش	کی بره فقر شکست آیدش
لجه بحر احدیت دلش	صورت کثرت صدف ساحلش
باشد ازان لجه تا قعر باب	قبه نه نور فلک یک حباب
داده چو نم کلک گهر ریز را	شسته ستم نامهٔ چنگیز را
خامهٔ او کرده ز نسخ رقاع	محو خط نامهٔ ظلم از بقاع
رقعهٔ او نورده هر سواد	بقعهٔ او ثانی خیر البلاد
تا جوران حلقه بگوش درش	یافته فر از رخ فرخ فرش
از لب شیرین چو شکر ریخته	قوت روان باشکر آمیخته
گشته بلا بیک بگس خ ان او	راتبه خوار از شکرستان او
حلقهٔ اصحاب که گردوی اند	بهره ور از وارد وردوی اند
دایرهٔ جمع هر انیت است	مرکز آن نقطهٔ جمعیت است
هست بآن کعبهٔ صدق و ثواب	نسبت شان سلسلهٔ زر ناب

نوشت

در وجود خود و خود را هر یک بذات خویش مشرق شمار میکنند و در جوش گفتگو کلام انا الشرق هستند ۱۲

سایهٔ او را قدم فرش سای — پایهٔ او را بسر عرش پای

صورت او راست بمیزان شرع — جان و را زندگی از جان شرع

حق طلبا نرا بنظرهای خاص — داده ز اندیشهٔ باطل خلاص

هر چه بدان گنج عنایت رسید — رخت بدایت بنهایت رسید

راهنمای سفر اندر وطن — خلوتی دائرهٔ انجمن

کم زده بی همدمی هوش دم — ور نگذشته نظرش از قدم

بسکه ز خود کرده بسر عت سفر — باز نمانده قدمش از نظر

وقت توجه شده خم چون کمان — از چلهٔ خلوتیان برکران

بین که چسان کرد دو صد قافله — صید کمانی و کمان بی چله

چون ز نشانها به عیان آمده — محو نشانهاش نشان آمده

یافته در طی مقامات خویش — بی صفتی را صفت ذات خویش

سلسله نسبت پیران او — عروهٔ وثقی با سیران او

افگند آوازهٔ آن سلسله — در صف شیران جهان غلغله

سفله که نامش به حقارت برد — نام خود از لوح بصارت برد

دیدهٔ خفاشش بود روز کور — ور نه ز خورشید نباشد نفور

طائر روحش که ازین کهنه دام — سدرهٔ نشین آمده طوبی خرام

باز به فرخنده مقر مستقر — عند ملیک صمد مقتدر

سایه او را قدم فرش سای — پایه او را بسر عرش پای

صورت او راست بمیزان شرع — جان و را زندگی از جان شرع

حق طلبانرا بنظرهای خاص — داده ز اندیشهٔ باطل خلاص

هر چه بدان گنج عنایت رسید — رخت بدایت بنهایت رسید

راهنمای سفر اندر وطن — خلوتی دائرهٔ انجمن

کم زده بی همدمی هوش دم — ور نگذشته نظرش از قدم

بسکه ز خود کرده بسر عت سفر — باز نمانده قدمش از نظر

وقت توجه شده خم چون کمان — از چلهٔ خلوتیان برکران

بین که چسان کرد دو صد قافله — صید کمانی و کمان بی چله

چون ز نشانها به عیان آمده — محو نشانهاش نشان آمده

یافته در طی مقامات خویش — بی صفتی را صفت ذات خویش

سلسله نسبت پیران او — عروهٔ وثقی با سیران او

افگند آوازهٔ آن سلسله — در صف شیران جهان غلغله

سفله که نامش به حقارت برد — نام خود از لوح بصارت برد

دیدهٔ خفاشش بود روز کور — ور نه ز خورشید نباشد نفور

طائر روحش که ازین کهنه دام — سدرهٔ نشین آمده طوبی خرام

باز به فرخنده مقر مستقر — عند ملیک صمد مقتدر

سایه او را قدم فرش سای — پایه او را بسر عرش پای

صورت او راست بمیزان شرع — جان و را زندگی از جان شرع

حق طلبانرا بنظرهای خاص — داده ز اندیشهٔ باطل خلاص

هر چه بدان گنج عنایت رسید — رخت بدایت بنهایت رسید

راهنمای سفر اندر وطن — خلوتی دائرهٔ انجمن

کم زده بی همدمی هوش دم — ور نگذشته نظرش از قدم

بسکه ز خود کرده بسر عت سفر — باز نمانده قدمش از نظر

وقت توجه شده خم چون کمان — از چلهٔ خلوتیان برکران

بین که چسان کرد دو صد قافله — صید کمانی و کمان بی چله

چون ز نشانها به عیان آمده — محو نشانهاش نشان آمده

یافته در طی مقامات خویش — بی صفتی را صفت ذات خویش

سلسله نسبت پیران او — عروهٔ وثقی با سیران او

افگند آوازهٔ آن سلسله — در صف شیران جهان غلغله

سفله که نامش به حقارت برد — نام خود از لوح بصارت برد

دیدهٔ خفاشش بود روز کور — ور نه ز خورشید نباشد نفور

طائر روحش که ازین کهنه دام — سدرهٔ نشین آمده طوبی خرام

باز به فرخنده مقر مستقر — عند ملیک صمد مقتدر

گرد دوم آن دایرهٔ حصن امان — از خطر چرخ وجفای زمان
از همه آفات نشینیم سلیم — بر در دربار تو جامی مقیم

در منقبت قطب الطریق غوث الخلائق خواجه بهاء الملة والدین محمد البخاری المعروف به نقشبند قدس الله سره

در خم این دایرهٔ نقشبند — چند شوی بند بهر نقش چند
نقش رها کن سوی نقاش رو — دیده بهر نقش چه داری گرو
نقش چو پرده است تو زافسردگی — مائل پرده شده از پردگی
برفگن از پردگی این پرده را — گرم کن از وی دل افسرده را
رستن ازین پرده که برجان تست — بی مدد پیر نه امکان تست
وان گهر پاک نه هر جا بود — معدن آن خاک بخارا بود
نوبت آخر به بخارا رسید — جز دل بی نقش شهِ نقشبند
خواجه که بسته نوره بندگی — در صف صفوت زره بندگی
تاج بها بر سر دین او نهاد — قفل هوا از در دین او کشاد
قطب یقین نقطهٔ توحید او — خلعت دین خرقهٔ تجرید او
سیر فنا را به از و کس نگفت — در بقا را به از و کس نسفت
اول او آخر هر منتهی — ای ز رهِ او جیب تمنا تهی

چون ز تو خوانند و نویسند هم
گر تو نخوانی نتویسی چه غم

از تو سیه راست سپیدی امید
به که سیاهی نه نهی بر سپید

خواندنت این بس که سخن رانده‌ئی
دور روان را نجد اخوانده‌ئی

گوش جهان گاه خدا خوانیست
درج گهر شد ز سخن رانیست

گر شبه ماند ازین درج دور
یا شرری ندهد ازین برج نور

زان نمد و تهمت این درج را
زین نرسد ظلمت این برج را

لعل لبت چون شکر افشان کند
کشور جانرا شکرستان کند

طوطی طبعم که ثناخوان تست
در هوس یک شکر افشان تست

بوکه کنم تازه ثناخوانیی
زین شکرستان شکر افشانیی

غار جفا رنجیت بر اهم گناه
لب بکشا عذر گناهم بخواه

تا فتد این بار ز گردن مرا
بوی رهائی رسد از من مرا

رشته ز خود بوسه نجاکت دهم
رو بدر روضهٔ پاکت نهم

خاطر گویا و زبان خموش
از دل پر جوش بر آرم خروش

گوئیت ای خواجه فقیریم ببین
عجز نگو نسازی و پیریم ببین

شد الف دال ز غمهای ژرف
گوش کن از حال من این یکدو حرف

آمده ام با همه آلایشی
منتظر بخشش و بخشایشی

دائره کش کردم از انگشت دست
تا نهندم دور فلک پشت دست

نعت پنجم

گنج تو در خاک نهان دیر ماند — نور تو غائب ز جهان دیر ماند
پرتو روی تو کہ ہست آفتاب — بود از و کشور دین مو ریاب
برق فراقت چو جہانسوز شد — مشعل یارانت شب افروز شد
مشعل شان چرخ چو بی نور کرد — صبح ہدی را شب دیجور کرد
ظلمت بدعت ہمہ عالم گرفت — بلکہ جہان جامۂ ماتم گرفت
کاش فتد ز اوج عروجت رجوع — باز کند نور جمالت طلوع
دیدۂ عالم تبو روشن شود — گلخن گیتی تبو گلشن شود
دولتیان از تو علم برکشند — ظلمتیان را بعدم درکشند
جامی از انجا کہ ہوادار تست — روی تو نادیدہ گرفتار تست
گر لب جان بخش تو فرمان دہد — بر قدمت سر نہد و جان دہد

نعت پنجم در آداب خضوع امیدواران و طلب شفاعت گنہگاران

امی عربی نسبت و امی لقب — بندۂ تو ہم عجم و ہم عرب
رشک خوری تافتہ از اوج ناز — مغرب تو تیرب و مشرق حجاز
گرد سرت ابطحی و شیر بے — خاک درت مشرقی و مغربے
تیغ عرب زن کہ فصاحت تر است — صید عجم کن کہ ملاحت تر است
گر بقلم غالیہ سائیستی — یا بخط انگشت نمائیستی
صبح تو گو دود چراغے مدار — باغ تو گو پای کلاغے مدار

خواست به نعت گهر تابناک | رخیت زرویش خوی خجلت بخاک

نعت چهارم در اقتباس نور و التماس حضور آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

ای بسر اپردهٔ شب بخواب | خیز که شد مشرق و مغرب خراب
رفته ز دستیم برون کن زبرد | دستی و بنمای یکی دست برد
تو به ده از سرکشی ایام را | باز خر از ناخوشی اسلام را
مهد مسیح از فلک آور بزیر | رایت مهدی بفلک زن دلیر
کالهٔ دجال بنه بر خرش | روبه بیابان عدم ده سرش
افسر تاج ملک از سر دونان بکش | دامن دولت ز زبونان بکش
باز پسان را فگن از پیشگاه | داد ستم کش ز ستم کیش خواه
خامهٔ مفتی که چو انگشت آز | شد ز پی لقمه ربائی دراز
دست سیاست بکش و بشکنش | همچو نی اندر بن ناخن زنش
واعظ پرگو که به پستی ست بند | پایهٔ خود کرده ز منبر بلند
چون نه بزرگست ز شهر عشن سخن | منبر او بر سر او خرد کن
صومعه را قاعدهٔ تازه کن | زحت خرابات بدروازه کن
بدعتیان را ره سنت نمای | غزلتیان را در غزلت کشای
خرقه تزویر بصد پاره کن | جان مزور ز تن آواره کن
شعله فگن خرمن ابلیس را | مهر شکن سبحهٔ تلبیس را

اوشان تاج بنهد
آزا بکش
یعنی عبادت گاه عیسائی
خرقهٔ تزویر آویزند
لباس کرد و فریب مکاران
و فریب سازان را بصد
خرابها پاره پاره کن
شعله فگن ای حضرت
نخل پناهی بنیم وجود تو بار کرد
زمین تمام ابا سه غلبه کرد
و زور خود نمود و فریب
اسلام افگار کردند و زر قبیله
داد و ستم کهان افعال ذمیم

نعت چهارم

تو زور را برون کن و فریبه خود
را اظهار نمای و اسلام را
از دست مبارک خود نجات
شهادت گاه علیه اشاره فرما
شوی کرا دشمن الدین
قیام و رزی صراط مستقیم
نماید و کسی را دی آید کرتهم
اسلام را کخراب و برباد
میگردد آباد و آزاد دست
حق پرست خود ساز و دشمنان
و مخالفان را بیکبار نماے
عاجز و مغلوب نمایند
رحمة للعالمین فرخنده

بدرگاه خداوند جهان پناهی
نور دیده و جوهر جیب آگاهی
خلاصهٔ دودمان آدم و حوا
صفوهٔ سلسلهٔ عالم و آدم
ظل الله فی الارض
ابوالمظفر شاه جهان
خلد الله ملکه و سلطانه
ای بر تو ز ابر رحمت حق سایه گستر
تمام عالم از تو و تو از عالم بهتر
حسن تو زیور از خط و خال
رتبه از بخت و اقبال
سعادت از دولت و اقبال
ای بسر اپردهٔ شب بخواب
خیز که شد مشرق و مغرب خراب
رفته ز دستیم برون کن زبرد
دستی و بنمای یکی دست برد
تو به ده از سرکشی ایام را
باز خر از ناخوشی اسلام را
مهد مسیح از فلک آور بزیر
رایت مهدی بفلک زن دلیر
کالهٔ دجال بنه بر خرش
روبه بیابان عدم ده سرش
افسر تاج ملک از سر دونان بکش
دامن دولت ز زبونان بکش
باز پسان را فگن از پیشگاه
داد ستم کش ز ستم کیش خواه
خامهٔ مفتی که چو انگشت آز
شد ز پی لقمه ربائی دراز
دست سیاست بکش و بشکنش
همچو نی اندر بن ناخن زنش
واعظ پرگو که به پستی ست بند
پایهٔ خود کرده ز منبر بلند
چون نه بزرگست ز شهر عشن سخن
منبر او بر سر او خرد کن
صومعه را قاعدهٔ تازه کن
زحت خرابات بدروازه کن
بدعتیان را ره سنت نمای
غزلتیان را در غزلت کشای
خرقه تزویر بصد پاره کن
جان مزور ز تن آواره کن
شعله فگن خرمن ابلیس را
مهر شکن سبحهٔ تلبیس را

ای بسر اپرده شب بخواب
خیز که شد مشرق و مغرب خراب
رفته ز دستیم برون کن زبرد
دستی و بنمای یکی دست برد
تو به ده از سرکشی ایام را
باز خر از ناخوشی اسلام را
مهد مسیح از فلک آور بزیر
رایت مهدی بفلک زن دلیر
کالهٔ دجال بنه بر خرش
روبه بیابان عدم ده سرش
افسر تاج ملک از سر دونان بکش
دامن دولت ز زبونان بکش
باز پسان را فگن از پیشگاه
داد ستم کش ز ستم کیش خواه
خامهٔ مفتی که چو انگشت آز
شد ز پی لقمه ربائی دراز
دست سیاست بکش و بشکنش
همچو نی اندر بن ناخن زنش
واعظ پرگو که به پستی ست بند
پایهٔ خود کرده ز منبر بلند
چون نه بزرگست ز شهر عشن سخن
منبر او بر سر او خرد کن
صومعه را قاعدهٔ تازه کن
زحت خرابات بدروازه کن
بدعتیان را ره سنت نمای
غزلتیان را در غزلت کشای
خرقه تزویر بصد پاره کن
جان مزور ز تن آواره کن
شعله فگن خرمن ابلیس را
مهر شکن سبحهٔ تلبیس را

نعت سوم

شمعی و نور از تو رسد جمع را — پشتی و روئی نبود شمع را
سنگ سیه در کف تو سبحه سنج — دل سیهان راشده زان سبحه رنج
بحر کرم موج زن از مشت تو — منقسم آن زر چو انگشت تو
گرسنه و تشنه هزاران هزار — گشته ازان جرعه کش و لقمه خوار
نخل که بودش زبن سخت پا — جست بفرمودهٔ امرت زجا
گرد بهر سو که تو خواندی خرام — ساخت بهر جاکه تو گفتی مقام
بر در غارے که گذار تو بود — وز طلب خصم حصار تو بود
پرده چرا بافت سے یکے جانور — بیضه برای چه نهاد آن دگر
تا نرسد زخم ز اهل خلاف — آمدت این بیضه گران در زع بافت
مائده کان نیم شبیت آمده — روزی از خوان ابیت آمده
یطعمنی طعمه و یسقینی آب — انیت گوارنده طعام و شراب
چون لب تو لقمه زبر غاله کرد — لقمه زبر لب تو ناله کرد
گفت که آلوده زهر هم مخور — گرچه برو تلخی زهر این شکر
قبضهٔ ریگے که فشاندی زکف — شد بصر بے بصرانش هدف
سرمه صفت نور ببصر را کفیل — بود که شد در نظر خصم میل
جامی عاجز که نوا ساز تست — بسته لب از نکتهٔ اعجاز تست
گرچه گهربار چو مینع آمد است — بلکه گهربار چو مینع آمد است

گر تو گذر بر سر افلاکیان — شد ز تواضع شرف خاکیان

آمده نزدیک حرم بسترش — گرم همی بود از تن جان پرورش

چون طلبیدند از آن گنج پاک — بهرهٔ خود خانه خرامان خاک

در دل هر خانه خرابی که خواست — رنجیت نصیبی ز نصابی که خواست

بود بیک لحظه در آن نیم شب — آمدن و رفتن او ای عجب

بود بلے نور ز زمین و زمان — در سنصر نور برنگنجد زمان

عالم از آن نور بود مستنیر — دست بزن جامی و دامانش گیر

بوکه از انجا بضیائے رسی — راه بیابی و بجائے رسی

نعت سوم

در بیان آنکه نبی از بعضی معجزات وی که از حد و عدد تجاوز است و نطاق نطق از احاطهٔ آن عاجز صلے الله علیه وآله وسلم

ای ز تو شق خرقهٔ ماه منیر — پیش تو مهر آمده فرمان پذیر

قصر نبوت بتو چون شد بلند — کسر بمقصوره کسرائے فگند

چتر فرازندهٔ فرقت سحاب — سایه نشین چتر ترا آفتاب

سایه ندیدت بزمین هیچکس — نور بود سایهٔ خورشید و بس

جانت ز آلایش تن پاک بود — سایه نیفتاد برین خاک تو بود

دیدهٔ تو هم ز پس و هم ز پیش — دیده چو چشم همه عالم نه پیش

روح وحی و غائب نه ز تو هیچ سوے — در نظرت هست یکی پشت و روے

رفت[1] در آن خانه بصد غز و ناز
خانه نشینان بهاران نیاز

سجده[2] کنان بوسه بپایش زدند
طبل دعا کوس ثنایش زدند

کای بدرت ملک و ملک ملتجی
حبذا الدنیا و نعم المجی

آمدی و آمدنت بس خوش است
دیدن روی تو عجب دلکش است

خاک رهت بر سر ما تاج باد
هر شب عمرت شب معراج باد

خانه بخانه بهمین رسم و راه
سایه طوبی شدش آرامگاه

باز برافراخت از آنجا لوا
زد بسر پرده ثم استوا

هم نفسش زد نفس لود دولت
زد شرف همنفسی گشت فوت

پای[3] از آن پایه فراتر نهاد
عرش بزیر قدمش سر نهاد

خرقه تن را ز تن جان بکند
بر کتفش خلعت احسان فکند

آنکه از این[4] خرقه مجرد شده
جاذبه شوق یکی صد شده

خیمه[5] برون زد ز حدود جهات
پرده او شد تتق نور ذات

تیرگی[6] هستی از و دور گشت
پردگی پرده از آن نور گشت

کیست[7] کز آن پرده شود پرده ساز
ز مزمه گوید از آن پرده باز

هست ز پرده بدر این گفتگو
به که شود مختصر این گفتگو

خواجه در آن پرده بدید آنچه دید
وانچه نیاید بزبان هم شنید

یافت[8] اجازت که ز اقلیم راز
راحله راند بحریم مجاز

---

[1] رفت در آن خانه بصد غز و ناز — این ترجمه آن است که در قرآن آمده است از جمع کمر او از خرقه تا خیمه برون زدن خیمه او از حدود جهات بسته آنحضرت بالاتر رفته ۱۲ [2] سجده کنان بوسه بپایش زدند — طبل دعا کوس ثنایش زدند — یعنی از آن مقام گشت کنان آمده بسازی کنند ۱۲ [3] پای از آن پایه فراتر نهاد — عرش بزیر قدمش سر نهاد — یعنی از آن مقام گذشته از خلعت قربت خداوند ملک معتقد ۱۲ [4] آنکه از این خرقه مجرد شده — جاذبه شوق یکی صد شده — [5] خیمه برون زد ز حدود جهات — پرده او شد تتق نور ذات — [6] تیرگی هستی از و دور گشت — پردگی پرده از آن نور گشت — [7] کیست کز آن پرده شود پرده ساز — ز مزمه گوید از آن پرده باز — [8] یافت اجازت که ز اقلیم راز — راحله راند بحریم مجاز —

نعت دوم

تشنه دهد جهان را از قدوم میمنت روزی فزون مود ۱۲

عشق رگ جانش کشیدن گرفت — دل پی جانانش طپیدن گرفت

برثمره از اشک رہ خواب زد — راہ طلب را ز سر شک آب زد

چون نم آن ابر کرامت نثار — باز نشاند از رہ مقصد غبار

قاصدی از کشور نورانیان — پاک ز آلایش ظلمانیان

آمد و آورد براقی چو برق — پیکرش از نور قدم تا بفرق

اوج سیر همچو شهاب اشهبی — چرخ خم همچو قمر مرکبی

رفتن او جستن تیر از کمان — جستن او حجت حی مکان

پیش نرفته نظر از گام او — بود و بهم جنبش و آرام او

گفت که ای ساقی ابرار خیز — جرعه برین گنبد دوار ریز

ساخته عرش برین فرش را — فرش قدم کن چو زمین عرش را

راه رو راست رو ما غوئے — رہبر روشن نظر ما طغے

طلعت اسری ببر انداخته — جامه شب رفتن ازان ساخته

پای براورد به پشت براق — خواند بر آفاق که هذا فراق

تافت ز بیت الحرم اورا لجام — زد بطواف حرم قدس گام

بود ازو گام نهادن همان — در حرم قدس ستادن همان

بست ازانجا کمر عزم چست — روی سفر کرد و بقصر نخست

شد بدر خانه ماه آفتاب — یافت بیک حلقه زدن فتح باب

نعت دوم

خاکی ره او جبهه ما جبهه او را — بوسا طلت حضرت جبریل پر او را

بود سواری فرخ و نیکو پی شبدیز — براق را زیبت دو هشت نوع تمیز

دین وقت آنحضرت نبوی — صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از همه

آفاق که عبارت اینجا آفاق — افقی یعنی عالم سفلی که مکانی

فرق ارض اند کلمه فراق یعنی

ز افراق یعنی دو نیم فرمودند

در نیچی کنایه از فرق کنیدن

تحت عرش که بزبان مسلمات

بعضے از علمای عشاره و

مفسرین مسلم است و

زود بعضی از علمای

اکابر امام ذات

خاص آنحضرت

صاحب رسالت صلعم

را بارش شکم خود را

برای تعلیم امت خاص

خلائق که مرکب

اطفال نزدیک

آنحضرت صلی اللہ

علیہ وآلہ وسلم بود

آنحضرت در تمام خلائق

خندهٔ او جان بجهان در دمید
منصب احیا بمسیحا رسید

برق وی از وادی موسی نجست
لمعهٔ نور آمده زآتش بدست

قامت طوبی ز قدش سایه یافت
سدره ز شاخ شرفش پایه یافت

رشحه ز جام کرمش سلسبیل
مرغ هوای حرمش جبرئیل

نور مبین ناصیهٔ پاک او
جبل متین حلقهٔ فتراک او

تازندش در حرم فتراک دوست
عرش برین بر سر کرسی نشست

او چو خور و صبح ولیست آفتاب
صبح ز خورشید بود نور یاب

گر نه فروغی ز رخش تافتی
صبح وی این نور کجا یافتی

هست درین دایره هر چه هست
تابش مهر از پس و صبح از نخست

نور فشان اوست چه پیش و چه پس
منبع انوار همو نست و بس

جامی از آلایش خود دور باش
ذره صفت غرقهٔ این نور باش

نعت دوم

نعت دوم مبنی در صفت معراج که از آسمان رسالت وی پایه ایست بس بلند و از آفتاب جلالت وی سایه ایست بس ارجمند

یک شب از صبح دل افروز تر
وز شب و روز همه فیروز تر

طرهٔ او نافهٔ دولت کشای
غرهٔ او نور سعادت فزای

بارقهٔ لطف درخشان درو
ابر عنایت گهر افشان درو

خواجه که آمد دو جهان بنده اش
کرد هد دو دولت پاینده اش

۱۷

پایهٔ نظم زهمه بگذران | خاصه به نعت سر پیغمبران

نعت اول مبنی از تقدم حقیقت وی بر همه حقایق امکانی بحسب مرتبهٔ وجود روحانی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم

اختر برج شرف کاینات | گوهر درج صدف ممکنات
جنبش اول زمحیط قدم | سلسله جنبان وجود از عدم
کلک عنایت چو رقم ساز کرد | از همه پیش این رقم آغاز کرد
مطلع دیباچهٔ این ابجدست | پیشترین حرف که در احمدست
نقطهٔ وحدت چو قدم افراخته | از پی احمد الفی ساخته
گرد چو قطر آن الف مستقیم | دایره ها بے هویت دو نیم
نیمی ازان قوس جهان قدم | قوس دگر ممکن رو در عدم
بر هدف انداخته از دست پاک | زین دو کمان تیر زهی شست پاک
صدر نشین ست و درین بارگاه | کنت نبیاً بود و اورا گواه
بود زرخ شمع نبوت فروز | آب ندیده گل آدم هنوز
رفعت از و منبر افلاک را | رونق از و خطبهٔ لولاک را
جزبی آن شاه رسالتمآب | چرخ نزد خیمهٔ زرین طناب
تا نه فروع از رخش اندوختند | مشعلهٔ مهر نیفروختند
تا نه نظر بر قدمش انداختند | قائمهٔ عرش نیفراختند

نعت اول

خداوند عالم در عالم ایجاد و تکوین
باشاره کن فیکون با ثبات
قلم زنی او وصدوث کل حوادث
داده ۱۲ ۵ ای قطر که
منصف دایره است مثل آن
الف مستقیم که عبارت از خط مستقیم
است و خط مستقیم عبارت از
اقصر خطوط واصلین نقطتین
یعنی مثل قطر الف مستقیم که دایره
دیگر را دو نصف ساخته تا
معانی قطر سلامت اند که قطر
منصف دایره است پس دایره

مناجات چهارم

در دل محرم ز جمالت چراغ
سینهٔ محرومم ز تو داغ داغ

طاعت تو نغز ترین پیشه
فکرت تو مغز هر اندیشه

پای طلب راه گذار از تو یافت
دست توان قوت کار از تو یافت

بلکه تو لے کارگر راستین
دست همه دست ترا آستین

تا ننگنی تو نتوانیم ما
گر ندهی تو چه ستانیم ما

نیست درین کارگه گیر و دار
جز تو کسے کاید ازو هیچکار

روی عبادت بتو آریم و بس
چشم عنایت ز تو داریم و بس

در کف ما مشعل توفیق نه
روبه نهانخانهٔ تحقیق ده

اهل دل از نظم چو محفل نهند
بادهٔ راز از قدح دل دهند

رشحه ازان باده بجامی رسان
رونق نظمش به نظامی رسان

پشت چو خاکست بریز از فتوش
جرعه از ابر مکه خسرو دش

قافیه آنجا که نظامی نواست
برگذر قافیه جامی بپاست

بر سر خسرو که بلند افسرست
از کف درویش گلی درخورست

این نفس از همت دون ملت
وین هوس از طبع زبون ملت

ورنه ازانجا که کرمهای تست
کے بود م رشتهٔ امید سست

صد چو نظامی و چو خسرو هزار
بایدم از جام سخن جرعه خوار

بر همه در شعر بلندیم بخش
مرتبهٔ شعر پسندیم بخش

بار بربن باغ ز انجم تا مگر گ
خاصترین میوه او کادمی ست
پخته و خامش همه بر خاک ریز
تا همه دانند که صانع توئی
هستی و پایندگی از تست بس
جز تو کسی نیست بملک قدم
جامی اگر نیست ز بخت بلند
از علم فقر بلندیش ده

در هم و برهم شکنمش شاخ و برگ
لذتش از چاشنی محرمی ست
بر سپرش از بواجل خاک بیز
مبدع این جمله بدایع توئی
مردگی و زندگی از تست بس
کز تمن الملک فراز د علم
چون علم غسر و لیش سر بلند
زیر علم سایه پسندیش ده

مناجات چهارم در التجا و اعتصام بذو الجلال و الاکرام در طلب توفیق و بحر تحقیق این مقصد و مرام

ای ز کرم چاره گر کارها
روشنی دیده بینندگان
عقده کشاینده هر مشکلی
گوشه نه گوشه نشینان پاک
بازوی تائید ده هر پیشگان
شانه زن زلف عروس بهار
لطف کن لطفت که هوار یخته

مرهم راحت نه آزارها
پردگی پرده نشینندگان
قبله نماینده هر مقبلی
خوشه ده دانه فشانان خاک
قبله توحید یک اندیشگان
مرسله بند گلوشاخسار
عقد دُر از گوش گل آویخته

مناجات سوم

اے ز وجود تو نمود همه
چون وجود تو سرمایه بود همه

مبدع نو و کهن ماتوئی
هست کن و نیست کن ماتوئی

گر گرانند درین کارگاه
ز آتش لا سوخته در لا آله

نیست ز لا مخلصی الا ترا
حکم تبارک و تعالی ترا

فیض نوالت چو پیاپی رسد
کس بشناسائی آن کی رسد

وز خم این دایرهٔ هفت جد
صد مبتین نشود خبر به ضد

از عدم انوار قدم باز گیر
وز رقم لوح قلم باز گیر

سبحه بکش از کف روحانیان
رخنه فگن در صف ظلمانیان

از سر کرسی بفگن عرش را
خوان پی کرسی نهش فرش را

پایهٔ کرسی بزمین برفرو
گرد مذلت بنشین گو برو

زلزله در گنبد خضرا فگن
یکدو سه قاروره هم در شکن

منطقه بکشا ز میان فلک
تیر بفگن ز کمان فلک

باز کشا عقد ثریا ز هم
ساز جدا پیکر جوزا ز هم

گاو چرا خوارهٔ این مرغزار
شیر جهان خوار فنا را سپار

قطع کن از دایس اجل خوشه اش
ساز پی راه فنا توشه اش

باغ عناصر که زمینش خوش است
آب گوارنده هوایش خوش است

هست گل رسته در و آتشین
غنچهٔ آن گلشن چرخ برین

مناجات سوم

ای ز تو معمورهٔ وصحرا همه
بود تو هم بی همه و با همه

در تو نیندیشد این وصفت خبر هم
چون بنماید تجاوز بهم

هست ز تنزیه تو تشبیه تو
نیست جز این غایت تنزیه تو

نور بسیطی و غباریت نه
بحر محیطی و کناریت نه

نیست کناریت ولی صد نهر از
گوهرت از موج فتد بر کنار

موج تو بود آنکه شدی جلوه گر
از خود و بر خود نهر ان صور

در دقق ذات تو هر سر که بود
روی در آئینهٔ علمت نمود

صورت شان عکس نما شد بذات
ذات ز تکرار صور شد ذوات

انجمن جمع همه عالم است
رونق آن انجمن از آدم است

با تو خود آدم که دو عالم کدام
نیست ز غیر تو نشان غیر نام

گرچه نمایند بسی غیر تو
نیست درین عرصه کسی غیر تو

کیست به پیدائی تو در جهان
ماندهٔ زپیدائی خود در نهان

تو همه جا حاضر و من جا بجا
میزنم اندر طلبت دست و پا

چون نفتم از پی مراد ستگیر
انت نصیری و الیک المصیر

مناجات سوم متضمن اشارات بانکه موجب غفلت آدمی
نور شهود او و دوام فیض و استمرار جود اوست و اگر بالفرض
آن فیض منقطع شدی همه کس بر آن مطلع گشتی

مناجات دوم

مناجات دوم متضمن اشارات بآنکه حقیقت حق وجود صرف است و هستی مطلق

ای علم هستی ما با تو پست — نیست بجز هست تو هر چه هست

ذات تو هم هستی و هم هست کن — هست کن عالم نو و کهن

هست توئی هستی مطلق توئی — هست که هستی بود الحق توئی

هر چه نه هستی بسرای مجاز — باشدش البته بهستی نیاز

انچه نه محتاج بکس هستیش — بر همه کس زاست زبر دستیش

نام و نشانت نه ودامن کشان — میگذری بر همه نام و نشان

پست و بلند از کرمت بهره مند — با تو یکی نسبت پست و بلند

با همه چون جان بتن آمیزناک — پاک ز آلایش ناپاک و پاک

چشم مشبه ز جمال تو کور — عقل منزه ز کمال تو دور

ناقه تنزیه چو تنها فتاد — پای ز معموره بصحرا نهاد

حادی تشبیه چو محمل براند — رفت بمعموره و در گل بماند

رنگ ز رباغ تو یابد باغ ما — کارگر صنعت صباغ ما

همچو گلیم از تو شده هر خمی — رنگ پذیرای تر اشرح گوی

تیغ زبان آخته چون سوسنم — تیغ شناسائی تو میزنم

بود ی و این باغ دل افروز نی — باشی و میدان شب و روز نی

بحر بقائی تو و عالم بر آب — منبک المبدار الیک المآب

مناجات

اول

دائرهٔ چرخ مدار از تو نیافت — مرحلهٔ خاک قرار از تو نیافت

گیسوئ پر لعل و زر کان که هست — قدرت تو بر کمر کوه بست

در سخن را که گره کرده — در صدف سینهٔ تو پرورده

عرصهٔ گیتی که بود باغ سان — تربیت لطف تو اش باغبان

چشمهٔ مهر است گل اصفرش — گوی فلک غنچهٔ نیلوفرش

طاسچهٔ نرگس او دور ماه — جلوه گه نسترنش صبحگاه

شاخ شکوفه ست ثریا درو — سرخ شفق لالهٔ حمرا درو

سوسن آزادوی آزادگان — سبزه بزیر قدم افتادگان

سرو وی آن سایهٔ سرو بلند — کامده از دست تهی بهره مند

آنست بنفشه که ز چرخ درشت — جامه کبود آمده و کوزه پشت

شاخ گلشن قامت شوخان و شنگ — غنچهٔ آن خون شده دلهای تنگ

بلبل آن طبع سخن پروران — در چمن نطق زبان آوران

این همه آثار که نادر نماست — بر صفت هستی قادر گواست

رو بتو آریم که قادر توئی — نظم کن سلک مواد رتوئی

باغ نشان گر ندهد زیب باغ — باغ شود بر دل نظاره داغ

در دهدش جلوه بهر زیوری — هر ورقی باشد ازان دفتری

ثبت در و قاعدهٔ هستیش — در هنر خویش سبکدستیش

مرحلهٔ خاک قرار از تو نیافت — منزل ۱۲

قدرت تو بر کمر کوه بست

در صدف سینهٔ تو پرورده — گرفته شده ۱۲

تربیت لطف تو اش باغبان — پرورش ۱۲

گوی فلک غنچهٔ نیلوفرش — خورشید ۱۲ زرد ۱۲

جلوه گه نسترنش صبحگاه

سرخ شفق لالهٔ حمرا درو

سبزه بزیر قدم افتادگان

کامده از دست تهی بهره مند — خالی ۱۲

جامه کبود آمده و کوزه پشت

غنچهٔ آن خون شده دلهای تنگ

در چمن نطق زبان آوران

بر صفت هستی قادر گواست — گویائی ۱۲

نظم کن سلک مواد رتوئی — عجائب ۱۲

باغ شود بر دل نظاره داغ — نظر کننده ۱۲

هر ورقی باشد ازان دفتری

در هنر خویش سبکدستیش — چالاکی ۱۲

---

۱۱ در آثر و عبادت — زینت ۱۲ — بلبل ۱۲ — بعبارت ۱۲ — بعبارت ۱۲ — بعبارت

مناجات اول

باصره راداده زبینش نوید — راه نموده بسیاه وسپید
سامعه راکرده به بیرون دور — تازچپ وراست نیوشد خبر
ذائقه راداده بروی زبان — کام زشیرینی وشور جهان
لامسه زانقد نهاده به مشت — گنج شناسائی نرم ودرشت
شامه راازگل وریحان باغ — ساخته ازلطف معطر دماغ
برتنش این پنج حس ظاهراند — پنج دگر کارگر اندر سراند
کارکنان خرد اند این همه — بهر خردنامزد اند این همه
تابمددگاری ایشان خرد — پی بشناسائی مبدع برد
چست به بندد کمر بندگی — بندگی مایهٔ صد زندگی
زندگی مدت آن لایزال — درکنف عاطفت ذوالجلال
جامی اگر زنده دلی بنده باش — بندهٔ آن زندهٔ پاینده باش
بندگیش زندگے آمد تمام — زندگی این باشد وبس والسلام

مناجات اول متضمن اشارت بشواهد وجود ودلائل وجود حق سبحانه وتعالی ما اعلی شانه وما اجل برهانه

ای صفت خاص تو در ابتدات — بسته تو سلسلهٔ کائنات
گر نرسد قافله بر قافله — فیض تو برهم نزند این سلسله
کون ومکان شاهد جود تواند — حجت اثبات وجود تواند

همه را بسوی هدایت رهنمونے فرمودند وصراط مستقیم بافحوای معانی که مصادیق مفاهیم اورادر الفاظ موضوعه مسلک ساخته فرمودند

هر چه بود در خم طاق سپهر — جمله ازین چار نمود دست چهر
قدرتش آنرا بهم آمیخته — هر دم ازان نقش نوانگیخته
نقش نخستین چه بود وزان جماد — کز حرکت بر در او ایستاد
کوه نشسته بمقام وقار — یافته در قعدهٔ طاعت قرار
کان که بود خازن گنجینه اش — ساخته پر لعل و گهر سینه اش
هر گهرے دیده رواج دگر — گشته فیروزندهٔ تاج دگر
نوبت زین پس به نبات آمده — چابک و شیرین حرکات آمده
برزده از روزنهٔ خاک سر — برده به یکچند با فلاک سر
چتر برافراخته از برگ و شاخ — ساخته بر سایه نشین جانفراخ
گاه فشانده ز شگوفه درم — گاه ز میوه شده خوان کرم
جنبش حیوان شده بعد از نبات — گشته روان در رگ و پوی آب حیات
ازره حس برده بمقصود بوی — پویه کنان کرده بمقصود روی
با دل خواهنده ز جا خاسته — رفته بهر جا که دلش خواسته
خاتمهٔ این همه هست آدمی — یافته ز و کار جهان محکمے
اول فکر آخر کار آمده — فکر کن و کارگزار آمده
برکشش از عقل نهاده چراغ — داده ز هر شمع و چراغش فراغ
کارکنان داده بعقل از حواس — گشته بهر مقصد ازان روشناس

در ارادت تتمیه

به تحمید

آب زن آتش سودای عقل — تاب ده دست تمنای عقل

ضیقلی صاف ضمیران پاک — صیرفی گنج پذیران خاک

سرشکن خامهٔ تدبیرها — خامه کش نامهٔ تقصیرها

امنی وقت هراسندگان — روشنی دیدهٔ بینندگان

تازه کن جان زنسیم حیات — کارگر کارگه کائنات

ساخت چو صنعش قلم از کاف و نون — شد بهر اران رقمش رهنمون

سطر نخست از ورق این سواد — قدس نژادان تجرد نهاد

مایهٔ ایشان زهیولای بری — پایهٔ ایشان زصور برتری

جیب بقاشان زفنا سوده فی — دامن شان زآب وگل آلوده نی

جنبش ایشان به هنرهای خاص — از کشش چنگ طبیعت خلاص

ناشده اقلیم دوام و ثبات — تنگ برایشان زحدود جهات

سطر دوم نه فلک لاجورد — گرد و یکی نقطه همه تیز گرد

کوشش ایشان به پیام سروش — گردش ایشان زهوس عقل و هوش

برده بچوگان ارادت همه — گوی زمیدان سعادت همه

بلکه برقص آمده صوفی وشند — دائم ازین رقص چو صوفی خوشند

داده بهر دور زدوار شان — نور دگر واهب انوار شان

سطر سوم نیست بجز چار حرف — درج بهر چار بر موز شگرف

هیچ گشادے نبود در گره — گر نه بود کار بآن بند به

صد گره از رشته پر تاب و پیچ — گر بکشائید درو نیست هیچ

عقل درین عقده ز خود گشته گم — کرده درین فکر سر رشته گم

رشتهٔ فکرش که بود پر گهر — پر بود اینجا ز گره سر بسر

میدهد این رشته ز سبحه نشان — صد گره افتاده درو مهره سان

حرفے اگر زیر بود یا زبر — نیست گره پیش خرد خرد گهر

عقل گرفته به کفش سبحه وار — عاجزی خویش کند زان شمار

آنکه نه دم میزند از عجز کیست — غایت این کار بجز عجز چیست

عجز به از هر دل دانا که هست — بر در آن حی توانا که هست

مرسله بند گهر کان جود — سلسله پیوند نظام وجود

غره فروز سحر خاکیان — مشعله سوز شب افلاکیان

خوان کرامت نهِ آیندگان — گنج سلامت ده پایندگان

چشمه کن قلهٔ قافِ قدم — نا نیزه پرواز شگافِ قلم

روز برآرندهٔ شبهای تار — کارگذارندهٔ مردانِ کار

واهب هر مایه که سودیش هست — قبلهٔ هر سر که سجودیش هست

دائره ساز سپهر آفتاب — تیر گر باد زره باف آب

عیب نهان دار هنرپروران — عذر پذیرندهٔ عذرآوران

در ارادف تسمیه به تحمید

سطر حرف زبیاض وسواد
فتحه آن فاتح گنج ازل
صورت خبرش که بود حلقه در
شانه تشدید که برلام ورست
نقطه باهست زارباب راز
نقطه نونش پی دفع گزند
وان دو دیگر شده چون مرمک
نوزده حرفست بوقت شمار
وصف رحیمست شده ختم آن
این دو دلیلست که از کردگار

در ادوات تسمیه به تحمید

در ادوات تسمیه به تحمید که فاتحه کتاب مجید و فاتح ابواب مزید است

انچه نگارد زپی این رقم
حمد خدائیست که از کلک کن
چون رقم او بود این تازه حرف
لیک ثنایش زبیان برتر است
نطق و ثنایش چه تمنا ست این
نیست سخن جز گره چند نیست

بر سر هر نامه دبیر قلم
بر ورق باد نویسد سخن
جز به ثنایش نتوان کرد صرف
هر چه بزبان گوید ازان برتر است
عقل و تمناش چه سود است این
طبع سخنور زده بر باد چیست

باکه دو باشد درش آمد دو لخت — مدخل آن باغ سعادت درخت

سین وی از باد پر جبرئیل — سلسله بسته بر خ سلسبیل

چشم گشا چشمهٔ هر میم بین — جاری ازان چشمه تسنیم بین

هر الف از وی شجر میوه ناک — میوهٔ آن معرفت ذات پاک

طرهٔ حور ست در و لامها — بهر دل دیده وران دامها

باکه چو حلقه ست پی صید دل — گشته ازان طره بهم متصل

راکه بود غایت سور و سرور — زور سدت دست بدامان حور

عاکه بهشت ست اشارت نما — بهر بهشت ست بشارت نما

نون کالفش پای بود میم فرق — ماهی کوثر که در آبست غرق

یاکه دهد یاد زیاسے ندا — میرندت بانگ که این سو بیا

نه بتامل قدم اهتمام — خوش بگذر بر چمن این کلام

کاف یتی آمد ز سور مختصر — درج در و سر بسے از سور

صورت لیسین بود شش یا و سین — در رقمش از همه بالا نشین

نعت نخستینش نخوشتر بیان — میدهد از سورهٔ رحمن نشان

کردهٔ معلم که تعلیم او — فهم حواسیم ز حامیم او

بر سر را بین دو الف لام را — داده نشان از دو لف لام را

از پی نوشش الف اندر رقم — پرده کشا گشته ز نون و القلم

باب در فتح سخن

بسم الله

بسم الله الرحمن الرحیم

در فتح باب سخن به بسم الله که دندانهٔ بابش کلید در گنج حکیم و صدای سنیش صلای سرخوان کریم

هست صلای سرخوان کریم — مبتدا موخر
فیض کرم خوان سخن ساز کرد — خبر مقدم
بانگ صریر از قلم سحر کار — از نی
مائدهٔ تازه برون آمده ست — بر سفره
در نچشی نکهت آن بس ترا — لذت
خاک بانجا همه جانهای پاک — بوی خوشش طعمهٔ جان بس ترا
هر که بود بر سر این خوان رهش — بوکه فتد ریزهٔ این خوان بخاک
دیو که غارتگر این مرحله ست — به بود آغاز به بسم اللهش
با که زنی سین بود وش این خطاب — منزل
تا تو زپستانش شوی طفل وش — چون سر پستانست زام الکتاب
بسم شده هر دو ز ترکیب میم — بهر غذای دل و جان شیر کش
شکل چمن بین که به رحمن در است — گفت بسم حرز تو از تیغ بیم
مژده دهد کز خط عنبر سرشت — تقویم
بسمله باشد چمنی از بهشت — کز چمن خلد نشان آورد است

بسم الله الرحمن الرحیم

پرده زد دستان کهن باز کرد
خاست که بسم الله دستی بیار
چاشنی گیر که چون آمده ست
بوی خوشش طعمهٔ جان بس ترا
بوکه فتد ریزهٔ این خوان بخاک
به بود آغاز به بسم اللهش
بسملش از خنجر این بسمله ست
چون سر پستانست زام الکتاب
بهر غذای دل و جان شیر کش
گفت بسم حرز تو از تیغ بیم
کز چمن خلد نشان آورد است
بسمله باشد چمنی از بهشت

به قدر آن وارد که در سلک جواهر شاهوار مخزن اسرار حکیم گرامی
شیخ نظامی انتظامش دهند یا در جنب جام زرنگار مطلع انوار
سور و بدایع لفظی و معنوی امیر خسرو دهلوی نامش برندچه آن
در جودت الفاظ و سلاست عبارات مثابه ایست که فصیح ربانان
عجم در بیان اوصاف او عجمی اند و این در دقت معانی و لطافت
اشارات بمرتبه ایست که نادره گویان عالم در معرض جواب
آن معترف به الکنی اند اما امیدواری چنانست که چون این میوه
نیم خام از باغستان نیستی و پستی رسیده و این غنچه ناتمام از خارستان
فروتنی و زیردستی دمیده بحکم آنکه من تواضع لله فقد رفع الله
قدره خورده ای خوان کرم اخوان الصفا افتد و نافه کشای مشام
قبول خلان الوفا گردد نظم

زدی جامی بدین چنگ شکسته	بمضراب فنا تارش گسسته
نوائی از مقام بیقامی	بلند آوازه در بی ننگ و نامی
درین وحشت سرای بی علائق	سماع این نوا را نیست لائق
جز آنکس کز نوای بینوائی	کند فهم رموز آشنائی
بسمع مکرمت مسموع بادا	بحسن مغفرت مشفوع بادا

ومن الله المکون الکون العصمة والتوفیق والعون

خطبہ

حامداً لمن جعل جنان کل عارف مخزن اسرار کمالہ ولسان کل
واصف مطلع انوار جمالہ منظم
آئینۂ انوار جمالش مائیم
دستان زن اوتار نوالش مائیم
گنجینۂ اسرار کمالش مائیم
دوراں فگن استار جلالش مائیم
ومصلیاً علی من نظم جواہر سورہ
ونوالہ ونثر صحایف منہ وافاضالہ محمد وعترتہ وآلہ واصحابہ ربا عی
عالی قدران عالم عشق ووفا
ہر کس بکف زمانہ دریا شفا
صدر آرایان صفہ صدق وصفا
والیشان زدہ کف کہ حسبنا اللہ بکفا
اما بعد این صدف پارۂ چند وخزف ریزۂ ناپسند کہ از جستجوی کارگاہ
بی سرانجامی گرد کردہ شدہ واز رقت وروب بر مگاہ شکستہ جامی فراہم آوردہ

به عون صنایع مکین و مکان فضل خلاق زور زمان

تحفة الاحرار

در مطبع خاص منشی نولکشور به طبع مزین جهان شد

اطلاع - اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہی جسکی فہرست مطول ہر ایک شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہی جسکے معاینہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی نہایت ارزان ہی اس کتاب کے نمبل پنج کے تین صفحہ جو سادے ہین انمین بعض کتب اخلاق و تصوف فارسی اردو کی درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہی اُس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدردانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو۔

کتب اخلاق و تصوف فارسی

لوائح جامی - نکات سودمند تصوف کا بیان تصنیف مولانا عبدالرحمن جامی۔

می باید دید - گو رسالہ مختصر ہی پر فوائد مین بہت بہتر ہی مصنفہ محمد حسین۔

فتوح الغیب - سبحان اللہ کیا عمدہ کتاب ہی جسکا ہر ایک مضمون گوہر نایاب ہی تالیف حضرت قطب الاقطاب محبوب سبحانی غوث اعظم شیخ محی الدین عبدالقادر جیلانی قدس سرہ۔

پد ماوت فارسی - مصنفہ رازی جسکی زبان فارسی نہایت شستہ ہی۔

حکایات دلپسند - یہ کتاب سراپا اندرز و نصائح سے بھری ہی مصنفہ مولوی محمد مہدی خان تخلص واصف۔

رسالۂ حق نما - در مذاق تصوف مصنفہ محمد دارا شکوہ۔

مجموعۂ نکات فقر - مصنفہ سید مظہر علی شامل چار کتاب۔
۱ - مثنوی مولوی مظہر علی اکبرآبادی ۲ - ترجیع بند۔
۳ - مناظرۂ خورشید و شبنم ۴ - قصیدہ در مدح علی مرتضی رضی اللہ عنہ۔

گلستان مختصر خرد - از حضرت مصلح الدین سعدی شیرازی

ایضاً - متوسط قلم مختصر۔

ایضاً - مع فرہنگ و نمبل رنگین۔

گلستان - چوب قلم جلی۔

گلستان مترجم - ترجمہ اردو لفظ بلفظ۔

شرح گلستان - نادر شرح از ملا محمد اکرم ملتانی۔

ایضاً مسمی بہ خیابان شارح حضرت سراج الدین علی خان آرزو تخلص۔

تضمین گلستان سعدی - مصنفہ منشی ہرگوپال تفتہ۔

گلستان حکیم قاآنی - بجواب گلستان حضرت سعدی اُسی طرز و روش کی مصنفہ حکیم قاآنی المعروف بہ میرزا حبیب شیرازی

خارستان محتشی - کہ باب نظم و نثر مین ہم پہلوے گلستان ہی سولہ باب مین مصنفہ ملا مجدالدین خوانی۔

اسرار الاولیا - اسمین بائیس فصل ہین اور ہر فصل مین اتحاد اقسام رموزات اہل اللہ کا ذکر ہی از حضرت شیخ فریدالدین شکر گنج۔

اخلاق محمدی - فضائل علوم وغیرہ کا ذکر ہی چالیس باب مین مصنفہ مولوی محمد علی یزدی۔

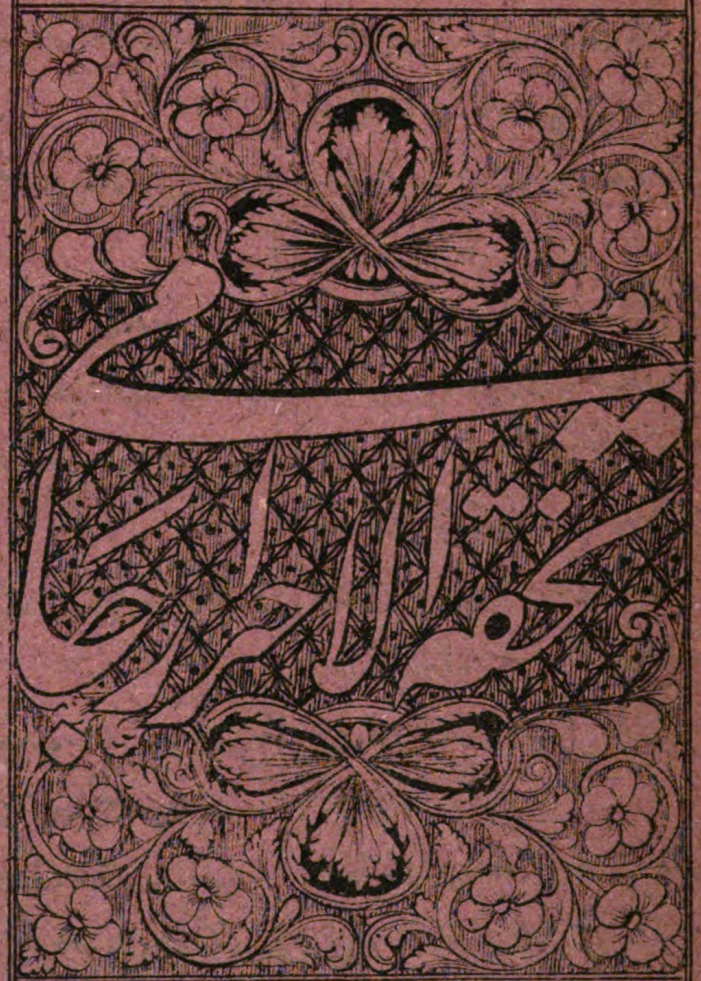
مصباح الہدایت - ترجمۂ عوارف مشتمل بر ذکر میانی و اصول طریقت اہل تصوف تبرجمۂ حضرت محمود الکاشانی۔

مصباح التہذیب - باسم تاریخی حکایات نصائح مصنفہ شیخ کمال الدین۔

رسالہ ہدایت المومنین الی سلسلۃ الصالحین - نادر کتاب مصنفہ ابوالخیر مولوی معین الدین مشہدی۔

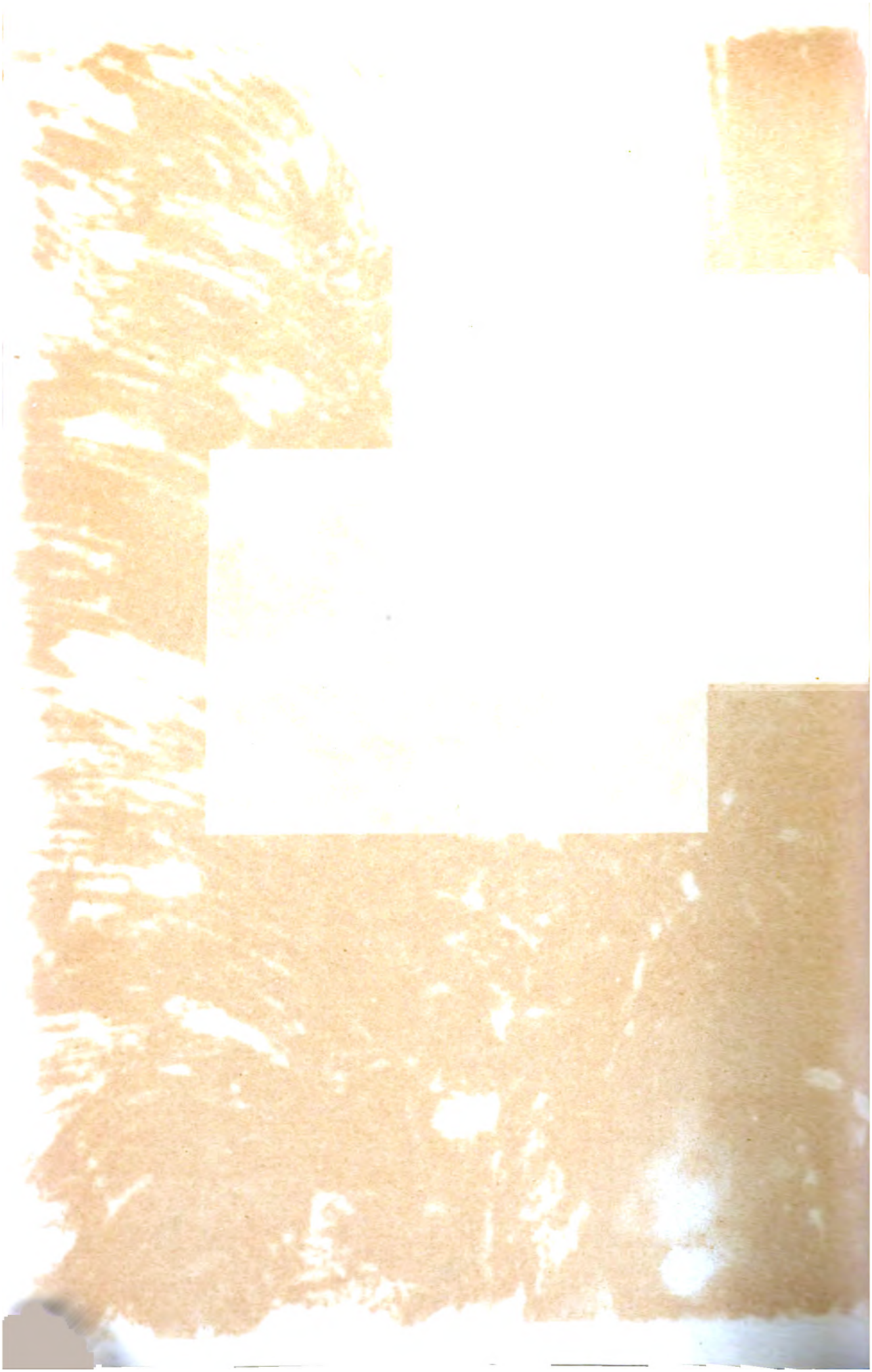
Tohfatul Ahrar Jami

به عون صنایع مکین و مکان فضل خلاق زوزمان

در مطبع صن خانه منشی نولکشور به طبع متین رسیده مزین جهان شد

Tuḥfat al-aḥrār.

49 D 144

Indian Institute, Oxford.

The Lucknow Sparks Library.
Presented
by
Munshi Newul Kishore.

